

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AARBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

1 9 6 5

Omslagsbillede:

TORVET I SORØ EN VINTERDAG

Maleri af Johan Rohde

AARBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

1 9 6 5

AARBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

AARBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

BIND 52

SLAGELSE

HANDELSTRYKKERIET

1965

REDAKTIONSUDVALGET:

Lektor L. Balslev, Sorø.

Bibliotekar Jens A. Nielsen, Haslev.

Førstelærer Erling Petersen, Sandved.

(Henvendelse i redaktionssager sker til bibliotekar Jens A. Nielsen).

INDHOLD AF BIND 52

Torvet i Sorø	9
<i>Af H. P. Rohde</i>	
Den gamle Tingbog for Holsteinborg Birk fortæller ...	22
<i>Af Valdemar Møller</i>	
Thorkild Gravlund og Vestsjælland	65
<i>Af August F. Schmidt</i>	
Spredte trækk	80
<i>Af Lauritz Hansen</i>	
„Ellepiger“	106
<i>Af J. Heltoft</i>	
Holsteinborg sparekasse i Sydvestsjælland II	110
<i>Af Aage Lambert-Jensen</i>	
Vårby Åbanker og deres omgivelser	114
<i>v. Karl Ronne</i>	
Om tidligere stærkt besøgte udflugtssteder i Midt- og Vestsjælland	134
<i>Af Poul Raus</i>	
Den jødiske kirkegård i Slagelse	146
<i>Af Poul Raus</i>	
Malermester H. Christensen	151
<i>Af R. Henneke</i>	
Historisk Samfund for Sorø amt 1964	153
Litteratur om Sorø amt 1963—64	155
<i>Af A. Strange Nielsen</i>	

Næstved by- og egnhistoriske arkiv	160
<i>Af A. Strange Nielsen</i>	
Midtsjællands lokalhistoriske arkiv, Ringsted	162
<i>Af Carl Jonsén</i>	
Lokalhistorisk Arkiv for Slagelse og Omegn	164
<i>Af Vagn Fredens</i>	
Resumé af regnskabet 1963	165
<i>Af R. Henneke</i>	
Repræsentanter i sognene	167
Nye medlemmer	169
Ældre årbøger	171

BESTYRELSEN:

Tømremester Emil Andersen, Eggeslevmagle.

Lektor L. Balslev, Sorø.

Amtsrådssekretær Folmer Christensen, Sorø (næstformand).

Stadsskoleinspektør Holger Christensen, Korsør.

Musikdirektør Lauritz Hansen, Ringsted.

Overlærer R. Henneke, Kongelyset 104, Slagelse (kasserer og sekretær).

Landsretssagfører Carl Jonsén, Ringsted.

Skoleleder Johs. Lyshjelm, Magleby pr. Skælskør (formand).

Bibliotekar Jens A. Nielsen, Haslev.

Førstelærer Erling Petersen, Sandved.

REVISORER:

Viceinspektør Fr. Andersen, Slagelse.

Bankfuldmægtig Kai Jensen, Slagelse.

Johan Rohde: Torvet i Sorø en vinterdag. - Tilhører Kunstmuseet i Sorø.

Torvet i Sorø

Et stykke dokumentation om Johan Rohdes maleri
på Sorø Museum.

Af H. P. Rohde.

I 1945 modtog Kunstmuseet i Sorø som gave fra en af skolens gamle elever, der ønskede at forblive anonym, et maleri af Johan Rohde forestillende torvet i Sorø en vinterdag. Billedet, der er signeret, men ikke dateret, er malet midt i halvfemserne i forrige århundrede. Hvornår det første

gang udstillede, kan vanskeligt siges med sikkerhed, idet der eksisterer en variant med omtrent samme motiv, hvorom nærmere nedenfor. Men fra 1915 af kan billedet følges i forskellige udstillingskataloger. I oktober 1915 var det udstillet i Aarhus Kunstforening, november samme år i Aalborg Kunstforening, og i september 1917 var det udstillet på en større udstilling, Johan Rohde afholdt af sine arbejder i Stockholm. Siden blev det solgt og tilhører i en række år privatlivet, men i slutningen af tyverne dukker det op igen. På forsiden af sit julenummer i 1928 bringer "Tidens Kvinder" en gengivelse i farver af midterpartiet med Frederik VII og den gamle diligence. Samme år har Soraner-Bladet i sit julenummer (December 1928, side 95) en gengivelse i sort og hvidt af hele billedet, oven i købet ledsaget af en poetisk tekst, et digt på ni vers af Aage Lind. Den stille snevejrstemning i den gamle provinsby har grebet digteren, der bl. a. skriver:

*Den agende Post til sin Endestation
mojsommeligt hen imod Søgade gynger,
mens „Grundlovens Giver“ i egen Person
staar ude i Sneen og varsko'r for Dynger.*

— — —
*Og nu er det Skumring, — og hver med sit Sind
gaar Mennesker ind under Mørket, der daler,
nu bydes kun den over Dørtærskelen ind,
hvis Fodtrin man kender som kære Signaler.*

Man spørger, hvad grunden vel kunne være til denne pludselige interesse for det gamle Sorø-billede, der giver sig udslag i samtidig gengivelse flere steder, og finder svaret i et

brev af 16.11.1928 fra Soraner-Bladets daværende redaktør, H. G. Olrik, til Johan Rohde. H. G. Olrik skriver: „Disse Linier fremkommer for at spørge, om De venligst vilde give Tilladelse til, at vi til Brug for Soraner-Bladet lod tage et Fotografi af det Maleri af Sorø Torv ved Vintertid, som for Tiden er udstillet hos Withs Eftf. i Vimmelskaftet, og som vilde egne sig saa fortrinligt til vort Julenummer . . .“

Billedet var altså igen kommet på markedet og har formentlig været at se i vinduet Vimmelskaftet 34, stuen, hvor kunsthandler Aug. Withs Efterfølger havde sin forretning.

Svarbrevet fra Johan Rohde har desværre ikke kunnet findes.

Tilladelsen blev naturligvis givet, men den 28. november samme år skriver H. G. Olrik igen, denne gang for at få nærmere besked om billedets tilblivelsestid, — malerens gengivelse af motivet rejser nemlig visse lokalhistoriske problemer: „Hr. Kunstmaler Johan Rohde, Idet jeg udtaler min bedste Tak for Deres Brev af 17. ds. og den venlige Tilladelse til at lade Sorø-Billedet reproducere, tillader jeg mig vedlagt at sende et Fotografi af Maleriet; af det Nr. af Bladet, hvori det gengives, skal ogsaa et Ekspl. følge. Da Billedet jo foruden sin Skønhed og den særlige Stemning det fremkalder, især hos os Sorø-Drenge fra gamle Dage, har en ikke ringe topografisk Værdi, fordi baade Frederik VII er flyttet, Posten forsvundet, „Domus Scaveniana“ (bag Postvognen) restaureret og de lave Bygninger bag Posten tildels forandrede, vilde det være af Betydning for mig som soransk Historiker at faa nærmere fastslaaet, *hvornaar* Billedet er malet. Er det Dem derfor muligt at tidsfæste det, og er det ikke for megen Ulejlighed at gøre Dem, vilde jeg unægtelig være meget taknemmelig for lidt Oplysning herom. Jeg synes, det maa være

fra *min* Tid — 1888-95 — men Postvognen synes jeg nu maa tilhøre en ældre Tid; dog tror jeg at erindre, at der gik en Diligence mellem Sorø og Næstved endnu i min Tid, hvorimod jeg afgjort tror at kunne huske, at Huset længst til venstre allerede i min Tid havde 2 Etager."

Brevene fra Johan Rohde har desværre ikke kunnet findes, men svaret på det sidste brev fremgår af en notits i Soraner-Bladet i det samme nummer, hvor billedet er gengivet. Det siges her, at det er malet omkring midten af 90'erne, og der bringes følgende citat: „Det var en herlig hvid Vinter, jeg boede en Tid i Sorø, i et lille Hotel paa Torvet, og fra et Vindue i Gjæstestuen ligeoverfor Frederik VII's Statue malte jeg Billedet, der gengiver Torvet nøjagtigt som det da var."

Hvem har nu ret — H. G. Olrik eller Johan Rohde? Diligencen er formodentlig korrekt og set sådan af Rohde, men huset længst til venstre? Her tyder de historiske fakta, såvidt de har kunnet oplyses, absolut på, at maleriet er unøjagtigt. Det er så meget sandsynligere, som Johan Rohde hverken i sine landskaber eller bybilleder plejede at føle sig bundet af det konkrete. Den kunstneriske helhed var ham det afgørende, og hvis et hus el. lign. var ham i vejen, betænkte han sig ikke på at flytte det eller forandre det.

På torvet længst til venstre, hvor man ser det yderste af et lille enetages hus med en dør og et vindue, må i midten af halvfemserne den toetages røde bygning, som nu står, allerede for længe siden være bygget. Dette hus (matr. nr. 42), der også kaldes „Farvergården", findes nemlig på billeder sammen med det gamle rådhus, der brændte i 1879. Og før „Farvergården" blev bygget, lå der på dens grund et stykke have.

Men dette er jo, trods alt, kun en detalje, som maleren let

Johan Rohde: Torvet i Sorø en vinterdag. Signeret: Johan Rohde 1898. Udstillet på Den frie Udstilling 1913. - Tilhører godsejer Flemming Juncker, Overgaard.

kan have glemt over tredive år efter. Ellers stemmer de øvrige lokaliteters udseende og anbringelse med den historiske dokumentation.

Den lave gule længe til venstre eksisterer uforandret den dag i dag og hører til Akademiet. Den statelige, toetages bygning bag statuen er „Regensen“, tidligere bolig for studerende ved Akademiet, som stadig ejer den. Den lejes ud til privat beboelse. Huset på den anden side af Søgade er stiftelsen „Domus Scaveniana“, som det så ud med sin lyserøde kalkning, før det blev restaureret. Det følgende røde

hus i en etage og med bred kvist står endnu, men meget forandret, efter at det i 1908 blev et højt, toetages hus. I det store hus yderst til højre boede i halvfemserne distriktslæge Rudolph Schiønning — det er ham, Aage Lind sigter til, når han om Frederik VII's statue siger: „Distriktslægen — såa han — blev hentet i Nat.“

Den gamle vandpost i forgrunden til venstre forsvandt først omkring 1913. Samtidig fik Evens' bronzerede zinkstatue af Frederik VII sin nuværende plads omtrent midt på torvet. Maleriet viser, hvor smukt den før stod på sin beskedne sokkel med det enkle gitter om.

Så meget om det topografiske.

At Johan Rohde i 1928 huskede rigtigt med hensyn både til vintervejr og tidspunkt for billedets tilblivelse, kan morsomt nok dokumenteres med hans egne optegnelser.

I begyndelsen af 1895 gjorde han et forsøg med at føre dagbog, og det første notat er dateret — Sorø, den 24. februar 1895: „Fik i Dag paa en Spadseretour den Tanke, som jeg har faaet hundrede Gange tidligere uden at have haft Energi til at realisere den, at føre en Dagbog; ikke for at bringe til Efterverdenens Kundskab Meddelelser om mig selv og mine Meninger, dem den sikkert ingen Brug faar for, men for at bevare for Forglemmelse en og anden Udtalelse af en og anden af de Mennesker, jeg omgaaes. — Det var vist Karl Madsen, der engang sagde, at af saadanne Udtalelser bestod den bedste Kunsthistorie — den, der ikke (er) bleven skreven.“

Kun efter en snes sider blev dagbogsskriveriet opgivet, men man finder under den 3. marts en optegnelse, der vedrører Sorø-billedet: „Har siddet snart i 14 Dage og kludret med Torvet. Malt Hjulspor i Sneen, tabte Hestepærer og hele

Illusionskunstens Apparat. Skidt er det, og skidt bliver det. Sne er det s'gu ikke, ikke engang Mel eller hvidt Sukker; det er og bliver Lefrancs Zinkhvidt til 1 Kr. Tuben. — Rejser hjem imorgen efter at have taget den sidste Billard med Tolderen."

Optegnelsen er karakteristisk for Johan Rohdes strenge selvkritik. Men specielt er det betegnende, at han taler så nedsættende om illusionskunsten. Hovedsagen i dette Sorø-billede har øjensynligt været arbejdet med det rent koloristiske. Rohdes kunstneriske søgen i disse år gjaldt ganske særligt den enkle billedopbygning og den tilsvarende enkle, rolige farveholdning med få hovedfarver, der gradvis aftonedes og bevidst sammenstemtes. De mere banale farvemodsætninger i den danske natur — som den blå himmel og den grønne skov — blev undgået til fordel for efterårs- eller vinterbilleder eller gråvejrs-sommerbilleder med de rigere muligheder for aftoning af farverne.

Sorø-billedet er ganske typisk for disse bestræbelser. Det er en symfoni i gråt og hvidt med husrækken som den, meget beherskede, accentuering af billedets farveindhold. De afgørende „spring“, der trods alt føles som overraskelser og giver billedet en egen stille spænding, er på den ene side kontrasten mellem den irrede statue og det gule hus, på den anden side mellem glimtet af den røde postkusk og de dæmpet røde huse. I sit koloristiske mådehold er billedet som en illustration til Carl Niensens ord om „at et melodisk Terzspring bør betragtes som en Guds Gave, en Kvart som en Oplevelse og en Kvint som den højeste Lykke."

Der er måske dem, der vil mene, at man gør sig skyldig i en „antedatering“ ved så stærkt at betone de abstrakte tendenser i dette gamle billede fra midt i halvfemserne i forrige

Torret i Sorø 1965. Søndre side. - Foto: Svend Erik Worm.

århundrede. Men det er nu ikke desmindre fuldt forsvarligt. Hvor overbevist „abstrakt“ Johan Rohde allerede dengang var, kan dokumenteres af et brev, han skrev til sin ven Emil Hannover fra en anden stille og afsides dansk provinsby, nemlig Ribe. I dette brev — der er dateret den 15. juli 1890 — skriver han bl. a.: „Iøvrigt er jeg rejst herover for at finde nogle flade Landskaber med høj Luft over — Marskenge f. Ex., ikke giftig grønne med en kjedsommelig blaa Himmel (intet virker saa frastødende paa mine Øjne — i det mindste for Øjeblikket — som blaat og grønt), men douce taaget-violet-graalig-gulligt Engdrag med en fugtig, fed Graavejrshimmel eller ubestemmelig Varmedis. Jeg valgte Ribe, skjønt det har sine store Skyggesider at være „Landskabsmaler“ i en Kjøbstad, man har ikke sine Apparater saaledes

Torvet i Sorø 1965. Nordre side. - Foto: Svend Erik Worm.

ved Haanden ved hver flygtig Stemning, som naar man boer midt ude paa Marken, — men jeg valgte Byen for dens Teglbygningers Skyld, da jeg gjerne vilde have lidt rødt ind i mine Landskaber. — En diskret Teglstensfarve — med lidt Sort og Okker i for at det ikke skal blive altfor dominerende kan staa saa vidunderlig til grønt, der ogsaa er bleven noget afstumpet. Jeg har i længere Tid i Naturen søgt denne Farveharmonii.

Desværre har det sine Ulæmpere saaledes at drage ud i Verden med et Program, men jeg kan nu engang ikke andet; og jeg maa da vandre rundt, til jeg finder noget, der nærmer sig mine Ideer og saa lappe paa dette „noget“ efter bedste Evne. Det er vistnok meget tvivlsomt, om det er den rette Vej til de vises Sten, og mange, for hvis Mening og Kunst

jeg ellers har Respekt, har raadet mig fra denne Vej, men det gaar mig som Jeppe, naar han nærmede sig Jakob Skomager; hos ham var det nu Ryggen og Maven, der stredes; hvad De vil kalde mine stridende Magter ved jeg ikke, kun er den ene — den „onde“ i saa afgjort Overvægt, at den anden næppe nogensinde faar Bugt med den.“

Men selvom det er berettiget at betone de rent abstrakte elementer i dette Sorø-billede, må man naturligvis ikke glemme den sympati, det røber for den stille, gamle, danske provinsby. Johan Rohde, der var født 1856 i Randers, havde tidligt fået øjnene op for de æstetiske og historiske værdier i den fra fædrene overleverede bygningskunst. Han var blandt de første herhjemme, der kæmpede for gamle bygningers bevaring — og vel at mærke de almindelige borgerlige bygningers, som man ellers ikke plejede at vise større interesse. I 1880, da han endnu var medicinsk student, offentliggjorde han i „Samlinger til jydsk Historie og Topografi“ en afhandling „Gamle Gaarde i Randers“, hvor han i indledningen skriver: „Selvfølgelig ere enkelte af disse vore ældre Bygninger nævnedes paa forskjellige Steder og ganske enkelte endog aftegnedes, men Interessen for vor gamle borgerlige Bygningskunst er dog ikke trængt mere igjennem, end at hvert Aar den ene gamle Bygning falder for Øxen efter den anden, uden at man tænker paa at skaane den, ja, uden at den overvejende Majoritet endog blot vil indrømme, at der kan være det mindste smukt i saadan et gammelt Bindingsværks-Hus.“ — Noget andet er, at Rohde ikke var tilhænger af den hårdhændede form for restaurering, som man netop har et eksempel på i et af husene her paa billedet, det bag diligencen, Scavenius' stiftelse, der i 1910 fik genopfrisket sit bindingsværksudseende. I sine barndomserindringer fra

Randers — skrevet omkring 1930, udgivet 1956 af Foreningen Fremtiden — siger han: „Brogede var Husene imidlertid ikke, idet Husejerne havde faaet for Skik hvert andet, tredje Aar at overmale Façaderne med graa og lysebrune Oliefarver, formodentlig for bedre at kunne konservere deres Ejendomme. Skønsomt imod de ofte sirlige og smukke, gamle Bygninger var det jo ikke, men disse enstonige Farver paa alle Husene gav alligevel Gaderne et ganske harmonisk og fornemt Præg.“ — Som man ser: når det gjaldt *motivet*, sejrede maleren i ham over historikeren.

Der er imidlertid den særlige grund til at fremhæve den historiske stemning i dette billede, at Johan Rohde i de selvsamme dage, hvor han sad og „kludrede“ med Torvet i Sorø, offentliggjorde en artikel i „Berlingske Tidende“ til forsvar for Dronningens Mølle og den sidste rest af Københavns gamle volde. Artiklen stod på bladets forside den 23. februar 1895 og begyndte som følger: „For et Par Uger siden indeholdt „Illustr. Tid.“ en Slags Nekrolog over den sidste af den gamle Byes Møller, Dronningens Mølle ved Østerbro, og det gik vistnok da først rigtig op for en betydelig Deel af Kjøbenhavns Indvaanere, hvilken Vandalisme man stod i Begreb med at begaae. Den sidste lille Stump Vold med den tilhørende Bastion, hvorpaa Dronningens Mølle er beliggende, danner jo en saa naturlig Afslutning og Begrænsning af Østre Anlæg, ligger — tilsyneladende — saa lidt iveien og er i sig selv saa malerisk og hyggelig, at man havde troet, at den var fredlyst som saa mange andre meget mindre værdifulde Jorhøie, man træffer Landet over. Denne lille Plet er jo en lille henrivende Idyl midt inde i den travle By, som vil blive mere og mere værd, jo mere det moderne Kjøbenhavn hæver sine høie prosaiske Caserner omkring den.“ — Artiklen, der var

underskrevet: „En Ven af det gamle Kjøbenhavn“, blev, som bekendt, skrevet forgæves.

— — —

Endnu står tilbage — som bebudet i artiklens begyndelse — at omtale, at der findes en variant af „Torvet i Sorø“. Motivet er opfattet nogenlunde ens på de to billeder, kun er på varianten diligenzen udskiftet med en bondeslæde. Iøvrigt er det svært at sige, hvilket af billederne, der egentlig er „varianten“, og hvilket, der er det oprindelige. Det kan forsåvidt også have mindre at betyde, da der højst sandsynligt er malet på begge billeder over en længere årrække. Da varianten imidlertid er dateret 1898, er det formodentlig dette billede, der var udstillet på „Den frie Udstilling“ i 1913, hvor kataloget oplyser følgende: „Torvet i Sorø en Vinterdag. 1898. H. 72, B. 88 (cm)“. De gamle mål er sjældent helt nøjagtige, og måske er der her tale om lysmålet. Blændrammemålet, målt i dag, er $73,5 \times 89,5$ cm.

I en anmeldelse af udstillingen i Berlingske Tidende den 13. april 1913 skriver kunsthistorikeren C. A. Been om billedet: „Johan Rohde er iøvrigt en af de frie Udstillere, der staar smukkest iaar. Af hans Landskaber indtager „Torvet i Sorø en Vinterdag“ en Særstilling, men det er også malt saa tidligt som i 1898 paa en Tid, da Kunstneren var paavirket af den ældre danske Malerskole, vel navnlig af Jørgen Roed, om hvis Roskilde-Billeder det, med sin fine og sande Gen-givelse af baade det lokale og Lokalfarven, erindrers.“

Denne rosende omtale har sikkert ikke skadet, i al fald blev billedet solgt på udstillingen. Siden har det skiftet ejer nogle gange og tilhører nu godsejer Flemming Juncker på Overgaard.

Om man rent kunstnerisk skal foretrække den ene eller den anden af „varianterne“, er måske ikke så ligetil at afgøre. Men H. G. Olrik, der så følelsesmæssigt på det, var ikke i tvivl. „Vi gamle Soranere — skriver han i Soraner-Bladet — foretrækker dog vist afgjort Diligencen, som vi utallige Gange har set den paa Vej fra Næstved med Endestation i Søgade.“

Den gamle Tingbog for Holsteinborg Birk fortæller

Af Valdemar Møller

(Sluttet)

1752 var der Auktion i Nyrup. Der blev drukket godt, og da Hans Jørgensen gik hjem, fik han Bersærker gang: han brød ind hos Pigen Anna Magdalene Sørensdatte, der logerede i Hans Jensens Hus i Nyrup. Han brød Laasen itu og trængte ind, et 3 Aars Barn græd, og Annas Moder kom til, hun løb skrigende hen ad Nyrup Gade. En Mand, der stod i sit Huggehus, løb med og saa da Hans Jørgensen ligge oven paa Anna og trække i hendes Haar, saa hun hvinede. Siden den Omgang havde Anna ofte ligget til Sengs, ja, var endog bleven berettet af Præsten. Der var revet en Del Haar af hende, hendes Spinderok var ødelagt, det var, som hendes Værge, Gartner Morten Nielsen på Fyrendal, sagde, et Overfald af et tyrannisk Menneske. Han vilde nok ogsaa have slaact Barnet til Jorden, men Anna traadte til, blev slaact til Jorden og traadt paa med Træsko. Pigens Moder bad Hans lade hende beholde sit Liv, hvortil han svarede Nej, trak Anna hen ad Gulvet og traadte atter paa hende. Han sad saa paa hende med sine Knæ og slog paa hende med knyttede Næver.

8 Meddomsmænd sagde, at det var klart, Hans Jørgensen havde begaaet Vold og forøvet ond Gerning. For det skulde

han give mange Lod Sølv. Men da Anna er sygelig og ikke rigtig kan komme til Helbred, hvilket skyldes Hans Jørgensen, bør han betale 30 Dl. og Sagsomkostningerne med 20 Dl. Kan han ikke betale, vil Anna have ham i Arrest og Fæstning, og hun vil have Sikkerhed for Bødernes Indbetaling. De store Bøder kunde kanske bevirke, at Hans Jørgensen ikke kunde svare sine Afgifter.

1758 havde Fæstebonden Peder Hansen af Tornemark taget 4 Elletræer i Fyrendals Marker, nemlig i Lunden i Sortekilde Mark og i Boghvedebanke Mark. Skovfoged Lars Pedersen, Stenhuset, havde selv set Peder afhugge og bortføre Træerne. Peder erklærede, at han ikke havde taget dem fra Fyrendal Mark, men andetsteds fra. Til Skovrider Jens Jørgensen havde Peder sagt, at han havde købt Elletræerne; Retten paalagde ham derfor at føre Bevis herfor, hvad nok mislykkedes. Peder mødte ikke i Retten og sendte ingen for sig, saa man kan gaa ud fra, at hans Samvittighed paa dette Punkt ikke har været ganske ren.

★ ★ ★

Flere blev dømt til at pleje deres Vornedskab, hvor de hørte til, naar de uden Tilladelse var flyttet til andre Egne. Andre forlod hemmelig Gaarde og Huse.

1761 havde Jens Poulsen, Fyrendals Bonde, en Gaard i Fæste i Sandved By. Det saa sølle ud paa Gaarden: Bæsterne var forsultet og forkørte, saa at de derover bortdøde, Kvæg og andet var bortført, Gaardens Bygninger forfaldne, der var store Restancer paa Landgilde og kgl. Skatter, og desuden havde Jens været ganske genstridig i sit Hoveri.

De Mænd, der vurderede Jenses efterladte Sager, mente, at der behøvedes 2 forsvarlige Vognheste à 20 Dl., 8 for-

svarlige Plovbæster à 10 Dl., forsvarlig Vogn til 16 Dl., Plov og Harve med Behør 4 Dl., Gaardens Brøstfældighed ansloges til 10 Dl. Den samlede Gæld og Besværing androg saaledes 150 Dl., hvortil kom Kornrestancerne, saa det hele løb op til 183 Dl., 5 Mark, 2 Skilling. Det, som var tilbage, ansattes til 74 Dl., 4 Mark, 3 Skilling, saa at Jens Poulsen var skyldig at betale det grevelige Herskab 109 Dl.

Vidnerne sagde, at Jens Poulsen havde forsultet, ødelagt og ruineret sine Bæster ved unødigt Kørsel Nat og Dag, saa de desaarsag er bortdøde. Bygningerne forfaldt, Jorden i Markerne har han hverken villet røgte, gøde og dyrke, langt mindre pløje og saa med sine Naboer i rette Tid, men plat ladet alting henfalde til Gaardens Ruin og Ødelæggelse. Til sidst havde han forladt Stedet og i lang Tid været borte uden at bekymre sig om dens Drift.

Den 10. Oktober 1762 var der Bryllupsgilde hos Gaardmand Jørgen Jacobsen i Venslev. Ved denne Lejlighed opvartede Musikanten Nicolaj Tornborg fra Slagelse og hans Svende med Musik. Ud paa Natten gik det lidt voldsomt til: Landsoldaten Søren Pedersen, der tjente Per Lauridsen i Venslev, overfaldt Tornborgs Spillemænd, forfulgte dem ud af Gaarden og slog en Fiøl i Stykker. Søren tilstod, at han havde begaaet en Forseelse, men — sagde han — han var tildels bleven foranlediget dertil ved, at Spillemændene havde opført sig liderligt ved deres Forretning. Dog vilde han gerne have Sagen forliget og tilbød at betale 1 Dl., 2 Mk., en Gaardmand kaverede for dette Beløb, der skulde betales til Paasken 1763. Efter denne Dag lovede Søren ikke at øve noget ondt med Hug eller Slag mod nogen, men opføre sig som et

skikkeligt Menneske; gjorde han ikke det, skulde Sagen blive taget op paany. Musikanten Tornborg var fornøjet med dette Udfald, saa Sagen kunde sluttes.

— 1767 havde Forvalter Drochartd paa Saltø beklaget sig over, at 2 Mænd fra Skafterup, Søren Nielsen og Niels Andersen, havde forøvet Skovhugst i Gumperup Skov i det saakaldte Lindehoved. Her var borttaget en Bøg, der ved Roden var 3 Kvarter og 1 Tomme tyk. Ved at følge Sporet fra Stedet til Skafterup fandt man ved Ransagelse noget Brænde i Niels Andersens Gaard — hans Kone tilstod, at det var den borttagne Bøg. Hos Søren Nielsen fandtes ogsaa noget. Forvalteren fra Holsteinborg vilde gerne redde de 2 for Straf; han hævdede, at ingen havde set de to i Gumperup Skov, og ej heller var det bevist, at de forefundne Grene stammede fra den borttagne Bøg, ligesom han mente, at man ikke kunde tillægge Konens og Søren Nielsens Udsagn nogen Vægt. Dommen gik ud paa, at de 2 skulde betale 6 Dalere for Træet + 3 Daler i Omkostninger. Kunde de ikke udrede disse Beløb, maatte de lide paa Kroppen.

— 1768 undveg en Fæstebonde, Peder Nielsen Stork, fra Bisserup. Da Stævningsmændene kom til Gaarden, sagde Konen, Else Hansdatter, at hun ikke vidste, hvor hendes Mand var gaet hen. Han havde forladt Gaarden Lørdag den 26. Marts under det Paaskud, at han vilde gaa i Engen, og siden havde hun ikke set ham. Hun kendte ikke Grunden til hans Undvigelse; der havde mellem dem været et godt og skikkeligt Ægteskab, saa her var ikke noget i Vejen. Et Par Dage før Undvigelsen havde han været til Næstved Marked og byttet et Bæst bort af Besætningen samt solgt et, og anden Dagen derefter kørte han atter bort og byttede et Par Bæster bort i Kvislemark — det var ikke til Gaardens Fordel. Han

havde faaet den i Fæste 1765, og nu oplæstes Fæstebrevet. 2 Vidner fra Bisserup meldte, at Peder Stork var gaaet hin Lørdag, men hvorhen vidste de ikke.

Engang før, da han var ung og tjente i Skafterup, drog han ogsaa bort og var væk i 14 Aar, idet han havde tjent som Matros i København. Saa kom han tilbage, blev gift, fik Gaarden i Bisserup og avlede 2 Børn, som endnu lever. De vidste ogsaa, at han til Skade for Gaarden havde byttet Heste i Næstved og Kvislemark. En af Bisserups Mænd, Christian Frederik, var taget til Kvislemark og havde faaet byttet de 2 Bæster tilbage og indsat dem paa Gaarden. Forvalteren mente nu, at Peder Stork havde forbrudt sit Fæste og maatte tiltales som Rømningsmand. Dommen lød paa, at den undvegne skulde betale sin Gæld til Herskabet med 79 Daler, 1 Mark og 2 Skilling, undgældes som Rømningsmand og betale Omkostningerne. — Saa er Spørgsmaalet bare, om man fik fat paa ham.

★ ★ ★

Ikke sjældent førtes Sag om, hvor Folk hørte hjemme, hvor de var vornede, og mange Attester fra Præst, Degn og Skoleholder fremvistes.

Med Simon Jensen, en 24-aarig Karl i Bøgelunde, var det hans Livsvandel, det var galt med, idet han havde vist Modvillighed mod at gaa i Skole og til Guds Bord, ejheller vilde han konfirmeres, men førte et ugudeligt og ryggesløst Levned — det var der Beviser for fra Provst Olivarius i Ørslev, Sognepræsten Stein og fra Skoleholder Holm. Simon havde ofte øvet Slagsmaal og Klammerier, endogsaa over for sine egne Brødre, saa disse har været bange for ham som et farligt Menneske, der kunde forøve Ulykker. Tidligere var han

blevet straffet med Fængsel paa Vand og Brød, men forgæves. Dommen gik ud paa, at Simon indtil videre skulde henskikkes til den nærmeste Fæstning, d. v. s. København.

— Det var jo i Kvægpestens Tid. 1771 havde Forpagter Rasmussen paa Snedinge købt 12 Køer af Peder Jacobsen i Vester Egesborg; de blev solgt og angivet som Køer, der havde gennemgaaet den grasserende Kvægsyge, men af de 12 Dyr døde 3, nemlig en sortbroget, en blakket og en ravn sort. Efter de to Snedinge-Røgteres Mening var Dyrene døde af det grasserende Onde. Peder Jacobsen oplyste, at han havde tilhandlet sig disse Dyr fra Abraham Olsen i Taars paa Lol-land, og denne sidste forklarede, at Dyrene havde haft Sygdommen, før han solgte dem. Formentlig er de to Parter enedes om at dele Tabet, da der ikke er faldet Dom i Sagen.

— Ikke sjældent blev Aftaler om Aftægt oplæst paa Tinge. 1771 søgte Niels Caspersen i Høve om at afstaa Gaarden til sin Søn Hans og gaa paa Aftægt. Henvendelsen er til Forvalter From paa Holsteinborg:

„Som det er vitterligt, at jeg har overladt min Gaard i Høve til min Søn, Hans Caspersen, og formedelst Død og levende vilde jeg gerne have en Akkord imellem min Søn og mig. Altsaa har jeg, Hans Caspersen, tillige med min trolovede Hustru lovet og tilstaaet, at min Fader skal nyde sit Livets Ophold, saa længe jeg lever. Og om jeg ved Døden skulde afgaa, da lover jeg og min nuværende Hustru og alle længstlevende, at han skal nyde af Gaarden aarlig: 2 Tdr. Byg, 2 Tdr. Rug, 1 Td. Havre, 1 fedt Svin til 4 Rdl., 8 Læs Tørv, Græsning til en Ko og 5 Faar, 2—3 Geder samt et Læs Ho og behøvende Fourage. Saaledes er det akkorderet og underskrevet af to Vitterlighedsvidner, Knud Nielsen og Niels Mortensen. Ligeledes erindres, at min Fader skal nyde en

Seng med Klæder og nødtørftig Klæder og Føde, som tilforn er skrevet."

Forvalteren billigede den indgaaede Akkord.

★ ★ ★

Den 13. marts 1772 blev Skoleholder Anders Bay fra Tornemark om Aftenen overfaldet med Hug og Slag i Kvislemark Præstegaard. De to, der havde været Mester for dette Overfald, var Peder Amdi Kampmann og Ole Jensen, begge fra Tornemark. Præstens Piger fortalte, at hin Fredag Aften den 13. Marts, da Skoleholder Bay var i Præstegaarden, kom Peder Amdi ind og spurgte efter Bay, som nu gik ud i Gaarden til ham. De hørte saa Bay raabe Gevalt: De slaar mig. Da var Ole Jensen løbet væk, han havde nemlig slaaet Bay med en Prygl over Skulderen. Nu kom Præsten Stein til og talte med Amdi. Tjenestedrengen, den 16-aarige Hans Hansen i Præstegaarden, hørte Bay og Amdi skifte Ord derude i Gaarden, men om det var i Venskab eller Fjendskab, kunde han ikke sige.

Mølleren, Friderich Rosenberg i Tornemark Mølle, maatte indrømme, at Amdi og Ole hin Aften var hos ham og udlod sig med, at de havde noget udestaaende med Skoleholderen; de vilde hævne sig paa ham med Hug og Slag, idet de håbede at træffe ham paa Vejen fra Tornemark til Kvislemark. Aarsagen til deres Vrede skulde være den Mulkt, Amdi var kommet i.

Møllersvenden Rasmus Sørensen saa hin Aften Amdi og Ole i Tornemark Mølle, efter at Lys var tændt; de havde sagt, at dersom de kunde træffe Bay paa Vejen, skulde han faa et Par Hug eller Skrolliker eller Skrub. Næste Dag hørte han i Møllen, hvad der var passeret om Aftenen.

Anna Sophie havde hørt ligesom Svenden. Aarsagen, sagde hun, var den, at Bay havde angivet Amdi for Krohold og derved forvoldt ham Pengeudgift. — Mølleren, Fr. Rosenberg, var forøvrigt ogsaa tiltalt for ulovlig Brændevinsbrænding og Krohold. Anna havde selv hørt Bay fortælle, at han Aftenen forud havde faaet Hug af Ole Jensen i Kvislemark Præstegaard.

Sagen maa være forliget; den blev ikke paadømt ved Birkeretten.

Det var en underlig Historie med Niels Andersen, der havde tjent i Hollænderiet på Holsteinborg, men nu — 1773 — var paa Grevensvænge. Herfra deserterede han en Aften og blev derefter paagrebet i Gumperup Skov, da han stod færdig til at forlade Landet.

Niels Hollænder oplyste, at Onsdag den 5. Maj var Husmand Henrik Ravn kommet til ham og havde hilst ham fra Sv. Kjær (Birkeskriveren) i Bisserup, samt sagt til ham, at om han vilde med Ærøboeren, skulde han nu komme ud til Gumperup Skov. Dette betroede Henrik Ravn Niels i Enrum. De stoppede noget af hans Tøj i en Sæk og gik om Natten begge lige ad Klinten til under Gumperup Skov. Her forblev Niels, medens Henrik Ravn gik til det saakaldte Rettenborg-Hus, hvor Kjær boede. Da Ravn kom tilbage til Stranden, sagde han til Niels, at nu kom Ærøboeren sejlende. De vinkede, og Ravn raabte efter dem, men da de ikke kom til Land, gik han til Bisserup for at sige til Kjær, at Niels ikke var kommen med Ærøboeren. Ravn og Kjær kom nu ud til Niels i Skoven, og Kjær sagde, at Ærøboeren kom tilbage efter et Par Dages Tid — han var kun løbet ind til Stubbekøbing.

Naar Skibet kom tilbage, vilde det tage ham med, — det var hans Hensigt at rejse til Holsten. Pas havde han, det havde Kjær nok skrevet, da Niels tjente som Hollænder-Karl paa Holsteinborg, det havde kostet 1 Rdl. I Signetet stod K H — det var Skoleholderen Knud Holm i Skafterup, der havde laant dem det, — sagde Niels. Selv mente Niels, at der var gjort ham Uret paa Holsteinborg, særlig af Forvalteren, og nu vilde han gerne tale med Greven, der i længere Tid havde boet i Holsten. Engang, sagde Niels, da han havde kørt Hollændervognen til København, var han bleven bestjålet for 30 Rdl. Denne Sum blev afkortet i hans Løn saaledes: Et helt Aars Løn og 2 Maaneders Kostpenge, 10 Mark, det øvrige skulde han aftjene paa Grevensvænge. Disse bestjaalne Penge vilde han gerne have eftergivet af Greven, tillige vilde han besvære sig over Forvalteren. Denne tog nok sine Heste tidlig ind fra Marken, medens Hollænder-Hestene maatte gaa ude til henad Mortensdag, tilmed maatte han tage til Krummerup og pløje for Forvalterens Moder. Det bedste Foder kom ind i Forvalterens Foder-Kiste og det sletteste i hans. Alt dette om Forvalter Gart vilde han fortælle Greven.

Da han laa i Gumperup Skov og ventede paa Skipperen, blev han paagrebet af Henrik Ravn, Skovfoged Christian Frederik og andre Bymænd fra Bisserup. De førte ham til Holsteinborg, hvor han blev anholdt. Henrik Ravn var bleven lejet af Skriveren til at gaa til Grevensvænge og faa Niels med til Klinten. Her viftede Niels med sit Tørklæde ud til Skibet — uden Resultat. Det var nok en Ærøskipper, Lars Lynge, der skulde have taget Niels om Bord. Niels havde skjult sin Bylt under noget Tang, og Henrik Ravn havde bragt noget Mad ud til ham fra Kjær. Henrik Ravns Kone, Karen Nielsdatter, vidste ikke, at hendes Mand havde været på

Grevensvænge! Smeden i Bisserup, Hans Lorentzen, måtte vedgaa at han havde noget af Niels Hollænders Bohave: Kiste, Skab og Skrin, staaende i sit Hus. Det var sat derind, da Niels tog fra Holsteinborg, som en Slags Pant, idet Smeden og Niels havde et Penge-Mellemværende.

Skoleholder Knud Holm klarede for sig: Ingen havde laant hans Signet, og Skrивeren bad Dommeren om, at den deserterede og løgnagtige Niels Hollænder maatte blive i ar-resten, til der kunde skaffes nærmere Beviser mod ham.

Saa omtales i Sagen ikke mere, — men et er sikkert: Nielses Rejse til Greven i Holsten var foreløbig forhindret. Skrивeren Kjærs Rolle falder besynderlig; nu om Dage vilde man vel kalde ham en Stikker.

★ ★ ★

Folk var i de Tider næppe saa blødsødne. Tjenestekarlen Søren Henriksen hos Præsten Chr. Ferslev i Haarslev klagede over, at hans Husbond ikke alene uden Aarsag havde slaæet ham, men endog frataget ham hans Kiste og Skab og hensat det i Forvaring i Studerekamret. Uagtet mange Begæringar havde han ikke kunnet faa Kiste og Skab med sit Tøj i; derfor var han gaaet af Tjenesten for at søge sin Ret, idet han forlangte Løn fra Nytaar + Kiste og Skab!

— Fra Husmand Hans Bergman i Nyrup gik Tjenestepigen Kirstine Margrete den 2. Okt. 1775. Ved St. Hansdagstide havde hun fæstet sig til Gartner Morten Nielsen i Nyrup, og nu havde hun bedt Husfolkene, som bor ved Hans Bergman, sige ham det. Selv turde hun ikke, da hun frygtede at faa Hug, det var sket forhen. Ej heller turde hun melde det for sin Madmoder, som var svagelig og maaske vilde ærgre sig — derfor pakkede hun sit Tøj og gik bort i Hans Bermans Fraværelse hen til Mester Morten.

Hans Bergman havde om Sommeren hørt, at Pigen vilde fra dem, da hun ikke kunde komme til Rette med dem; han havde da sagt til hende: Har du ikke Lyst at blive her, kan du gerne tage dig en Plads; naar Stævnedag kommer, skal du faa din Løn, og vi har da lige langt: Du at se dig om Tjeneste og jeg at fæste en Pige. Kirstine mente, at Stævnedag var til Mikkelsdag og forlod saa sin Plads; hun havde faaet 13 Mark og havde 3 Mark tilgode. Husbonden havde ikke tilladt hende at kvitte Tjenesten til Mikkelsdag, men sagt hun skulde blive til Stævnedag, som er Nytaar. Mester Morten fortæller, at Kirstine i Sommer af ham havde faaet 1 Mark 4 Skilling i Fæstepenge.

Dommen gik Pigen og hendes ny Husbond imod. Hun skulde være bleven til Nytaar, det var den rette Stævne — eller Fardag, og skulde nu tillige med Morten Nielsen betale 4 Rdl. 4 Mark. Men skulle hun ikke inden 3 Solemærker gaa i Tjeneste til Hans Bergman eller utilbørlig blive forholdt af Morten Nielsen, tilpligtes hun at betale et halvt Aars Løn, 4 Slettedaler, Halvdelen til Berman og Halvdelen til Herskabet. Morten Nielsen betaler dobbelt saa meget, nemlig 8 slettedaler, Halvdelen til Bergman og det halve til Herskabet.

★ ★ ★

Det var ikke altid i Land, det foregik. En Augustdag 1775 havde Skipper Claus Hansen af Ærø ligget med sin Jagt ved Bisserup, da Tolder Hansen med Medhjælper kom sejlene fra Karrebæksminde og vilde om Bord paa Jagten for at undersøge Ladning og Papirer. Men Skipperen lettede Anker og satte 3 Sejl til, uagtet Tolderen raabte, at han skulde bie og kaste Tov til Baaden, saa de kunde komme om Bord.

Skipperen vilde absolut ikke parere Ordre, men sejlede med Forsæt væk og hindrede derved Tolderne i at foretage Eftersyn. Tilmed affyrede Skipperen en Ladning uanstændige Ord. Heraf — siger Dommen — kan sluttes, at han vilde undgaa Undersøgelse og derfor stak af. For sit formastelige Forhold fik Ærøskipperen en Bøde paa 100 Rdl.

— Ellers var det i 1770'erne, at Brændevinsbrænding blev forbudt, — for Fremtiden skulde der Privilegium til at drive denne Virksomhed. Forbudet gav Anledning til et Utal af Anmeldelser og Retssager, idet Befolkningen meget nødig gav Slip paa den gamle Skik. Mange Vidner blev indkaldt — ofte Gaardkoner for at vidne mod sin Mand. Nogle blev da ogsaa hjemme og undskyldte sig med Sygdom, andre mødte med Attest fra Sognets Præst. Dette blev dog ikke altid taget for gode Varer, skønt Retten erkendte, at det ikke altid var let for Folk paa Landet at skaffe sig Doktor-Attest. Og hvad maatte man tro, naar Stævningmændene kom tilbage og fortalte, at de havde set den indstævnedes Gaardkone færdes rask omkring ved sit Arbejde, skønt der var sendt Bud, at hun ikke kunde komme paa Grund af Svaghed. Der var ogsaa en rig Mark at tumle sig paa for Tjenestefolk, der vilde hævne sig paa deres tidligere Husbond.

1777 havde Forvalter Garb paa Holsteinborg indkaldt 9 Gaardmænd fra Venslev, endvidere andre fra Sterrede, Nyrup, Skafterup, Glænø og Høve. De kunde ikke sige sig fri. Hvis de godvillig vilde indrømme „Forbrydelsen“, kunde det faa Indflydelse paa Bødernes Størrelse. Forvalter Høfding paa Fuirendal behandlede Folkene fra Tornemark, Haarslev. De idømtes 30 Daler i Bøde hver — det beløb sig ialt til 930 Daler. 3 slap med 20 Daler; det var Christen Jensen i Klosterhuset, Peder Sørensen i Tornemark og Anders Olsen

i Menstrup. Tillige blev Brændevinstøjet med Pibe, Hat og Svalerør taget fra dem.

Degnen, Julius Pram, Høve, var ogsaa paa Tærne i den Anledning og fik en Husmand i Flakkebjerg klapset af.

Kromanden, Iver Pors i Dalmose Kro, førte Sag mod Bertel Christensen i Høve for ulovlig Brændevinsbrænding. Denne sagde, at det vel ikke var forbudt at have Brændevin i Huset. Nej, naar den var købt i Købstæderne og ikke hjemmelavet.

Forvalter Garb søgte at redde Bertel Christensen: Han var en fattig Mand, der meget daarlig evnede at betale Attest fra Chirurgus. Dette hentydede til, at Bertels Kone foregav Sygdom, og Garb mente ikke, det var heldigt, naar Hustruen skulde vidne mod sin Mand. Anklageren opfordrede Retten til en Dag at tage til Bertels Gaard i Høve for der at forhøre Konen — at hun ikke forinden skulde afgaa ved Døden! Dommen over Bertel Christensen siger: Det er vel ikke overbevist Bertel Christensen, at han har brændt Brændevin. Men da det ved 2 Vidner, Christen Olsen og Bodil Pedersdatter, er oplyst og bevist, at han har endog sidste Vinter haft Brændevins-Redskab til halvs eller fælles, samt at samme Redskab vekselvis har været hos ham, ligesom han selv tilstaar at have laant det i Vinter, saa maa deraf sluttes, at han har brugt det. Enten han nu har haft det til Eje, Laan eller Brug, er han lige strafskyldig efter Forordningen, der siger, at intet Brændevins-Redskab maa findes hos nogen uprivilegeret paa Landet. — Bertel Christensen bør erlægge 30 Daler i Mulkt og 5 Dl. i Omkostninger.

Samme Dalmose-Kromand fik flere af Gaardmændene i Høve idømt denne 30 Dalers Mulkt. Naar han var saa ivrig i denne Sag, skyldes det nok, at han mente, hans Næring led Skade. Han fik saaledes nogle Folk i Venslev idømt 20 Dalers

Mulkt for ulovligt Krohold. Hans Ibsen i Skørpinge slap, da han kunde oplyse, at han for 3 Aar siden havde skilt sig ved sit Brændevinstøj, — det var lige efter, at Forordningen var udstedt.

Derimod var Gamle Jens Pedersen i Nyrup og Smeden, Anders Sørensen i Kvislemark, ikke saa heldige; de fik 30 Daler i Bøde.

De dømte fra Høve-Flakkebjerg lurede paa en Lejlighed til at hilse paa Dalmose-Kromanden. 1. Maj oprandt Valborg-Messedag, hvor man maatte drikke og holde sig lystig. By-mændene i Høve havde paa Gadestævnet vedtaget at gaa til Kroen og drikke for $\frac{1}{2}$ Daler. De kom ned til Iver Pors sammen med nogle Flakkebjerg-Folk. Stemningen var høj hin Nat, nogle Glas gik i Løbet, men de blev betalt til Madam Pors, da hun forlangte det. Kromanden truede med at standse Udkænkningen, — og saa blev der klaget til Forvalteren paa Holsteinborg over ham: der var nægtet nogle af Høve-mændene at faa noget i Kroen. At der havde været Uorden i Kroen hin Nat, omtalte de ikke, men de havde Forvalterens Ord for, at den Dag (1. Maj) maatte de holde sig lystige.

— Husmand Anders Olsen, Menstrup, havde haft lidt Brændevin til sig selv og gode Venner, — han havde kun udsolgt ganske lidt. Det var ulovligt Krohold, og han maatte bøde sine 20 Daler + 4 Dl. i Omkostninger.

Det gik ikke Gaardmand Mads Olsen, ogsaa i Menstrup, bedre. Han var mistænkt for at have haft Brændevins-Redskab i sin Gaard. Alle hans Byfæller erklærede, at det var de ganske uvidende om. De kendte ej heller noget til, at Mads Olsen havde holdt Kro eller udsolgt Brændevin. En Karl fra Byen nægtede at vidne i Sagen: han var hvervet Soldat ved Prins Friderichs Regiment i København, og hvis han

gjorde det, kom han til at løbe Spidsrod 4 eller 6 Gange, det havde en Sergent sagt! Retten bemærkede dog, at det var en Vildfarelse, men ellers kom man ikke videre med Mads.

Baade Forvalter Garb paa Holsteinborg, Høfding paa Fuirendal og Frich i Næstved havde travlt, — og de havde Hjælpere. Naar Degnen, Julius Prom i Høve-Flakkebjerg, viste Brændevins-Brændingen sin Interesse, staar det maaske i Forbindelse med, at han havde laant 100 Daler af Garb. For dette Laan pantsatte han Sølvtoj for 40 Dl. (73 Lod), et Sølv-Lommeur (8 Dl.), en Tron-Seng med Sirtses Omhæng (4 Dl.), en Olmerdugs Overdyne med Dun (5 Dl.), 1 Underdyne (4 Dl.), 4 Hoveddyner (4 Dl.), 1 Dug med 12 Servietter (8 Dl.), 1 do. ogsaa med 12 Servietter (6 Dl.), en indlagt Dragkiste (10 Dl.), 2 forgyldte Spejle (4 Dl.) 6 Stole med Silke-Damaskes Sæder (6 Dl.), 1 Ege Chatol (8 Dl.), 1 otte Dages Stueur (16 Dl.), 1 Jernkakkellovn (10 Dl.), en indmuret Kobberkedel (3 Dl.), 2 Jerngryder, hver paa 1½ Spand, (3 Dl.) en beslagen Vogn (10 Dl.), en skimlet Hoppe (16 Dl.), en do. (10 Dl.), 1 do. graa (10 Dl.), en rødskjoldet Ko (6 Dl.), en rød Kvie (4 Dl.), en do. (4 Dl.), ialt 203 Daler.

Paa samme Tid laante Mølleren i Snedinge Mølle, Anders Fischer, ogsaa 100 Daler af Garb, saa denne har aabenbart haft Midler, enten det nu var hans egne eller Godsets. Forv. Høfding laante sin Broder, Præsten Ole Høfding i Marvede, ikke mindre end 1450 Daler; som Pant for dette store Beløb pantsattes Præstegaarden med Bohave og Besætning.

★ ★ ★

Paa Holsteinborg var det nok ogsaa galt med den Brændevin. Garb stævnedes Baltzer Murersvend og mange Vidner. Af

disse var dog Ladefogden, Andreas Jensen, ikke mødt — han var rejst til Fyn, — og Skytten, Macholdt fra Snedinge, fik Forfald, idet hans Hest løb løbsk, saa han kom til Skade og derfor ikke kunde møde. En Snedker Grader, en Tysker, bad om, at Spørgsmaal til ham maatte ske i det tyske Sprog, og han bevarede dem paa Tysk. Man mente dog, at naar han havde været her i Landet i 5 Aar, maatte han have lært saa meget Dansk, at han forstod, hvad Sagen drejede sig om. Der var nok hentet Brændevin, baade fransk (Cognac) og dansk hos Baltzer. Nogle, Gotlieb Brenner, Muremesteren og en Del Murersvende, havde faaet Brændevin hos Baltzer, de lagde blot 2 Skilling paa Bordet. Herpaa svarede Baltzer, at han hverken havde solgt eller taget Betaling for Brændevin. Til flere havde han nogle Gange skænket, og disse erklærede da ogsaa, at de intet havde betalt.

— Den nidkære Dalmose-Kromand, Iver Pors, anklagede Hans Fisker i Bisserup for ulovligt Krohold. Lars Madsen paa Glænø var tiltalt for at have solgt Øl og Brændevin. En ung Karl var kommet til Øen for at spille i Julen til Dans hos Lars Madsen; han fik Øl og Brændevin og betalte en af de unge Karle for det i Lars Madsens Gaard. Det var ikke let at komme til Bunds i den Slags Sager. Frikendelser skete ogsaa: Skytten Macholdt slap for Beskyldningen om Krohold og Brændevinsbrænding.

— 1780 dømtes Hans Hansen af Haarslev efter Anmeldelse af Dalmose-Kromanden 20 Daler i Bøde. Christen Lind i Tornemark havde udsolgt Mjød og Tobak i Skillingvis i sit Hus, men ikke Brændevin og Øl. Det samme gjaldt Mads Nielsen, ogsaa i Tornemark, samt Peder Amdi i Kvislemark. Sidstnævnte beskyldtes for at have solgt Brændevin, Mjød og Godtøl samt forskellige Sorter Tobak, Salt og Tran. Peder

Amdi modsagde Beskyldningen, — han havde aldrig holdt Kro med nogen Slags Drikkevarer, men han *havde* solgt Tobak, Salt og Tran.

Jens Larsen i Tornmark havde solgt Tobak og dagligt Øl, men ikke Mjød det sidste Aar, men tilforn kunde han ikke nægte, han ogsaa havde solgt det. Det blev 50 Daler i Mulkt.

Husmand Anders Tolder i Menstrup lod sin Kone, Ellen Marie, møde; hun sagde, at hendes Mand var saa svagelig, at han ikke kunde komme. En og anden Gang havde de i Nødsfald solgt til syge og sengeliggende Brændevin og Mjød, og naar Manden havde en Kardus Tobak, og andre trængte, saa havde han undertiden overladt dem noget deraf for Betaling.

Peder Jostesen i Bisserup fik 50 Daler i Bøde og hans Tobak beslaglagt.

1781 blev der søgt efter Brændevins-Redskaber hos Lars Nicolajsen og Stephen Jespersen i Flakkebjerg samt hos Christopher Bagge i Høve, hvor Konsumptionsforvalter Windings Folk (fra Slagelse) kom saa hurtigt ind, at de tørnede mod Brøndvippen, der blev ødelagt. I Bøder for Krohold og Brændevinsbrænderi fik nogle 30 Dl., andre 20 Dl., og enkelte slap med 10 Daler i Mulkt. Endelig frikendtes de, som nægtede og ikke kunde overbevises.

* * *

1779 havde en Person, der kaldte sig Nikolaj Vilhelm Møller været i Venslev By og tilhandlet sig en Del Kvæg, som han klippede sit Mærke paa. Da Ladefogden paa Holsteinborg, Andreas Jensen, kom til Byen paa en sort Hoppe, tilbød han Handelsmanden den. Han vilde dog ikke købe den ubetinget, men prøve den paa en Ridetur til Bøgelunde; ved Tilbagekomsten skulde der saa betales efter Akkord. I Stedet

for at komme tilbage fra Bøgelunde fortsatte han til Magleby, hvor han overnattede. Næste Dag drog han til Skelskør for at købe Tobak, og her blev han paagrebet og sat i Rude Arrest.

Selv fortalte han, at han var fra Jylland, 39 Aar, ugift, og hans Opholdssted var Nørrebro i København, hvor hans Broder, Hans Møller, havde en Gaard kaldet Den hvide Svane. Han havde prøvet lidt af hvert: været Accise-Betjent i Nykøbing F., hos en Brændevinsbrænder paa Christianshavn i 2 Aar, været i Møllerlære paa Bredløfe Mølle ved Amagerport. Nu handlede han med Køer og rejste Landet rundt. Sit Pas havde han ikke med, det var ellers fra en Proprietær Nissen, paa hvis Gods han var født, og han havde faaet Lov til at tjene 8 Aar i København, men nu var Proprietæren død. Det var ogsaa mærkeligt, at han ikke havde et Sundhedspas, da han vidste, at Kvægsygen hærgede paa Sjælland.

Mændene fra Venslev oplyste, at Vilhelm ikke havde givet dem Haandpenge ved Handelen; han havde købt 11 Høveder, kaldt sig Wilhelm og indbrændt et W paa Dyrene. Da han ikke kom tilbage med Hoppen, red de rundt for at lede efter ham. Gaardmand Søren Pedersen, Tystofte, havde paa Holsteinborg hørt om den forsvundne Hoppe og mødte Dagen efter Vilhelm med den. Gaardmanden lod som ingenting og spurgte, om han vilde sælge den. Ja, den kostede 26 Slette-daler; snart efter slog han af til 22 Daler, hvorpaa Søren bød ham 15 Daler. Det er kun et Jødebud*), jeg har redet mange Mil og prøvet den, saa jeg ved, den er god. De to fulgtes nu ad til Skelskør, hvor Søren sørgede for, at Vilhelm blev taget af Vægteren.

*) Jødebud: Et bud som ligger under den virkelige værdi.

For halvfjerde Uge siden var Vilhelm taget fra København ud paa Landet for at handle. Han kørte med en Vognmand til Roskilde, hvor han lejede en Hest hos Niels Møller, fortsatte paa den over Ringsted til Stenmagle, hvor han kom i Bytte med en Gaardmand om Dyret, saaledes at Vilhelm fik en sort Hest og 3 Daler i Bytte. Han huskede ikke alle de Byer, han havde været i, men her paa Egnen var det Sønderup, Bøgebjerg, Hulby, Neble, Haldager, Næblerød og Venslev. Den sorte Hest var bleven byttet flere Gange. Da han handlede om Kvæg i Venslev, kom Ladefoged Andreas Jensen, Holsteinborg, med en sort Hoppe, som han købte for 14 Daler, men betingede sig at ride til Bøgelunde for at prøve den. Da han havde redet dertil og fundet Hesten tjenlig, tænkte han, at han vilde fortsætte med sin Handlen, og idet han red ud af Bøgelunde, bad han en Mand sige, at han ikke vilde komme tilbage og handle med dem. Han red saa gennem Ørslev og Vedskølle til Magleby og indlogerede sig der Mandag Aften. Tirsdag red han til Skelskør for at købe sig noget Tobak. Her tog Vægteren ham — efter Søren Anvisning — $\frac{1}{2}$ Time efter hos Købmand Møller.

Gamle Hans Pedersen, Sønderjellinge, havde paa en Københavnsrejse i Roskilde truffet Niels Møller, der havde bedt ham sige til Vilhelm, at han skulde ride Hesten hjem, som han havde laant hos ham. Sadel og Tøjler er paa Holsteinborg, sagde Vilhelm, for hvem det ikke saa helt godt ud. Sit Efternavn bar han nok ikke med Rette, men ellers viste det sig, at Broderen Hans godt nok boede paa Nørrebro. Tilmeld kom der Penge for Opkøbet, saa nu vendte alt sig til det gode, særlig da Dommeren fik 1 Rdl., Skriveren 9 Mark, samt Anklageren (Forvalter Garb) og Forsvareren (Byfoged Hansen i Skelskør) hver 2 Daler. Saa hævedes Sagen, og

Vilhelm blev løsladt og kunde fortsætte, da han nu havde Driftskapital. Det var nok Pengemangel, der fik ham til at fortsætte fra Bøgelunde og ikke vende tilbage til Venslev. Det hele endte altsaa paa bedste Maade uden Tab for de sælgende.

Det vakte en Del Opsigt, da den 24-aarige ugifte Kirsten Jensdatter i Venslev fødte i Dølgemaal og ombragte Barnet, som Stadskirurg Gyrsting fra Slagelse foretog Obduktion af. Kirsten var født i Venslev, hendes Moder var forlængst død, men hun havde en Stedmoder, Johanne Jørgensdatter. For 3 Aar siden var hun bleven konfirmeret og havde været til Alters hos Præsten Aggerup i Hyllested. Mens hun tjente hos Gaardmand Jacob Larsen i Venslev, var hun der bleven gode Venner med Peder Pedersen, som ogsaa havde Plads samme Sted. Da hun opdagede, at Forholdet havde faaet Følger, fortalte hun det til Peder Pedersen og til sin Fader, Jens Poulsen. Ingen af disse raadede hende til at dølgge sit Svangerskab. Men af Undseelse, og da hun ikke var videre svær, kom hun paa den Tanke at sige Nej til dem, der spurgte, om hun var frugtsommelig. Bl. a. til sin Madmoder, og til sidst mente hun, at det var en Forstoppelse af hendes sædvanlige Maa- nedstider. Fastelavns Mandag, den 26. Februar, fik hun ved Middagstid ondt og fødte et Barn. Natten tilforn havde hun haft ondt, men tænkte stadig, at det var sædvanlige Fruentimmer-Sager. Hun blev derfor liggende Dagen efter i sin Seng i Kammeret ved Dagligstuen. Hendes Madmoder kom om Morgenens ved Davretid ind og vilde give hende et Stykke Mad, som hun dog ikke modtog, idet hun klagede over, at hun ikke kunde spise noget. Først ved Middagstid mærkede

Kirsten, at hun var i Barselsnød og fødte. Hun sagde, at hun syntes, det gav en Lyd fra sig, — men saa holdt det helt op, saa det maatte være dødt. Selv maatte hun uden Hjælp af Jordemoder eller andre drage Barnet frem, og da det var kommet skikkelig frem, drog hun paa Navlestrengen med begge Hænder, saa den gik i Stykker, og Barnet derved blev skilt fra hende, uden at Strengen blev bundet, saa Blodet løb i Sengen. Mod Aften, i Mørkningen, da Folkene syslede med Kreaturerne, stod hun op og tog det døde Barn, som hun svøbte ind i et Tørklæde og lagde i sin Kiste. Det var hendes Tanke at lægge det i sin Farmoders, Maren Pouls Ligkiste; Farmoderen stod Lig hos hendes Fader, Jens Poulsen, i disse Dage; saa kunde det lille Lig blive begravet sammen med Maren Pouls. Naar dette ikke skete, skyldtes det Kirstens Madmoder, der Tirsdag Morgen sagde til hende: Det er ikke rigtig fat med dig, Kirsten. Herpaa svarede Kirsten: Nej, det er det heller ikke, — og aabenbarede, hvor hun havde forvaret Barnet. Madmoderen havde Fastelavns Mandag været ude i Loen og rense Korn, saa Kirsten var alene i Kammeret, — hun raabte og klagede ikke, da hun fik ondt og havde ingen Sans for at tilkalde Hjælp. En 12 Aars Pige havde staaet i Dagligstuedøren ind til Kammeret og sagt til hende: Nu er din Farmoder død, — saa fødte hun.

Ved Mikkelsdagstide 1780 fik hun den Tanke at ville dølge sit Svangerskab, da Peder Pedersens Mor, Jacob Larsens Hustru, havde sagt til hende: Du bør ikke græde, thi du faar ham ikke, saa længe mine Øjne er aabne, det har jeg forsvoret. Kirsten havde nemlig sagt, at hun og Peder havde Godhed for hinanden, og at hun var svanger ved ham. Hun fødte sit Barn hos Poul Nielsen, idet hun ved Nytaarstid kom fra Jacob Larsens. Poul oplyste, at Kirsten havde sagt til hans Hustru,

at det var hendes egne Tider, der var standset. Ofte havde hun — sagde Poul — været tungsindig og gaaet i dybe Tanker og sukket. Om Barnet havde levet eller var dødfødt, vidste han ikke; selv havde Kirsten sagt, at det gav et Kvæk. Pouls Hustru havde raadet Kirsten til at søge Raad i Fuirendal for hendes Svaghed. Barnet var født ved 10-Tiden om Formiddagen, og om Aftenen saa Pouls Kone, at der var Blod paa Lagenet. Hun spurgte, hvordan det var med hende, hvortil Kirsten svarede: Det er intet rigtig med mig, det er mine Tider, der er slaaet løs. Konen havde dog sin Mistanke og Tvivl, men vilde ikke fritte mere, da hun mærkede, at Kirsten var fortrydelig derover. Saa gik hun hen til Kirstens Stedmoder, Jens Poulsens Hustru, Johanne Jørgensdatter, og sagde, om hun vilde gaa med hende til Kirsten, da det nok ikke var rigtig fat med hende. De to Kvinder gik ind til Kirsten, hvor Stedmoderen spurgte hende ud. Jeg har saa ondt i min Ryg og Lænder, sagde Kirsten. Det er nok ikke rigtig fat med dig, Kirsten. Det er mine egne Tider, som er slaaet løs, svarede hun. Da nu Stedmoderen tog fat paa Dynen eller Lagenet for at ville se sig for, rykkede Kirsten Dynen fra hende og slog Klæderne om sig; saa vilde de to ikke fritte hende mere den Aften.

Tirsdag Morgen, da Kirsten var staaet op og gaaet ud, gik Madmoderen ind og eftersaa Sengen og fik sin Mistanke øget. Om Aftenen, da de havde spist og sat sig til at spinde, ytrede Konen: Kirsten, det har nok ikke været rigtig fat med dig i Gaar. Jo, sagde Kirsten. Men Konen blev ved: Du skal bekende det. Da brast Kirsten i Graad og bekendte, at hun Mandag Formiddag ved 10—11-Tiden fødte et levende Barn, der gav et Kvæk fra sig, men straks derpaa døde. Navlestrengen havde hun knebet over, og hun vilde dølge det nogle

Dage, saa hun kunde forvare Barneliget i sin Farmoders Ligkiste, — derfor havde hun svøbt det i et Tørklæde og lagt det i sin Kiste. Hendes Bekendelse hørtes af Madmoderen og Stedmoderen, der nu begge gik hen og lukkede Kisten op og tog det fuldbaarne Pigebarn, der ikke havde nogen Beskadigelse; alene Navlestrengen hang løs og ubunden.

Johanne Jørgensdatter, Kirstens Stedmoder, fortalte, at Kirsten ikke af hende forlangte at faa Barneliget lagt i Farmoderens Kiste. Kirstens Fader, Jens Poulsen, havde om Mandag Formiddag været inde og se til hende, og da havde hun sagt, at nu kom hun sig nok igen. Han sagde hende, at Farmoderen var død, hvortil hun bemærkede: Da er det vel. Tirsdag Aften havde hans Kone sagt ham, at Kirsten havde født, hvorpaa han blev saa daarlig, at han ej kunde gaa til hende. Onsdag rejste han til Skelskør for at besørge noget til sin Moders Begravelse, og først Torsdag gik han hen til Datteren og sagde: Kirsten, du har baaret dig galt ad. Ja, Gud bedre det, kom det fra Kirsten, der brast i Graad, saa hun ej kunde tale mere. Han gik hen og tog Barnet op af hendes Klædeskiste og viste hende. Gud bedre det, jeg gjorde det i min Taabelighed; da jeg talte med Eder i Mandags og fik at vide, Farmor var død, tænkte jeg at faa det med i Jorden i hendes Ligkiste. Saa gik Faderen til Hyllested for at underrette Præsten; han berettede, at Kirsten i Vinterens Løb havde været forunderlig, ligesom forrykt, og naar Faderen spurgte om et, svarede hun paa et andet. Hun havde ogsaa sagt til ham, at Peder Pedersens Moder havde forbudt de to at faa hinanden.

Jacob Larsens Hustru, Anna Pedersdatter, havde haft Mistanke til sin Søn Peder og Kirsten; hun mærkede, da Kirsten tjente der, at det ikke var rigtig mellem hende og Sønnen,

hvorfor hun belurede dem og gik efter dem, — og til sidst tilstod Peder. Han vilde give Kirsten Hjælp til Barnet, men ikke gifte sig med hende. Saa længe jeg lever, skal du ikke faa ham, havde Anna Pedersdatter sagt til Kirsten, der erklærede: Da skal de ikke faa den Glæde over mig, jeg har været saaledes tilforn, derfor gaar det nok bort igen.

Peder Pedersen nægtede ikke, at han havde været Kirsten for nær; dog vidste han ikke, hun var frugtsommelig, da hun ikke selv havde talt derom, endnu mindre sagt, at hun vilde dølgge det.

4. Maj 1781 afsagde Birkedommer Lyster og 8 Nævninge Dommen over Kirsten: Thi kendes af mig og 8 medtagne Mænd, at Kirsten Jensdatter for sin begangne Misgerning bør sig selv til Straf og andre til Eksempel og Afsky at miste sit Hoved med et Sværd og Legemet at begrave i Kirkegaarden uden Ceremoni. Hun skal miste sin Hovedlod, om hun har nogen, og betale alle Omkostninger, saaledes 10 Rdl. til Skarpretteren. Kirsten indskød Sagen for Højesteret og forhaabede Frifindelsesdom.

Højesteretsdommen siger: Kirsten Jensdatter sigtes for Barnefødsel i Dølgsmål. Forsvareren har anbragt, at hun ikke skulde være rigtig i Hovedet, et Par Vidner siger det, men af de andre Vidner og Omstændigheder kommer ej ud, at hun var i saadan Stand, at hun ikke vidste, hvad hun foretog sig. Hun har i Førstningen aabenbaret sit Svangerskab, siden nægtet, — har født paa et Sted, hvor der var Folk i Nær-værelse, som hun dog ikke har kaldt til Hjælp. Det at hun ikke har vidst, at hun var svanger, kan ej antages, og altsaa maa hun anses for utilbørlig at have omgaaet sit Foster. Man ser, at Barnet er omkommet ved Mangel af tilbørligt Tilsyn enten ved at Navlestrengen ej blev opbundet eller kvalt i

Sengen, og da Kirsten Jensdatter deri er Skyld, kan hun ej fritages for Lovens Straf: Kirsten Jensdatter bør miste sin Hals og hendes Hoved sættes paa en Stage. Saa bør hun og have sin Hovedlod forbrudt og Jord til Kongen, om hun ejer nogen.

Dog indstilles hun til Majestætens Naade til Arbejde i Børnehuset paa Livstid, siden hun har været tungsindet, og Barnet ikke er tilføjet nogen Vold og altsaa uvist, om Døden er foraarsaget hos Barnet eller af hende.

Kirsten reddede altsaa Livet og blev kanske senere be-naadet.

* * *

1782 blev to Karle, Hans Pedersen og Henrik Hansen i Tornemark, arresteret for Tyveri. Hans forklarede med grædende Taarer, at han Søndag Nat den 27. Juni ved Midnatstid havde i Sinde at gaa til Legestue og gik ind til Niels Thorsen for at se, om dennes Søn, Lars, var hjemme. Da han mærkede, at ingen var hjemme, gik han ind i Karlekammeret og tog Larses to Trøjer samt et Par gule Skindbukser. Med Klæderne paa sin Aksel og et Vægskab i Favnen gik han ud paa Toften, hvor han opbrød Skabet med et Huggejern, som han havde i Lommen. Der var kun 2 Mark i Skabet; derpaa gik han lige hjem til Lars Larsens i Tornemark, hvor han tjente, og forvarede Klæderne under noget Halm i Laden. Næsten Aften fik han fat paa Henrik — denne var nylig kommet i Tjeneste i Tornemark — og spurgte, om han vilde købe Klæderne. De enedes om 4 Slettedaler for Tøjet; een Daler blev straks erlagt, Resten skulde komme, saa snart Henrik kunde. Naturligvis fortalte Hans ikke, at han var kommet ulovlig til Tøjet; forøvrigt havde Hans, der var 36 Aar og fra Spjellerup, nok

ogsaa taget et Par Sko paa Markedet i Næstved. Hans maatte bøde, skulde miste sin Hud, betale Omkostningerne og sættes til Arbejde i Citadellet Frederikshavn i 3 Maaneder.

For Henrik kunde den udstaaede Arrest være nok for hans Uforsigtighed at handle med en Tyv, som han dog ikke kendte, da han nylig var kommet til Tornmark. Han blev frifundet og løsladt.

— Lørdag før Pinse, den 7. Juni 1783, om Formiddagen mellem Kl. 9 og 10 opstod der Ild i Sognepræstens (Francks) Gadelænge i Høve. Gnisterne fløj rundt og antændte Hans Mikkelsens Gaard. Manden var ikke hjemme — han var i befalet Ærinde paa Landevejen — saa hans 4-længede Gaard paa 55 Fag tillige med Brøndværk og videre, hvad Gaarden var nyttig, Indbo, Korn o. s. v. blev opbrændt. Samme Ulykke paakom i Præstegaarden. Degneboligen og Husmændene Ole Madsens og Christen Hansens Huse brændte ligeledes. Hos Hans Mikkelsen brændte ogsaa Tjenestekarlens, Sørensen, Kiste med hans Gang- og Linklæder — efter Sigende ogsaa nogle Penge.

De to Husmænd mistede alt, hvad de ejede; det lidet, de fik ud fra Ilden, blev saa beskadiget, at det ikke kunde være dem til nogen Nytte. Degnen fra Høve, Sv. Fielsted, søgte om Fritagelse for Skatter, da hans Bolig med Ejendele var lagt i Aske; kun lidt blev reddet, hvad Degnen bar i sin Favn. Oppe hos Præsten havde Degnen haft en Del Korn liggende, der ligeledes gik tabt. Præsten bevidnede, at Degnen havde mistet disse Kornvarer hos ham.

★ ★ ★

Det var i Aarenes Løb ikke mange, der var gaaet fri for Tiltale angaaende Brændevins-Tilvirkning. — Selve Birkeskriveren, Kjær, blev 1783 dømt for utilbørlig Brændevins-

brænden og Krohold. Kjær strittede længe imod og kom med mange Indlæg; foreløbig var han sat fra Skriverbestillingen. Han vilde paastaa, at han ikke vidste, at hans Kone havde sat Brændevinsbrænderi i Værk. Han solgte ogsaa Brændevin til Ærøboerne — de var hans Medvidere — han handlede mod Toldloven. Selv hævdede han, at han mere af Skrøbelighed end af Forsætlighed havde handlet med Ærøskippere; det kunde ikke kaldes Snig-Handel, da den skete om Dagen. Dommen over Kjær blev afsagt af Birkedommer Bagger den 21. November 1783. Først fik han 10 Daler i Mulkt, fordi han — mod Toldloven — har været i utilladelig Handel ved Bisserup med Ærøboerne. Betalte han ikke denne Bøde, skulde han i Fængsel paa Vand og Brød. For sit Krohold og Brændevins-Brænden skulde han erlægge 120 Daler. Og endelig bør han, der har solgt Brændevin saavel til Ærøboere som til Bønder, *have sit Birkeskriver-Embedet forbrudt*. Sagsomkostningerne skulde han ogsaa udrede.

I April 1784 mødte Kjær i Retten og viste en Skrivelse fra Grev Holstein. Den gik ud paa, at Hans kgl. Majestæt af særdeles Naade havde bevilget, at Kjær trods Dommen af 21/11 83 skulde være berettiget til at tiltræde og vedblive Birkeskriver-Embedet, blive forskaanet for at betale Rentekammeret de 120 Rdl., og at han alene skulde betale Processens Omkostninger med 23 Dl. 8 Skill., samt de 30 Dl. for forbudt Handel. Forvalter Garb bevidnede, at Kjær havde betalt disse to Poster, saa intet var til Hinder for, at han igen kunde betræde Embedet som Skriver ved Holsteinborg Birkeret.

Saa gled Kjær ind i Embedet og betjente straks Justitsprotokollerne.

Det var naadigt sluppet, synes man; snu har han åbenbart været; sit Brændevinstøj fik han saaledes anbragt hos gamle

Jens Pedersen i Nyrup, saaledes at denne nær var kommet i Fedtefadet derfor. Nu boede Kjær i Nyrup; her havde han bl. a. lejet en Jern-Bilæggerovn hos Forpagter Rasmussen i Fuirendal for en aarlig Afgift af 4 Mark.

Folk vilde gerne skaffe sig lidt Ekstra-Indtægter ved Handel. 1784 maatte Skoleholder Peder Kampmann i Tornmark indrømme, at han havde drevet forbudt Handel med Købmandsvarer, særlig Tobak. Det kostede 50 Daler i Bøde til Forv. Lange paa Fuirendal. For sin øvede Købmandshandel og Landprang skulde han erlægge 4 Dl.

Husmand Hans Larsen i samme By havde navnlig solgt Sæbe og Salt, — han fik samme Bøder som Skoleholderen.

— Hen mod Aften Lørdag den 12. Marts 1785 kom en Betler fra Krummerup til Flemstofte ind til Gdm. Jens Hansen og begærede Husly for Natten. Det fik han ogsaa; han klagede over at være bespændt med Sygdom, og det kunde nok ses, at hans Bryst var daarligt. Snart kom han i Seng, og næste Morgen var han død. Gaardmanden meddelte det straks til Bymændene og til Præsten i Krummerup. Den afdøde havde sagt, at han var fra Vejlø paa Gaunø Gods og hed Tønnes. 2 Mænd synede den afdøde Betler; der var intet Tegn paa Vold, der kunde have medført hans Død. Vejlø-Præsten, Hersom, skrev om den døde, at han var en stille og skikkelig Mand. Han blev saa begravet med de almindelige Ceremonier paa Krummerup Kirkegaard.

— Den 7. November 1785 blev stjaalet en Hest paa Marken — det var en sort 3 Aars Plag med en Stjern i Panden — fra Lars Jørgensen i Egeslevmagle. Dagen efter blev den drevet til Sorø Marked af Gaardmand Andreas Si-

monsen i Hyllested. Denne blev sat fast, da han ikke kunde give Hjemmel for Dyret. Andreas Simonsen forklarede, at han Mandag den 7. November kom fra Korsør, og da han om Aftenen naaede til Egeslevmagle Mark, kom en Karl ridende, som han ikke kendte, og tilbød ham Hesten, som han købte og betalte 8 Daler for. Karlen sagde, han hed Niels og var fra Egeslevmagle, men Efternavnet fik han ikke, idet han iøvrigt mente at have Sikkerhed for sit Køb. I Lommen havde Andreas en Pægl Brændevin, som de drak, hvorpaa han tog til sin Gaard i Hyllested. Dagen efter red han til Sorø Marked med Plagen for at afsætte den, og han var næppe kommet til Markedet, før der var Liebhaveere til Dyret. En Pranger fra Jylland bød straks 10 Daler og fik Plagen. Noget senere paa Dagen, da Andreas Simonsen kom hen til sine andre Bæster, som han havde indsat paa Markedet, kom Prangeren hen til ham og sagde: Du skal betale mig mine Penge tilbage igen, thi denne Mand, Lars Jørgensen fra Egeslevmagle, vedkender sig Plagen. Hyllested-Manden betalte Prangeren de 10 Daler, og Lars Jørgensen fik Plagen tilbage. Lars vidste intet om, at Andreas Simonsen havde købt Dyret og meldte ham. Plagen var med i Rude i Birkeretten, hvor Andreas vedgik, at det var det Dyr, han havde købt paa Egeslevmagle Mark.

Dyret blev af udmeldte Folk vurderet til 12 Daler. Lars Jørgensen var Tirsdag Morgen gaaet ud paa sin Mark, hvor han opdagede, at Plagen var taget. Da der var Marked i Sorø samme Dag, tog han dertil og fandt Prangeren med Hesten.

Hyllested-Mandens Forklaring om Købet paa Egeslevmagle Mark hin Aften kunde ikke tages for gode Varer. Han blev tiltalt for forøvet Tyveri; han havde sagt, at Karlen Niels tjente Gaardmand Morten Poulsen i Egeslevmagle, men

Morten Poulsen havde ingen Karl af det Navn. Som Tyv bør Andreas Simonsen kagstryges, have Tyvsmærke paa sin Pande og derefter indsættes i Københavns Fæstning, hvor han skal arbejde sin Livstid i Jern. Til Skarpretteren skal han erlægge 9 Rdl. Dommen blev afsagt 16/12 1785 af Birkedommer Bagger og 8 Meddomsmænd.

★ ★ ★

I Almindelighed enedes Folk i Bylavene og afgjorde selv deres Trætter. Men der kunde jo indtræffe Tilfælde, hvor der krævedes Hjælp af udenforstaaende. Søndag den 27. August 1786 var Jens Andersen i Venslev samlet med de øvrige Bymænd angaaende deres Markvæsen; der blev omhandlet den Ufred, som gik i Svang, ved det at nogle af Mændene satte Køer og Følhopper i Tøjr i Sædmarken i Stedet for at holde dem i et Indelukke, som Byen til den Ende fra Marken har indhegnet. Den Skade, som Sædmarken led af disse Kreaturer med løse Føl, blev paatalt, og som det paahviler efter Byens Vedtægt i Særdeleshed Oldermændene i Byen at paaagte, at slig Ufred ikke fik Indpas, og Gaardmand Hans Nielsen som Oldemand i Aar ikke alene havde ladet staa tilbage at haandhæve Markfreden, men han meget mere derimod havde sat Marken ud for Ufred, idet han selv holdt i Tøjr 2 Følhopper, der havde deres Føl løse hos sig, saa blev det omrørt, at sligt ikke var Ret. Det blev Oldermændene fortørnet over og overfaldt Jens Andersen med Skælden og Banden. Om Aftenen, da Jens Andersen var kommet hjem i sit Hus, mødte Bymændene op, og under den Samtale, der nu fulgte, blev Ufreden i Marken igen bragt paa Tale, idet en af Mændene fremsatte det Spørgsmaal, om Køer og Følhopper skulde tages ud af Marken. Dette holdt Jens Andersen

paa og mente, at den, der ikke holdt det, skulde betale 12 Skilling. Ikke saa snart var dette sagt, før Hans Nielsen stillede sig frem, ytrede sig misfornøjet og sagde: Der taler du som en gammel Skælm — med mange flere Skældsord. Jens Andersen blev opbragt og slog med sin Haand til Hans Nielsen og traf ham paa Munden. Saa greb Oldemanden fat i Haaret paa Jens, slog ham næsegrus til Jorden og mishandlede ham; det vedblev han med, uanset at Jens raabte om Fred og begærede, at de tilstedeværende vilde redde ham fra Hans Niensens Haand og Myrderi. Omsider lagde Skovfoged Jens Larsen sig imellem og fik Jens Andersen fri. Adskillige tilbød nok at komme ham til Hjælp, men de blev hindret af andre. Selv hans Kone blev forment at komme Manden til Hjælp. Det var Skovfogden, som handlede, og da vedblev Hans Nielsen med Grovheder og Skænderi.

Jens Andersen klagede til Greven paa Holsteinborg, der lod sin Forvalter føre Parterne for Retten. Hans Nielsen indrømmede Rigtigheden af Jens Andersens Fremstilling. Skovfogden og Huggeren Claus Nielsen var ikke nærværende, da Bymændene afhandlede deres Sager paa Gaden og i Marken, men de var begge hos Jens Andersen, da Bymændene kom ind til ham om Aftenen. Udskrifter af Forhøret blev tilstillet Greven, der saa vilde træffe nærmere Bestemmelse.

— Samme Jens Andersen mistede om Efteraaret to uklippede Faar; de var om Foraaret købt i Bøgelunde og gik i Indelukket ved Venslev. Den, der blev beskyldt for Tyveriet, den 61-aarige Niels Nielsen og hans Kone Ane fra Bøgelunde, sagde, at de to Faar, som de tog, havde gaaet i Indelukket ved Bøgelunde. Ved Ransagning hos Ægteparret fandtes de 2 Faarekroppe nedsaltet og Skindene bortført, saa Jens Andersen, der havde meldt om sine 2 bortkomne Faar,

ikke kunde sige, om de nedsaltede Kroppe var af hans Dyr. Tillige havde Niels og Ane ogsaa taget Kaal i Hans Madsens Have. 8 Doms mænd og Birkedommeren afsagde Dom den 8. December 1786: Niels Nielsen og Ane Hansdatter bør hver for sig miste deres Hud ved 9 Ris og 4 Slag af hvert Ris, betale Faarene med 10 Mark Stykket, have deres Hovedlod forbrudt og udrede Omkostningerne.

★ ★ ★

Fredag den 1. December 1786 kørte Morten Povlsen fra Egeslevmagle sammen med sine to Bymænd, Jørgen Vincentsen og Lars Jørgensen, til Korsør for at aflevere Sognets Skattehavre. De var alle tre varmt paaklædte i graa, tykke Vadmel skjortler og med laadne Huer. De fik godt nok røgtet deres Hverv, men Morten Povlsen vendte saaret og blodig tilbage og døde 8 Dage efter, den 8. December. Da nu Ordet gik, at Gmd. Jørgen Vincentsen i Egeslevmagle skulde være den, der paa en morderisk Maade havde overfaldet Morten, blev Jørgen indkaldt for Retten, hvor han oplyste følgende: Morten Povlsen, Lars Jørgensen og han selv var efter Tilsigelse af Forvalter Garb paa Holsteinborg den 1. December i Korsør for at levere Skatte-Havre paa Magasinet der. Da Amtsforvalteren havde modtaget det, fulgtes de ad op til Torvet og fodrede Hestene, dog drog Lars Jørgensen hen til sin Købmand, medens Jørgen og Morten gik tilbage til Amtsforvalteren, der spenderede 2 Glas Brændevin til hver af dem. Derpaa købte de ind til Behov i Hjemmet, Morten fik Tran og Egebark, medens Jørgen forsynede sig med Læder*) og Tobak. Saa kørte de fra Torvet, og da de holdt i Byporten,

*) Læder, som brugtes til klæder. Velhavende bønder gik med hjortelæders vest.

kom Lars Jørgensen til, og de 3 fulgtes nu ad fra Korsør, forrest kørte Morten, saa Lars og sidst Jørgen. Ved Korsør Møller gjorde Lars Ophold og gik ind i den mellemste Mølle, hvor han skulde træffe en Husmand, Peder Anthon, fra Egeslevmagle. Denne skulde køre hjem med ham. De andre to, Morten og Jørgen, fulgtes ad, men — sagde Jørgen — Morten kørte saa langsomt, han vilde vist vente paa Lars, — derfor kørte Jørgen uden om ham i skikkeligt Trav, saa længe den ny Vej varede, thi da denne slap op, var Vejens Ondhed saaledes, at han nok skulde holde sig fra at køre saa fast. Da han kom til det Sted, hvor Vejen løber op til Hulby, saa han 2 Vogne komme sig i Møde fra Slagelse — ellers havde han intet Menneske mødt, siden han kørte fra Morten, og indtil han kom til Hulby. Han var naaet hjem ved det Lav, der blev tændt Lys, omtrent Kl. henad 5; hvornaar de to andre, Morten og Lars, kom hjem, ved han ikke, men næste Dag hørte han af Folk, at Morten var kommet hjem og ilde slaget. En Aften var Mortens Svoger (Søndag Aften) kommet hen til ham og bedt ham komme hen til Morten, der vilde tale med ham. Dertil svarede Jørgen Svogeren, Niels Rasmussen, at det fandt han ingen Anledning til, eftersom han havde hørt, at Morten beskyldte ham for Overfald; dog lovede han, ifald han fik Tid, at komme om Mandagen. Morten og han havde ingen Tvistigheder haft, ej heller havde nogen af dem været paavirket af Drik.

Niels Rasmussen, Mortens Svoger, vidste intet om, hvad der var foregaaet paa Landevejen. Han var straks gaaet over til Morten, der nu var faldet i Søvn, saa han ikke vilde vække ham og saaledes intet fik at vide. Da Mortens Kone havde fortalt ham, hvorledes hendes Mand var slaet og tilredt, tog han til Skelskør for at faa noget Vin-Eddike til at vaske Saaret

ud med. Da han kom tilbage til Morten fra denne Tur, var Morten vaagnet. Paa Nielses Forespørgsel om, hvordan det gik, svarede Morten: Det er ikkun slet, — det hørte flere af Byfolkene, som var tilstede. Ud paa Aftenen vilde Morten have Bud til Præsten i Byen; denne var straks villig, men beklagede, at hans Vogn ikke var hjemme, hvorfor Niels Rasmussen lod spænde for sin Vogn og befordrede Præsten over til Mortens. Til Præsten sagde Morten, at det var slet med ham, og at Jørgen Vincentsen havde slaaet ham. Præsten spurgte, hvor dette var sket, men Mortens Tale kunde ikke forstaaes, thi naar han skulde fremføre mere end 2—3 Ord, faldt det ham saa besværligt, at han ikke ret kunde fremføre dem. Saa spurgte Præsten, om han vilde betjenes, hvortil Morten sagde: Ja, Jørgen har gjort det. Præsten mente, at Morten ikke havde forstaaet hans Spørgsmaal og spurgte saaledes: Vil I betjenes med Sakramentet, hvorpaa Morten igen sagde: Ja, det har Jørgen gjort. Efter dette forstod Præsten, at Morten ikke var ved sin Samling og betjente ham ikke denne Gang. Senere, da Præsten var taget bort, sagde Morten: Jørgen Vincentsen har været imod mig som en Tyv og en Skælm, — det hørte flere.

Søndag Aften, den 3. December, havde Niels Rasmussen været henne hos Jørgen og bedt ham komme hen til Morten, men Jørgen svarede: Nej, han havde ikke noget at tale med Morten om, thi han vidste sig fri for at have slaget ham, — men de havde altid haft nag til hinanden, sagde Jørgen. Niels svarede, at Jørgen gjorde noget taabeligt i ikke at gaa op til Morten, naar han ikke havde slaaet ham, det var kun en ringe Tjeneste at gøre en syg Mand. I Aften kan jeg ikke, lød Jørgens Svar, men i Morgen (Mandag) skal jeg komme. Men da Mandagen kom, blev Jørgen borte. Niels havde været

Bymand med Jørgen Vincentsen i Egeslevmagle i 6 Aar og kendt ham som en skikkelig Mand.

— Lars Jørgensen berettede ligesom Jørgen: Han var inde i mellemste Mølle for at tage Peder Anthon's med, og saa kørte Morten og Jørgen videre. Lars naaede Morten der, hvor Vejen løber af op til Hulby, og da Mortens Heste fulgte den gamle Vej fra Broen af, raabte Lars, at han skulde dreje derud fra og følge Engen, hvor Kørselen faldt bedre. Men om Morten ikke kunde høre det, ved han ikke; Lars kom først til Leddet og blev holdende her for at vente paa Morten. Da denne kom, saa baade Lars og Peder Anthon, at han var ganske blodig og det ene Øje ganske hovent. De spurgte, hvorledes han var kommet afsted, hvortil han svarede, han vidste det ikke. De saa efter, om han havde væltet, men han pegede ud ad Landevejen og sagde: Der, der — og videre kom ikke frem. Derpaa bad Morten Lars, om han vilde køre ham hjem. Med Besvær fik Lars og Peder Anthon bragt Morten hen paa Larses Vogn, og Peder kørte saa Mortens Vogn. Da de to, Lars og Peder, kom til Morten, kørte han alene, de saa ikke noget til Jørgen Vincentsen. Morten talte ej noget fra den Tid, han blev taget op paa Larses Vogn, og til de kom til Boeslunde. Da sagde han, at der var en Kone der i Byen, som han havde befordret dertil om Dagen og lovet paa Tilbageturen at tage hende med. Lars gik ind i det Hus, hvor Konen skulde være, og fik hende med paa Mortens Vogn. Da de kom til Søborghuset, sagde Morten, at der i hans Vogn var en Trankrukke, som skulde afleveres til Folkene i Huset. Lars kørte Morten hjem og fulgte ham ind i Stuen, hvor Konen spurgte, hvorledes hendes Mand var kommet afsted. De sagde begge, de vidste det ikke. Lars havde været syg efter den Tur, men stod dog op og gik efter

Anmodning hen til Morten, der dog intet sansede paa hans Spørgsmaal om, hvordan det var med ham. Ej heller havde Lars talt med Jørgen, siden de skiltes i Korsør, hvor han ikke mærkede, at Morten og Jørgen havde noget ondt Ord mellem sig. Han havde været Bymand med Jørgen i 9 Aar.

Peder Anthon, Husmand i Egeslevmagle, havde af Rygte og Sigende hørt, at Jørgen var kommet hjem en Time eller to forud for de andre. Dagen efter var han inde hos Morten og bemærket, at denne laa i Vildelse, og at der ikke var noget reelt ved hans Snak. I omtrent 10 Aar har han kendt Jørgen og kun fra den gode Side.

— Saa kunde Ungkarl Ole Pedersen, der tjente i Hulby, fortælle: Han kendte hverken Morten Povlsen eller Jørgen Vincentsen, men i Dag for 8 Dage siden, den 1. December, kom han fra Bonderup, hvor han havde været paa Hovarbejde, han skød tværs over Marken, — Solen var nedgangen, og det var i Tusmørket, — og vilde ned til Strandhuset, hvor hans Forældre bor. Da saa han ved den Lejlighed 2 Mænd komme kørende hver paa sin Vogn, — de havde graa Kjortler paa og laadne Huer. Paa det Sted, hvor Vejen er plantet med Træer — det kaldes snart Kronen og snart Berider-Banen — der stod den Mand af, som kørte i den bagerste Vogn, og løb hen til den forreste Vogn og slog ham i Hovedet, saa han faldt ryglæns i Vognen; Hesten blev staaende — der faldt flere Slag og ved hvert Slag: Forstaar du det? Da den slagne var sunket om, blev han rejst op i Vognen af den, der havde slaaet, og sidstnævnte gik tilbage til sin Vogn og kørte uden om den første, hvis Bæster gik bagefter. Da Voldsmanden var væk, gik Karlen hen til den slagne Mand, — han dristede sig ikke til at gaa mellem de to; han saa, at den overfaldne var blodig og venstre Øje be-

skadiget, han hørte ogsaa, Manden gav sig. Dog var han bange og gav sig ikke i Snak med Morten; senere saa han en Vogn komme med 2 Mænd paa (Lars Jørgensen og Peder Anthon). Da Karlen blev stillet overfor Jørgen Vincentsen, kunde han dog ikke sige, om det var ham, der havde slaaet, thi medens Huggene blev uddelt, dristede han sig ikke til at komme saa nær, at han kunde se dem i Ansigtet, desuden havde de deres laadne Huer nedslagne. Men af Skikkelse og Positur mente han ellers nok, at det kunde passe paa Jørgen.

— Gmd. Hans Simonsen i Egeslevmagle hørte i Skelskør om Overfaldet paa Morten Povlsen og gik straks hen til ham, der sagde, at det var slet med ham, og at Jørgen havde slaget. Da var Hørelsen berøvet Morten, der saa døde Fredag Morgen mellem Kl. 3 og 4. En Kirurg fra Slagelse attesterede, at han var død af sine Saar. I Sommer havde der været Trætte mellem Morten og Jørgen angaaende Marken.

Mortens Tjenestepige, Kirsten Jacobsdatter, og hans Karl, Hans, havde Fredag den 1. December hørt Morten Povlsen sige, at han var slaaet af Jørgen.

— 1787 begyndte Tovtrækningen mellem Anklager og Forsvarer; det oplystes bl. a., at Jørgen i Sommeren 1786 havde slaaet noget Græs og Vikker paa Mortens Mark.

Dommen faldt den 3. August 1787. Den er meget udførlig og fastslaar, at Morten Povlsen er død af sine Saar, at der har været Trætte mellem Jørgen Vincentsen og Morten Povlsen, og at der er gjort Morten Uret i Marken. Morten forlangte i fleres Paahør Afskrift af Byens Jord (Jordebogen), det blev Jørgen fortrydelig over og sagde til Morten: Det skulde du gjort i Sommer, da du slog mig, saa mit Hoved blev flakt i 4 Dele, og det skal du have igen. Videre sagde Jørgen: Fanden piske mig, skal du ikke have det, enten det saa er

stakket eller længe. Der har altsaa ikke hvilet noget Venskab mellem de to, og Jørgen Vincentsens Forklaring har ikke kunnet bekræftes ved Vidner.

Kendt og dømt for Ret: Jørgen Vincentsen bør her aflægge sin Ed, at han ikke under Følgeskab med Morten Povlsen den 1. December 1786 paa Hjemvejen fra Korsør har tilføjet Morten Povlsen nogen Hug, Overfald, Slag eller Saar, som han i Følge Obduktionen er død af. Kan han ikke det, bør han miste sit Hoved ved Sværd og Legemet efter Henrettelsen begraves paa Kirkegaarden uden Ceremonier; han har forbrudt sin Hovedlod, skal betale Anklager og Forsvarer samt 10 Daler til Skarpretteren. Dommen blev afsagt af Birke-dommeren og 8 Meddomsmænd.

Hvis Jørgen Vincentsen vilde redde Livet, har der ikke været anden Udvej for ham end at sværge i Retten. Hvorledes hans Samvittighed saa har haft det, er en Privatsag. Sine By-mænds Tillid og Agtelse har han sikkert mistet ved denne Lejlighed, hvor alt tydede paa, at han var Gerningsmanden.

Ved et Vejarbejde i Vaarby Banke i Sommeren 1787 kom det til et Sammenstød mellem Ungkarl Jens Andersen fra Bøgelunde og Bondefogden Anders Sørensen fra Skafterup. Anders Sørensen havde beordret flere Vogne til at køre ned for Banken, og det gjorde Jens Andersen Indsigelse mod. Det ene Ord tog det andet, og da Bondefogden greb sin Kæp, som om han vilde slaa, tog Jens ham i Kind og Bryst og holdt ham fra sig. Da Underofficeren kom løbende til, slap Jens og gik til sit Arbejde, — men flere saa, at Anders var blodig paa Kinden.

Jens forklarede, at han nu indsaa, han havde forset sig ved at sætte sig mod en Ordre, som han var pligtig at efterkomme, — det var sket af Hidsighed og Ubetænksomhed. Han tilbød at betale 4 Mark til de fattige i Ørslev Sogn og et Beløb til Bondefogdens Forsvarer, Fuldmægtig Lange paa Fuirendal. Tilbudet blev modtaget og Sagen hævet.

— Da Tingbøgerne for Holsteinborg Birk ikke findes for Tidsrummet 1787—1844, maa der søges til andre Kilder, hvis man vil erfare noget om, hvad der skete paa Eggen.

Der er i det forrige omtalt en stor Ildebrand i Høve 1783, hvor bl. a. Præstegaard, Degnebolig og flere andre Huse gik op i Luer.

4 Aar efter, 1787, brændte det igen: Den nyopførte Præstegaard og Degnehuset blev fortæret og Præst og Degn berøvet en stor Del af deres timelige Velfærd. Degneboligen, som for 4 Aar siden var blevet opbygget paa ny, blev nu igen lagt i Aske, saa at Degnen har mistet al sin ejendom foruden de daglige Klæder, som han og hans Hustru var iført. Han maa have hel Brandhjælp fra Degnenes Brand-Societet.

3 Længer af Præstegaarden, som i lige Maade for 4 Aar siden blev nyopbygget, er ganske opbrændt. I de 2 afbrændte Udhuslænger — 42 Fag — var et Fæ-Hus, to Hestestalde, Karlekammer, Portrum, 2 Loer, 3 Lader og et Huggehus, alt var opbygget af største brugelige Egetømmer. Fyrrebjælker og Spærrer var ligeledes af bedste og første Slags. De 42 Fag vurderedes til 672 Dl. Den 3die Længe, som bestod af 12 Fag, var opbygget af Fyrretømmer og indeholdt Vognskur, Høns-, Tørve- og Faarehus samt Rulle-Stue; den ansattes til 120 Daler. Desuden brændte 3 Sengesteder, alle Avlsredskaber, saasom 4 Vogne, 2 Plove, 1 Jern- og 2 Træharver, alt Sele- og Arbejdstøj, 1 Ege-Rulle, 8 Svin og alle Smaa-

kreaturerne. En del ny Brædder og Lægter, der var lagt som Stængetræer i alle Husene, fortæredes ligeledes. Det sidstnævnte ansloges til 150 Daler, og hele Brandskaden ansatte Præsterne i Nabolaget, Galschiøt og Tryde, til 942 Daler. Ingen Præstegaard i Herredet — siger Provsten — havde saa gode Lade- og Fæhuse. Præstens Indbo i Stuelængen blev ved flytning fordærvet eller meget beskadiget. Præsten Francks talrige Familie — 8 Børn — var i svage Omstændigheder, han maatte have hel Brandhjælp; thi med halv Brandhjælp vilde det være umuligt for ham at faa Gaarden opbygget.

Degnen, Nicolaus (Niels) Janus Fieldstrup, søgte flere Degnekald paa Egnen og bad Bispen lægge Breve til ham hos Mester, Skrædder Christian Wieth i Vimmelskaftet. Denne vilde saa sende Degnen det ved Vognen fra Gjerdrup (v. Skelskør), som jævnlig kommer til København. Saadan var Brevbesørgelsen i hine Tider til Egne, der ikke laa ved Hovedruterne. Branden fik Degnen til at anslaa de lyriske Streng:

*Ser det for mig end farligt ud,
der er dog Trost og Kraft fra Gud.
At rede ud et uredt Garn
for hvert et haabefuldt Guds Barn.*

Det „haabefulde Guds Barn“ fik siden et andet Degnekald; imidlertid fik han en ny Degnegaard bygget; kanske den ikke var saa solid, som da han i 1783 byggede første Gang. Selv fortæller han Bispen (Balle), at da han den 12. Juni 1787 var gaet til Annekset Flakkebjerg for at besøge en syg hans Hustru var med, og de havde taget noget med til at vederkvæge den syge — da havde de næppe været en Time i Byen, førend den højst bedrøvelige Tidende indløb, „at vores

ny Gaard af Ildens rasende Magt var aldeles fortæret og ikke det mindste reddet af Kreaturer og Indbo. For 4 Aar siden lod jeg det opføre af Egestolper og Løsholte sat i Fod, selv tillagde jeg 50 Rdl., foruden det jeg fik til Hjælp af Societetet. Jeg blev tvende Aar efter den første Ildebrand gift med Provst Aggerup til Hyllested hans mellemste Datter, Birgitte Aggerup, og bekom med hende i Arv 550 Daler Kurant foruden meget af Værdi i ulden og linned, Sengklæder og Indbo, alt blev fortæret af Ilden, saa vi ikke beholdt mere end de daglige Klæder, vi ved vor Bortgang var iført. Det, der græmmer mig mest, er Tabet af mine mange gode Bøger i det teologiske og eksegetiske Fag, hvoraf jeg havde bekommet en Del af min Svigerfader og selv tillagt mig en Del."

Vejene var i hine Tider „onde" — særlig ved Vinter- og Foraarstid. 1789 skriver Præsten Chr. Ferslev i Haarslev (han var Søn af Otto Ferslev i Hyllested, hvor han havde været Kapellan hos sin Fader): I Søndags havde jeg nær druknet i den Aa, som jeg skal over til Sogns. Jeg bad Grev Holstein sidste Sommer, at han vilde forunde mig en Bro derover, som kunde gøres med en liden Bekostning, da Stedet er ikke mere end 6 Alen bredt, men han svarede mig, at jeg kunde rejse ad Krummerup Bro, hvor der på denne Tid er 4 Gange saa bred en Vase at komme over, og ingen kan nu fare derover uden Livsfare, fordi ingen kan for Vandets Skyld se Stenene paa begge Sider, som man skal køre imellem; ingen Præst i hele Herredet har saa farlig en Sognevej som jeg. Siden sidste Mikkelsdag har jeg haft store Bedrøvelser og

mange sorrigfulde Timer særdeles ved det, at min Kone paa sin Rejse fik sin Arm brækket ved at vælte, og 6 Uger derefter blev min ældste Datters Fod meget ilde vredet paa Vejen.

1788 sad Mette Jacobsdatter fængslet paa Holsteinborg for at have født i Dølgmaal. Barnet var efter Fødslen fundet dødt. Præsten Galschiøt i Hyllested og hans Kapellan besøgte nu og da Mette i Arresten for at forberede hende til Bortgang fra denne Verden, og hendes sidste Skriftefader, Præsten Schou i Ørslev, var bleven anmodet om at ledsage hende til Retterstedet, idet Birkedommeren og Nævninge havde dømt hende til Halshugning.

— Men Højesteret frikendte Mette i Marts 1789. Dommen siger: Mette Jacobsdatter tiltales for Barnefødsel i Dølgmaal, og at der i hendes Kiste er fundet et dødt Barn. Ved egen Tilsaaelse og ved Barnefaderens Erklæring er godtgjort, at hun har været besvangret og den 1. December 1788 at have uden Hjælp født et Foster, som hun siger at have været uden Liv. Hun er trolovet, altsaa ej letsindig, og har tidligere aabenbaret sit Svangerskab for Barnefaderen. Omstændighederne ved Fødselen er ogsaa i Favør af hende, saasom at hun ikke ventede sig førend ved Jul, at hun har vist al Omhu for Barnets Konservasjon, at ingen Tegn til Liv er fundet hos Barnet, hvilket er bestyrket ved Obduktionsforretningen; i dette siges ingen Vold er sket paa den, men den Fraktur (Brud) paa Hjernen kan være fremkommet under Fødselen. Naar hun ikke sagde til om Fødselen, kom det af, at hun er undselig og havde gjort en anden Regning om Fødselstiden. At hun ikke har villet aabenbare det for sin Stedfader, taler

mod hende, men derimod taler det for hende, at hun vilde have Bud til sin Moster, da Smerterne paakom hende.

Dom: Mette Jacobsdatter bør for videre Tiltale i denne Sag fri at være.

★ ★ ★

Med ovennævnte lille Solstraalefortælling slutter Beretningerne fra Holsteinborg Birk.

Thorkild Gravlund og Vestsjælland

Af August F. Schmidt

Thorkild Gravlund (1879 - 1939) var Lærersøn fra Halvøen *Reersø* ved Store Bælt. Bortset fra nogle Uddannelsesår boede han hele sit Liv på den lille Halvø, hvor gammeldags Forhold vedblev at herske næsten i hele Gravlunds Levetid. Her var hans Verden, og her følte han sig hjemme. Gravlund har bedre end nogen anden af vore Digttere i sine Bøger formået at fastholde *Stemningen* fra de gamle Landsbyer, der før Udskiftningen lå sammenbyggede hver for sig, og som i deres plastiske Hele stod så godt til det danske Landskab. Mellem Landsbyerne var ingen Bebyggelser, alt var her stille, og Naturen var romantisk skøn. Men det Landbrug, som da blev drevet, var set med vor Tids Øjne det rene Snalderværk. Thorkild Gravlund kunde se alt det skønne, og det der var værdifuldt i de gamle Bondetider. Man glemmer derfor ikke han Bog: „I gamle Essinge By“, hvor han tager Læseren med på Besøg i de enkelte Hjem i hans Barndomsby *Reersø*. Man får i Bogen et levende Indtryk af den gammeldags Befolkning, som boede her i sidste Halvdel af forrige Århundrede.

I Gravlunds vestsjællandske Landsbyer oplever man Sommeraftenens Tusmørkestemning, man ser Månens Lys strejfe de bukledede Lervægge, og man hører i det fjerne en underjordisk Hund vuffe. Op ad Stuehusmurene står de høje Stokroser, og i Haverne er der mange Slags Blomster langs de

talrige Spadseregange, der i vore Dage tiest er inddraget i den store Græsplæne.

Om de gamle Landsbyfolk har Gravlund sagt mange dybsindige Ord, Sentenser, der nærmer sig Ordsprogets epigrammatiske Fynd: At være Bonde, det er dybest at have arvet. — Almue er Løndom, såre vanskelig at kende. Ingen Kultur ligner Almuekulturen. Bondekulturen er let nok at gå til, den har Tendens, som kan gribes. — Den højeste Kultur er ikke uopnåelig. Men den dybeste er uigennemtrængelig. — Når et Menneske bliver gammelt, dør det; når et Hus bliver gammelt, bliver det levende.¹⁾

Gravlund fortalte mig i 1925, at han havde afskrevet alle de gamle Dokumenter, der fandtes vedrørende det fortidige Reersøs Landbrug, Gårde, Beboere m. v., men han vidste ikke, hvorledes han skulde få en Bog med et så lokalt Indhold offentliggjort. Heldigvis lykkedes det ham i 1933 ved Sorø Amtstidendes Hjælp at få Arbejdet ud. Det blev Bogen: „Reersø Land“ (218 Sider), et stedshistorisk Værk af megen Værdi. Det indeholder et Utal af Enkeltheder fra gamle Dage og til Tiden indtil 1933. Teksten er suppleret med en omfangsrig Liste over Reersø Markbog og dens Stednavne. I denne Liste med Tabeller findes Oplysninger om Reersø By-mænd og Gårde i 1686 og 1933. I „Reersø Land“ har Gravlund holdt sine Digtarevner fangne, han lader her de gamle Skriftstykker selv tale. Det har været ham muligt at supplere dem med Oplysninger om Reersø i Nutiden, hvad man meget må påskønne. „Reersø Land“ er et udpræget lokalhistorisk Arbejde, og det ligner slet ikke Gravlunds øvrige Bøger og Afhandlinger vedrørende hans vestsjællandske Hjemstavn. „Reersø Land“ har sin særlige Værdi ved, at Bogen kan læses som en Kommentar til Gravlunds folkepsykologiske Afhand-

linger og Digterværker, af hvilke de fleste har Tilknytning til Vestsjælland.

Thorikild Gravlund var en skarp Iagttagere, og han besad altid en selvstændig Mening om de Emner, han beskæftigede sig med. Tidligt kom han ind på et Studium af alle de *Skel*, der forekommer ude i Landskabet, således Skove, Vandstrømme, Bakker, Dale, Søer, Diger o. s. fr. Store Sten, der fandtes i Skellene mellem Sogne, Landsbymarker m. v., til lagde han stor Betydning som Skelmærker. Herom har Gravlund skrevet de to Småbøger: „Skelstene“ og „Øsagnet“, begge fra 1923. De gamle danske Folkeskel, der nu er nedtrådte og udslettede, men erstattede af de nyere, administrativt bestemte Sogne, Herreds- og Amtsgrænser, udnytter Gravlund i sine tre Bøger: „Dansk Bygd“ I - III (1917, 1922, 1930), hvor Landområdet *Bygd* træder klart frem. Bygden var den Egn, hvor Bomænd var vejkendte og almindelig kendt med Folk. Ordet betegner et bebygget Område og opfattedes ofte som Modsætning til Ødemark. En Bygd var undertiden det samme som et Sysse. Hos Gravlund opfattes Bygden som det folkeligt afgrænsede Område, den folkelige Types oprindelige Hjemsted. De første Bygdegrænser var, som nævnt, bestemte af Naturforholdene, af adskillende Skove, Vandløb, ufarbare Enge og Moser o. s. v., og Grænsernes århundredlange Bevarelse har beroet på Samfærdselens Vanskeligheder. Det er naturligt, at disse folketyperiske Skel udviskes mere og mere gennem det voksende Samkvem mellem de forskellige Egnes Beboere, og at Påvisningen af dem, efterhånden som de udviskende Tider rinder, bliver stedse vanskeligere, i mange Tilfælde helt umulig. 2)

Gravlund's Tanker om Skellene, der afgrænsede Bygderne, har han første Gang meddelt sig om i Kapitlet „Skellene“

i Bogen: „Landsmands Lov“ (1916), et tankerigt og dybt fængslende Arbejde, men han har allerede i sine første folkepsykologiske Afhandlinger udnyttet Bygd-Begrebet, idet han i Arbejdet om Reersø (i Danske Studier 1907, S. 25 - 28) behandler et afgrænset Landområde udfra folkloristiske Synspunkter. Han fortsætter på denne Måde gennem Årene med en Række Afhandlinger om mange forskellige danske Egne, hvis folkelige Særpræg han skildrer på Grundlag af egne Iagttagelser (og Optegnelser) fra Rejser trindt om i Danmark, suppleret med Folkeminder hentet fra Evald Tang Kristensens Bøger og Dansk Folkemindesamling, ligesom Landsbyernes gamle Love (de såkaldte Vider og Vedtægter) også var ham til megen Nytte. I Romanen: „Bagstræbernes Bog“ indgår en Landsbylov. Den var for Landsbymændene højeste Instans efter Kongen. Den gav Landsbyen sit Præg, og den skulde Mændene lyde.

De forskellige Bygdafhandlinger samlede Gravlund i de ovennævnte Bøger: „Dansk Bygd“ I - III. Heri kan man blandt andet læse om Reersø, Røsnæs, Nekselø, Aversiskuderløse, Ringsted Herred, en vestsjællandsk Bygd: Vårby Å og Skørpinge Skel, Stevns, Hedeboer, Skovboer, Sjællandsk, Sjællandsk-Jydsk, foruden om Bygder på Lolland-Falster og i Jylland. Gravlunds egne Optegnelser, der vistnok er fuldt udnyttede af ham selv, forefindes i Dansk Folkemindesamling på Det kongelige Bibliotek. 3)

Fra Gravlunds Bygdebøger kan eksemplvis anføres, at han i Bind II og III har særlig mange Oplysninger fra Sorø Amt („min Egn“). Naturligt nok havde *Ringsted Torv*, Sjællandsfarernes gamle Ting, hans særlige Interesse. Han skriver herom, at der „er intet Torv som Ringsteds . . . Det samler som i et eneste stærkt og dybt Billede Danmarks-

historien . . . Her ligger tre gamle Tingstene, hvor den vestre Vej gaar ind i Byen. De holder Stedet bundet i Historien, som de bindes selv af en mægtig Tildragelsens Sum, de tre graa Sten, sledet glatte af rindende Tid, susende Vejr, af Borgere, Bønder og Børn." †)

I Tilslutning til de tre Bygdbøger bør nævnes det fint udstyrede Værk: „Herredsbogen" I - III (1927 - 30), der er skrevet på Grundlag af Folkeminder, navnlig Stedsagn, der kan sættes i Forbindelse med gamle Herredsskel. Hovedtankegangen i Værket er den, at på den anden Side et Skel i Landskabet træffes andre Vætter, der i den gamle Almues Opfattelse herskede i de forskellige Egne (Bygder). „Almuen har i sine Sagn paa egen Maade tegnet sin folkelige Historie i jordknyttede Minder. Folkesagnene bliver virkelig Historie, naar de ikke stilles op som litterære Enkeltheder, men ses i deres Sammenhæng med Bygden og Bygdegrænsernes Modsetninger . . . Herredernes Historie har Folket selv fortalt i alle sine stedfæstede Minder og i sin daglige kulturbundne Færden mellem de skillende Aaløb, Bakkedrag, Skovbryn og Strande." Med disse Ord giver Gravlund en udmærket Karakteristik af sit Værk, som indeholder et rigt Stof, der vil være til Gavn for fremtidige Forskere.

Herrederne i Sorø Amt er omtalte i „Herredsbogen" I. Ringsted Herred, S. 7 - 16. Alsted Herred, S. 17 - 24. Vester og Øster Flakkebjerg Herreder, S. 113 - 19, Slagelse Herred, S. 120 - 126.

I Gravlunds næste Arbejde: „Sysselbogen" (1931), der er på 274 store Sider, er det de gamle, større administrative Områder: *Sysslene*, der afgiver det geografiske Grundlag for de forskellige Kapitler, således Sjællands Medelsyssel, Sjællands østre Syssel, Sjællands vestre Syssel, Det søndre Syssel

— og således hele Danmark rundt. Syslerne fremtræder i Kong Valdemars Jordebog fra 1231, hvor deres Plovtaal nævnes. Men Syslerne er noget mere end Skattejordsinddeling efter Plove. På Grundlag af Jordebogen 1231 og andre gamle Kilder meddeler Gravlund lærerige Skildringer om Folkeliv og Folkedigtning indenfor de enkelte Sysler, således en Del af ham selv optegnede Folkeminder. I Værket er Side 40 - 52 meddelt en Række morsomme og indholdsrige Mundheld. Gravlunds Måde at læse Egshistorie på er både fornøjelig og fængslende. Med dyb Indlevelse i Sagnet og den øvrige Folkedigtningens Verden formåede han at sammenkæde de utallige Småtræk, så der blev en storartet Helhed ud af dem.

I „Dansk Bygd“ I - III og i Sysselbogen er indarbejdet adskillige Byremser. Om disse har Gravlund skrevet en selvstændig lille Bog: „Kongerejsen“ (1924), hvori er inddraget et stort Antal af vore Byremser, en primitiv Folkedigtningssgruppe, som han allerede har omtalt i „Dansk Bygd“ I, 9 - 16. Han mener, at disse Remser er digtede af Folk, der i Middelalderen og senere fulgte Kongerne på deres Rejser i Rigets forskellige Egne. Det er underholdende at læse Gravlunds Kommentar til de enkelte Remser. 5)

Et betydeligt Arbejde blandt Gravlunds Bøger, der har Tilknytning til Middelalderen, er „Danerloven“ (1925), skrevet på Grundlag af Skånske Lov, Erik Sjællandske Lov og Jyske Lov (1241). Gravlund sammenstiller de tre Landsdeles Love, som han mener er det største, Danskerånden har skabt. Han er af den Anskuelse, at vi også nu skulde have lignende Love, skabt i de forskellige Landsdele, ligesom han også er Tilhænger af den gamle Herredsbevæbning. I „Danerloven“ lader Gravlund de gamle Landskabslove få Mæle ved at

personificere dem som vise gamle Bønder på Rigets Grandestævne.

Nævnes må også Gravlunds Bog: „Kongesagn“ (1926), hvori han har genfortalt en Række Kongesagn efter Saxo, som han omtaler som den største danske Historieskriver. Gravlund genfortæller her kortfattet Sagnkredsene om Skjoldungerne, Stærkodder, Kong Skjold, Rolf Krake, Hagbard og Signe, Bråvallaslaget, Vermund og Uffe m. v. Gravlund viser sig i „Kongesagn“ som en benådet Genfortæller af vore Oldtidssagn. Med Knaphed og Fynd, med Satire og Vid, alt som de forskellige Sagnoptrin kræver det, meddeler Digteren Saxos gamle Kongesagn, hvorfor vi her har et virkeligt værdifuldt Tilskud til vor folkelige Sagnlitteratur. 6)

Foruden den uforglemmelige Bog: „Vandringer i Nationalmuseet“ (1928) må her nævnes Romanerne „Bod“ (1930), „Ransmænd om Samsø“ (1929), en Roman om Dronning Margrete, hvorom der kendes Sagn fra Reersø, og den skønneste af hans Romaner med Emne fra Middelalderen: „Danmarks Dreng“ (1934), hvor der gives en dejlig Skildring af Saxo, Danmarks Dreng, den lille årvågne Lytter, der på bare Ben kiler fra Sted til Sted for altid at være, hvor det store sker. Dybt og inderligt, stærkt og stolt, tjener han Folket og fæster med sin Pen (hvad den end bestod af) Minde til Minde, bygger Folkets Fremtid i ukendte Århundreder. Vi følger Saxo i den digteriske Fremstilling fra hans fattige Vugge til hans fattige Grav og ser hans Værk blive til af utallige Sagn og Syner. Vi oplever hans leende Øjne og hans lyttende Øre. Hans Sind var vågent for Liv og Leg, for Kamp og Strid, for Dåd og Digt, for Frihed, Ret og Ære. Således var Saxo, Danmarks Dreng. 7)

★

Vi kommer nu til et andet Område af Gravlunds folkloristiske Forfatterskab, hans Studier vedrørende *dansk Folkekarakter*. Han begyndte også her med sin vestsjællandske Hjemegn. Således fremkom i 1908 hans Afhandling: „Sjællandske Karakterstudier“ (Fra Dansk Folkemindesamling, 53 - 60), og også i 1908 fik han offentliggjort (i Danske Studier, 35 - 45) „Nogle Grundlinjer i Folkekaraktern“. 1909 vandt Gravlund en af Foreningen Danmarks Folke minder udsat Prisopgave med to Afhandlinger: „Kristrup ved Randers“ samt „Reersø og Oplandet“ (begge udgivet i Danske Studier 1909, 85 - 103 og 129 - 147). De således begyndte Studier i den danske Folkekarakter fortsatte Gravlund systematisk, og de første Bøger han fik frem herom, var „Sjællændere og Jyder“ (1911) og „Fynboer“ (1914). Disse to Arbejder, suppleret med „Løllændere og Falstringer“, samledes i Værket: „Dansk Folkekarakter“ (1919), et monumentalt Arbejde i Gravlunds store Forfatterskab. I Skildringen af Sjællændere og Jyder finder Gravlund ikke Tyngdepunktet i Modsætningen, Uensartetheden mellem de to Folkekarakterer, „Modstillingen“, som han her kalder det, nej, det ligger tværtimod i „Samspillet“ mellem dem: den dybe Følelse af Samhørighed og Fællesskab, der besjæler Jyder og Sjællændere i deres indbyrdes Forhold til hverandre. Denne Fællesskabsfølelse, dette Samspil er for ham Loven i Danmarks Historie.

„Dansk Folkekarakter“ er opbygget af et Væld af Enkelttræk, dels indsamlede af Forfatteren selv, dels hentet fra den folkloristiske Litteratur og fra Dagblade. 8) Når Bogen har fået et vist Helhedspræg, ligger det for det første i den subjektive Sikkerhed, hvormed Gravlund behandler sit Stof, og dernæst i det usædvanlige folkelige Instinkt, han var be-

nådet med. Gravlunds friske og djærve Almue-Lune lægger en munter Tone over Skildringen, hvorved opnåes en underholdende Virkning, og ikke mindst herved fængsles man stærkt af dette betydelige Værk. 9) Et planlagt Bind om Skåninger og Sønderjyder er ikke udkommet.

I Tilslutning til „Dansk Folkekarakter“ kan læses Gravlunds Bog: „Vi flokkes“ (1927), hvori behandles mange Emner fra det nutidige Danmark, bl. a. Dyrskue og Mennesker, Automobilet, Færdselsveje i Norden m. v. — Bogen „Hus“ (1932) indeholder en Skildring af det gamle Daneriges Hustyper fra Slesvig til Halland. De får Liv i hver sin egnsprægede Egenart. Vi har her en Fortællingskreds med Emner fra samme Milieu ligesom i „Byens Bedste“ (1928), der handler om fordums Landsbyhåndværkere. „Det bakkede Land“ (1933) består af 26 Artikler om Sagn, Folkeviser, Kirkefærd, Helg, Høst, Gadekær o. s. fr. I sine Småskildringer af Folkets gamle Værdier, som forsvinder, og som vi med Gravlund holder af, bliver han aldrig kedelig.

En særlig Plads i Gravlunds Forfatterskab indtager Bogen: „Landsmands Lov“ (1916), der indeholder en Forklaring på Almuesindet og på det, Gravlund kalder „den oprindelige Nationalfølelse“. Bogen har mange digterisk formede Betragtninger over Emner som Bonde, Ejendom, Tradition og Disciplin, Hjemstavn, Folkets Kunst m. v. Vi har her et særligt værdifuldt Arbejde, skrevet af en Digter, der besad megen Viden om Befolkningen i det gamle Danmark. „Landsmands Lov“ indeholder Tanker, som ikke forekommer i Gravlunds andre folkepsykologiske Værker, og ofte er dens Stil af en henførende Skønhed, f. Eks. Side 67 - 68, 132 - 134.

Thorkild Gravlund reflekterede ikke stærkt over Folke-mindernes historiske Kildeværdi. Han så det som sin Opgave

at udnytte Folkedigtningen og lade den levere Stof til den Fremstilling, han agtede at udarbejde. Og Fremstillingen var altid præget af en Digters Hånd og derved fængslende at læse. — Folkedigtningen har sin særlige Betydning ved, at den belærer os om de bortgangne Slægters Opfattelse af en Tilværelse, som de ikke forstod meget af. I moderne Historieforskning må vi f. Eks. underkende Sagnenes Værdi som autentiske Kilder. 10) Man vurderer dem her som Folkedigtning, som Almuens primitive Forklaringer, dens Forsøg på at forstå den Verden, der omgav den.

Thorkild Gravlunds to første skønlitterære Bøger: „Øen“ (1903) og „I gamle Essinge By“ (1905) er nært knyttet til Reersø. Men også Hovedparten af hans mange øvrige Romaner og Fortællinger har Tilknytning til den hjemlige Halvø eller Egnen nærmest Øst herfor. Enkelte af hans Romaner har Handling henlagt til Sydslesvig, således „Alfarveje og Bedesteder“ (1922), hvor Ditlev Thingholt til Model har den sydslesvigske Dankshedsfører *Peter Lassen* i Strukstrup (Angel), medens „Ransmænd om Samsø“ (1929) har sit gamle Emne fra denne Kattegatsø.

Udgangspunktet for mange af Gravlunds Romaner og Fortællinger er et Sagn, en Trosforestilling, en Byremse ell. lign. Og det bærende for de fleste af hans Personers Handlinger er et *Folkeminde*. Der er altid noget virkeligt genialt over Gravlunds Udnyttelse af de gamle folkelige Forestillinger. I Romanerne: „Alfarveje og Bedesteder“ (1922) og „Voksebro“ (1923) er det en Byremse og en Slags Kæresteremse, der er det stadigt tilbagevendende. Disse simple Remser

minder om Folkevisernes Omkvæd, når Gravlund udnytter dem.

Den smukkeste af hans Bøger i Romanrækken „Stranden rundt“ er „Ellefolket“, der som sit Grundlag har den gamle Tro, at Ulykke vil følge den, der sløjfer Ellefolkenes Høj. Gravlund har evnet at gennemføre Tanken. Det går galt for Folkene i Gården, da Højen er borte, — men længe efter dens Sløjfning går Folket stadig ad en lille Sti op til de svage Rester af Højen, der i de lange Tider havde været Byens Værn mod Uvætterne. Sagnet om Jættekvinden, der af „Trå“ efter Jætten bygger en Bro af Sten ud til Holmen i Vandet, er et digterisk Indfald, der straks sætter Læserne i Forventning, når man begynder på Romanen „Jættebroen“ (1919).

I Romanen „Voksebro“ (1923) fremtræder tydeligt en af Digterens Grundfølelser: *Floksfølelsen*. Hvad Mennesker udfører i Flok er samfundsbærende. De gamle Landsbyer med Markfællesskab og Love (Vider og Vedtægter) var for Gravlund af væsentlig Værdi, hvor det gjaldt om Bevarelsen af vor almene Kultur. Andelsbevægelsen så han som en Fornyelse af Landsbyfællesskabet. I „Vejrgabet“ (1917) lader Digteren den gamle Nilaus pille ved Høstmaskinerne, så de ikke straks kunde benyttes. Rugen blev man derfor nødt til at høste i Fællig på gammeldags Manér.

Gravlund priser de Tider, da man gik bag de krogede Jern, hvad han har skrevet en Skitse om i C. Th. Roms Have- og Landbrugstidende September 1919, videreført i Bogen: „Vi flokkes“ (1927) i Kapitlet „Høst“.

Det gælder overalt i Gravlunds Bøger, at han har valgt den vanskeligste Form at give Stoffet fra sig i. Han lagde alle Publikumshensyn til Side og gav os Værker, hvori Fortid og Nutid på mærkelig Måde er sammensvejet, uadskilleligt

glødende i sin Masse, rigt i det underfundige Vekselspil mellem gammelt og nyt. Falmede Tiders Visdom får ny Gyldighed. 11)

I Gravlunds Forfatterskab er der et Væld af Personer, og deres Væremåde og Udtalelser er af Digteren lagt således ind i Handlingens Gang, at man føler deres Adfærd og det, de siger, som det eneste rigtige i den givne Sammenhæng. Derfor er der noget troværdigt over Gravlunds Personer, af hvilke de ypperstskildrede er Nilavs og Mads Vejrgab i Romanen „Sognet“ (1921), hvor Skildringen af Nilavs Dødsvision er af en gribende Storhed. Den gør det stærkeste Indtryk og er uden Sidestykke i vor Litteratur. 12).

Thorkild Gravlund var født så langt tilbage i Tiden (16/8 1879), at han nåede at få personligt Bekendtskab til Resterne af det gamle sjællandske Landsbyliv, hvis Forudsætninger er at søge tilbage gennem Middelalderen til Oldtiden. Han lader os forstå noget af den virkelig gamle Sammenhæng, måske bedst fremstillet i Romanen „Flintenstens Ole“ (1924), og han lader os medopleve Resterne af den gamle Bondetid med alle dens alderdommelige Skikke, Trosforestillinger, Bygninger, Redskaber og Arbejds måder. Den nye Tid havde sit Gennembrud i hans Barndom, da Andelsbevægelsen og Maskintiden satte ind og ændrede meget i Levevilkårene hos Landbefolkningen. Han nåede også at opleve Begyndelsen af de helt nye Tider med Hormonbekæmpelsen af Ukrudt, Maskinstationer m. v. Men han var de gamle Tiders Mand, 13) og hans særlige og store Evner lå i Skildringen af de fordums stille Dage, der for ham var så lærerige at vandre i, og han har ved sin Gerning gjort disse Dage rige for de Landsmænd, der af Drift gerne følger denne „Fædre-

nes Søn" tilbage til de Tider og Tilstande, som nu for stedse er forbi.

Det er en gammel, nu sunken Verden, man er inde i, når man læser Gravlunds Bøger. Den Skanse, han vilde forsvare, måtte falde. Hvad der er indtruffet efter hans Bortgang 4/12 1939 er af så skelsættende Natur, at det meste af det, Gravlund kæmpede for, nu hører en ganske svunden Tid til. Men det gælder for enhver Tids Digtværker, at deres Værdi ikke forringes, fordi de ikke har et Indhold, der svarer til en senere Tids Samfundsopfattelse eller Livssyn. Deres varige Betydning er at finde i det, de beretter om den Periode, deres Indhold er knyttet til, og i det stilistiske Mesterskab, hvori de er affattede. På disse Områder må Gravlunds bedste Arbejder siges at have varig Betydning. Han har indført Vestsjælland i den danske Digtning, i vor Litteratur, det bedste, vi som Nation ejer.

Thorkild Gravlund rådede over en stor Fremstillingsevne. Hans Prosa er ejendommelig, både når den er højstemt og fortættet, og når den giver Almuefolks mundrette, sindrige og rappe Replikskifte. Hans fuldkomne Kendskab til den vestsjællandske Dialekt, til dens Ordvalg og Tonefald, giver hans Bøger et Præg af Ægthed, tilligemed en hjemlig og hjertelig Tone, hvorfor hans farverige og kraftige Stil forlener dem med en egen Højhed, som umiddelbart griber følsomme Læseres Sind.

Det er at ønske, at Gravlunds Forfatterskab engang må blive gjort til Genstand for en indgående sproglig Analyse af en Sprogforsker, der behersker det vestsjællandske Mål.¹⁴).

Den 16. August 1942 blev der på „Skiften“ på Reersø afsløret et Mindesmærke for Thorkild Gravlund. På denne Sten står at læse *Vilhelm Andersens* mesterligt affattede Indskrift:

*„I Sognet var han
Fædrenes Søn
i Digt og Daad
Danmarks Dreng.“*

I disse Linjer, hvori indgår to af Gravlunds Bogtitler: „Sognet“ og „Danmarks Dreng“, er det hele sagt om denne Digter, der begyndte at skrive om Øen og dens By, hvorefter han fortsatte med Sognet, dernæst med Herreder og Sysler og senere hele „Stranden rundt“, fra Skåne til Ejderen, fra Vikingetiden til Grænsestriden 1920.

Enhver Landsmand til ham vil føle Taknemmelighed, når de står ved hans Mindesten og læser om denne Fædrenes Søn, der var Danmark en god Dreng.

NOTER

- 1) Thorkild Gravlund: Dansk Folkekarakter (1919), 18 - 19.
- 2) Richardt Gandrup: Døgnet og Tiden (1926), 91.
- 3) Optegnelserne om de gamle Landsbylav har jeg udnyttet i min Bog: Oldemand og Bystævne (1945), som jeg har tilegnet Gravlunds Minde. Se nærmere herom i min Bog: Memoirer og Breve (1951), 39.
- 4) Dansk Bygd II (1922), 23. I Aarbog for Historisk Samfund for Sorø Amt (1932), 57 - 75, har jeg benyttet utrykte Optegnelser af Gravlund vedrørende Landsbyer i Sorø Amt. Se samme Årbog 1930, 106.

- 5) Det har ikke været mig muligt at give Gravlund Medhold om Remserne som digteriske Vidnesbyrd om de gamle Kongers Gæsterejser, hvad jeg nærmere har uddybet i min Bog: Danmarks Byremser (1957).
- 6) Jfr. Fyns Venstreblad 31/12 1926 (Aug. F. S.).
- 7) Sune Andresen: Litterære Perspektiver (1949), 170 - 71.
- 8) Når der i Dansk Folkekaracters Noter er adskillige Henvisninger til Kolding Folkeblad, har dette sin Årsag i, at han antagelig var gratis Abonnent på dette Blad, som hans Hustrus Broder, Laurits Thastum, var Redaktør af i Perioden 1901 - 17.
- 9) Richardt Gandrup: Døgnet og Tiden (1926), 87.
- 10) Man kan derfor ikke altid følge Gravlund i hans Anskuelse om Sagn knyttet til store Sten. Således har jeg i min Bog: Danmarks Kæmpesten (1932) givet en anden Tolkning end Gravlund af disse Sten. Side 48 i min Bog er der en direkte Modsigelse af Gravlund. Dette gav Anledning til en skarp Kritik fra ham i Højskolebladet 27/1 1933, hvor der så førtes en kort, men skarp Polemik om Emnet. Se min Bog: Memoirer og Breve (1960), 38 - 39. Jfr. hermed mine artikler om Gravlund i Fyns Venstreblad 4/1, 6/1, 8/1 1924.
- 11) Cai M. Woel: Det reaktionære Danmark (1928), 25.
- 12) Se min Artikel: Den døende Bonde (Vejle Amts Folkeblad 20/8 1958).
- 13) Jfr. Richardt Gandrup: Døgnet og Tiden (1926), 93 - 98.
- 14) Cai M. Woel har i sin Bog: Thorkild Gravlund (1927), 118 - 25, meddelt en Liste over en Række karakteristiske Ord og Udtryk fra Gravlunds Forfatterskab. — Der bliver vel næppe udsendt en videnskabelig Udgave af Gravlunds Bøger; thi til en sådan vilde det ikke være så svært at meddele folkloristisk Kommentar. — En Fortegnelse over Gravlunds Bøger og Afhandlinger findes i Dansk skønlitterært Forfatterleksikon 1900 - 1950, Bind I (1959), 400 - 403. Af dette Værk ved Svend Dahl m. fl. erfares det, at Gravlund har skrevet ca. 50 Bøger. Den ret store Litteratur om ham er nævnt i anførte Leksikon, dog mangler man der Hans Ellekildes Afhandling: Thorkild Gravlund (Nordisk Tidsskrift, Stockholm 1919, 81 - 100).

Spredte træk

om dele af Ringsted bys genopbygning efter den store Ildebrand den 21. juni 1806, hvorved ca. en femtedel af byens gårde blev lagt i aske.

(Uddrag af en 150-årig forhandlingsprotokol for Ringsted købstads bygningskommission).

Af *Lauritz Hansen*

Om denne frygtelige ildebrand berettes der følgende: Ilden udbrød i det sydvestlige hjørne af byen, i en af Ringsted Klosters udbygninger, og da klostret var sammenbygget med kirken, og da alle klostrets udbygninger var tækket med strå, var brandfaren således meget stor, også for kirken.

Ilden angreb derefter klostrets hovedbygning og kirken, antændte derefter klokkerboligen og den gamle post- og gæstgivergård ved Sct. Bendts sydside (den nuværende postgård er af senere dato), sprang derefter over torvet og antændte bygningerne langs torvets østside, hvorefter ilden bredte sig videre til Sct. Hansgade, hvis baghuse ligeledes var stråtækkede. Alle bygninger i denne gade, fra matr. nr. 86—105, begge iberegnet, nedbrændte.

Branden menes at være forårsaget ved forbigående folks uforsigtige omgang med tobakspiber, hedder det i et opråb om hjælp til de brandlidte, bragt af *Berlingske Tidende* umiddelbart efter branden og underskrevet af amtmand *Stemann*.

Belært af bitre erfaringer, at man i en købstad havde strå-tækte huse, blev der truffet foranstaltninger til en noget bedre byggemåde, og i juli 1806 blev der ved kgl. reskript til amtmanden over Sorø amt, kammerherre *Stemann*, nedsat en bygningskommission for Ringsted, hvis opgave skulle være at drage omsorg for de nødvendige sikkerhedsforanstaltninger ved genopbyggelsen af den nedbrændte del af byen, og det blev krævet, at der fremtidig skulle være tegltag på alle bygninger.

Blandt de nedbrændte bygninger var også de to sidekapeller ved Sct. Bendts Kirke, hvor latinskolen og landstinget i over 200 år havde haft til huse. Disse blev ikke genopbygget, deres saga var ude og dermed gledet over i historien.

De øvrige bygninger blev efterhånden genopbygget, men det blev dog i almindelighed meget beskedne bygninger, der rejste sig på brandtomten.

Da den nyoprettede bygningskommission i Ringsted for første gang trådte i funktion for at forhandle om de ved branden den 21. juni 1806 afbrændte bygningers genopbyggelse og omregulering af gadelinien i Sct. Hansgade.

År 1806, den 19. juli, var den ved allernådigst reskript til kammerherre og amtmand *Stemann*, af 11. d. m. anordnede bygningskommission forsamlede, nemlig byfogden og de eligerede mænd, hr. *Falck*, hr. *Ravn* og hr. *Thuurmann* samt brandrettens tilforordnede, nemlig hr. sekondløjtnant *Kryger*, alle af Ringsted, for ifølge allerhøjest bemeldte reskript at afhandle om de den 21. f. m. afbrændte bygningers genopbyggelse med det videre degenderende.

Man foretog sig først at få bestemt gadens bredde og den forhenværende lille krumme og smalle gades retning og udvidelse.

Forretningen blev tiltrådt af hr. landmåler *Siemsen*, som forelagde det over de afbrændte grunde, gaderne og de tilstødende grunde optagne kort, hvorefter blev proponeret at Sct. Hansgade, der på kortet var angivet at have en bredde af 22 alen, skulle beholde denne bredde indtil det nuværende *Lille Torv*. Derfra gives et knæ og videre en lille bugt eller krumning helt igennem til søndre bom (byens søndre bornhus).

Videre havde kommissionen ikke mere for den dag at forrette, så meget mindre som en del af de brandlidte, der havde fået meddelelse om at give møde, vare fraværende, men kommissionen anmodede hr. landmåleren behagelig at ville beregne det tab, som de brandlidte ved deres grundes afgivelse til gade, kom til at lide, og derefter lægge plan til erstatning for disse.

Uddrag af bygningskommissionens andet møde, hvortil man havde tilkaldt de brandlidte grundejere til forhandling.

De største vanskeligheder ved omlægning af grunde og kortlægning af det afbrændte grundareal, Sct. Hansgades udvidelse m. m., synes at have været grundene langt Sct. Hansgades venstre side gående ud fra *Pileborg* (der hvor *Pileborggade* begynder) og videre udefter.

Den største del af disse grunde ejedes af værtshusmand *Bertel Jensen* og skomager *Prammann*. Arealet udgjorde bl. a.

*Den gamle post- og gæstgivergård (med træerne foran) og Sct. Bendts kirke
for branden 1806.*

pladserne, hvor købmand *B. J. Bangs* købmandsgård med tilstødende brændevinsbrænderi og ølbryggeri (nuværende *Alliance*) blev anlagt..

År 1806, den 28. juli, var bygningskommissionen atter forsamlet tillige med hr. landmåler *Siemsen*, som forelagde såvel det optagne kort over den afbrændte bydel som over planen til Sct. Hansgades omlægning og forandring, ligesom og de nye grunde, hvorefter bygningerne ville blive at opføre.

De brandlidte vare tilkaldte og blev anviste deres grunde efter den nye plan. Alle boende på søndre side af gaden erklærede at være fornøjede med den for deres grunde lagte og på kortet afsatte plan og ønskede blot snarest at kunne påbegynde genopbygningen af deres afbrændte hjem, da flere

af dem havde tilhugget tømmer og øvrige dertil behørige materialer liggende.

I henseende til de brandlidte på den anden side af gaden i denne bydel, da vare flere aldeles utilfreds med den for dem lagde plan til forandring af deres afbrændte pladser, og en af dem, skomager *Hans Nielsen*, var ikke til at formå til at frasige sig sin egnede plads, skønt han ikke havde andet at indvende derimod end denne, at han ikke ville fravige den ved stedet værende brønd. En anden af de brandlidte anførte for sin misfornøjelse, dels at han havde fri adgang til ovennævnte brønd, og dels den byggeplads, han nu blev anvist, var mindre bekvem at bygge på, end den han måtte forlade.

Nævnte brønd, der synes at have haft særlig betydning for flere af grundejerne, blev således årsagen til megen utilfredshed ved omlægningen af de nye grundarealer, ikke mindst fra dens hidtidige ejer *Hans Nielsens* side.

En anden grundejer, *Jens Thomsen*, der også havde interesse i denne brønds beliggenhed, erklærede sig dog fornøjet med den for ham anviste plads blot med den bemærkning, at *Hans Nielsens* brønd, som efter planen kom ind under den plads, der var bleven ham anvist, måtte blive ham aldeles overladt med udelukkende ret for alle andre i byen, som hidtil havde tiltaget sig ret derfra at hente vand, så meget mindre som brønden efter den nye plan ville komme ind i hans bygning. De øvrige grundejere erklærede sig efter nogen betænkning og efter påny at have taget deres anviste pladser i øjesyn, villige til at overtage den for deres nye byggeplads anviste plan.

Også en byggeplan vedrørende en anden bydel, nemlig postmester *Henrichsens* og klokkerboligens pladser, blev behandlet samme dag af bygningskommissionen, der iøvrigt

Det sydvestlige hjørne af torvet med den gamle gæstgivergård kaldet „Carl Nielsens Hjørne“, (hvor nu BØRSEN ligger).

intet fandt at erindre imod den af landmåleren anlagte plan, så meget mindre som planen nu af alle de brandlidte var antaget med undtagelse af Hans Nielsen, hvis gjorte indvendinger kommissionen ingenlunde kunne bifalde, så meget mere, som kommissionen havde tilbudt denne mand noget til hjælp til en brønds anlæg på den nye byggeplads og erstatning for de flere omkostninger, som han omtrent kunne få ved en ny grunds anlæggelse. Kommissionen fandt, at Hans Nielsens påstand om ikke at fravige sin plads var urigtig, og det blev betonet ham, at han ville komme til at fortryde, ifald at han blev føjet, og ligeledes ville medføre en vanskelighed for de

øvrige grundejeres bygningers opførelse i henseende til egalitet, ligesom det og efter hans formues tilstand forekom kommissionen vanskeligt, omend aldeles umuligt, at kunne opsætte nogen bygning på det sted, der jo ville blive vansire for byen, alt for indskrænket, uhensigtsmæssigt, og uden sand nytte for beboerne.

Kommissionen fandt sig derfor beføjet at indstille til amtmanden, at højstsamme befaler, at den lagde plan måtte følges, da kommissionen ingen bedre plan ved at kunne lægge til pladsernes anlæg eller bygningernes opførelse hensigtsmæssig, og uden at gøre fem a seks andre grundejeres byggepladser skæve og uregelmæssige, end den der af landmåleren er lagt.

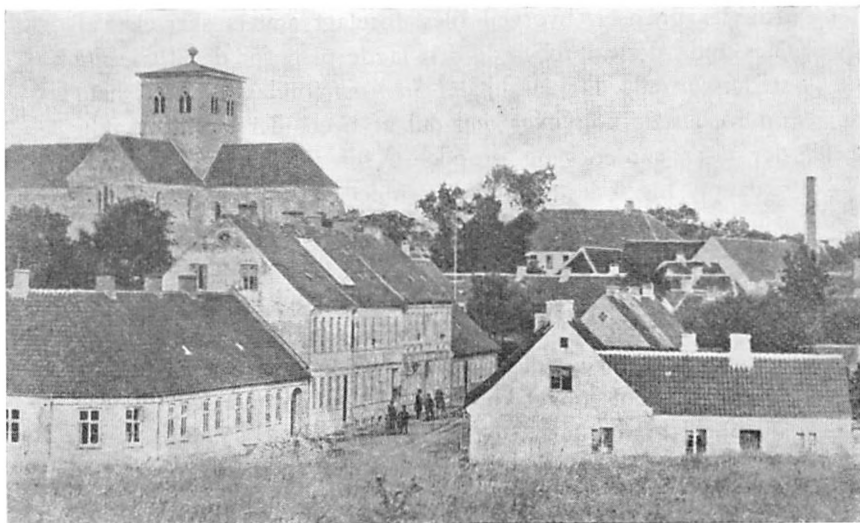
Betænkningen er underskrevet af følgende:

Datum ut hujus.

Huucher (byfogden) — *K. Falch* — *C. Ravn*
P. Thuurmann — *M. P. Lønberg* — *D. Kryger*

Ved kommissionens tredie møde, der fandt sted den 1. august 1806, var sagen vedrørende den ved forrige møde omtalte brønd atter til behandling.

Flere af de brandlidte var også her tilsagt til at give møde til forhandling, og blandt disse var skomager *Hans Nielsen*, som efter kommissionens forestilling nu lod sig overtale til at fratræde sin forhen hafte grund og indgik på at modtage den af kommissionen anviste grund i henhold til den plan, der var udarbejdet af landmåler *Siemsen*, imod at han for den forandring tilstås af byens kasse 50 rdl., samt at få part i den brønd, som kommissionen sidst har vedtaget at skulle sættes

Nederste del af Sogade, da gaden endte i en græsmark. (Billede fra 1860-erne, for den tidligere gangsti fra byen til jernbanestationen blev anlagt).

imellem skomager *Christian Handrup* og *Hans Nielsens* grunde.

Chr. Handrup, som af kommissionen blev kaldet og tilbuden for brønden at sætte 20 rdl., samt godtgørelse for grunden 10 rdl., som han vedtog under betingelse, at *Hans Nielsen* for det halve, nemlig 10 rdl. til brønden, og *Handrup* de andre 10 rdl., og at begge tage lige del i denne brønds anskaffelse, og således var begge disse mænd enige.

— — —

Atter den 11. august 1806, var bygningskommissionen samlet, for nærmere og endelig at bestemme de afbrændte

grundens grænser, hvorved blev forelagt amtets skrivelse af 3. s. md., der approberede den lagde plan for de afbrændte steders grunde. Hr. landmåler *Siemsen* forelagde det af ham nu forfattede kort over den del af byen, der var afbrændt, der viser gårdenes og grundenes før ildebranden værende situation. Ligeledes fremlagde han det af ham forfattede kort, som viser gårdenes og grundenes figur, således som de for enhver især nu var afsat.

Efter at dette var posteret, blev de brandlidte, i kommissionens nærværelse, påviste enhver sine grunde og disses grænser, der med pæle såvel til gaden som i skellene var forsynede, så at enhver kunne få og kende samme, og således af enhver kunne tages i besiddelse.

En uge senere var kommissionen atter samlet for at behandle forskellige andragender fra de brandlidte om genopbyggelse af deres nedbrændte ejendomme eller dele deraf.

Det hedder i kommissionserklæringen, at de nævnte mænd dels anholder om, at det for det første måtte tillades dem at bygge deres udhuse med murede bindingsværk og gavle, og dels oplyses det, hvor langt de var nåede med opbygningen af deres huse.

Kommissionen var af den formening, at de brandlidtes udhuse kun måtte opsættes af mur- og bindingsværks-gavle, når disse ikke kom til at støde lige på en anden gavl, og at gavlene derfor måtte mures med brændte sten.

Det fremgår af kommissionsprotokollen, at adskillige af de ønsker, som af de brandlidte blev forelagt kommissionen til godkendelse, ikke kunne efterkommes. Protokollen udviser, at kommissionen i årene 1806 - 07 har været i stærk aktivitet, og at det gik rask fremad med genopbyggelsen af den afbrændte by. Adskillige sager måtte gentagne gange forelægges

*Konferensråd C. J. HARHOFF,
by- og herredsfoged i Ringsted fra 1814 til 1869.*

kommissionen til afgørelse og indstilling til amtets approbation.

I rækken af de nedbrændte ejendommers genopførelse danner opbygningen af postgården et særligt kapitel i byens historie, idet den en snes år efter dens opbygning på initiativ af Ringsteds unge og energiske byfoged, borgmester *Harhoff*, blev erhvervet af byen og indrettet som byens rådhus.

Postgården, der var byens største gæstgivergård, blev genopført af postmester *Henrichsen*. Den var en anelig bygning og den mest statelige af alle de genopbyggede ejendomme efter den store brand. Den lå omtrent på samme plads, hvor byens nuværende rådhus ligger. Den blev nedrevet 1937 ved frilæggelsen af Sct. Bendt Kirke efter at have været byens rådhus i over 100 år.

Det er ret interessant at følge protokollens beretninger angående denne post- og gæstgivergårds opbygning. Opførelsen af gårdens bygninger kom på forskellig måde til at berøre Sct. Bendts Kirkes historie, idet den nedbrændte klokkerboligs grund nogle år senere ved et forlig mellem postgårdens ejer og amtsprovst, ridder *Mønster* (den daværende sognepræst i Ringsted), på kirkens vegne, blev delt således, at den ene halvdel af klokkerboligens grund blev tillagt postgården og den anden halvdel Sct. Bendts Kirke.

— — —
Vi vil nu vende tilbage til året 1806, da kommissionen søndagen den 24. august, efter forlangende måtte give møde hos byfogden i dennes hus.

Angående postgårdens genopbygning, hedder det i protokollen, forelå der skrivelse fra postmester Henrichsen, dateret 17. august 1806, til kommissionen, hvori han tilkendegiver, at han om få dage er færdig med at rejse en lade- og staldlænge, og at han efter amtets tilladelse på denne længe ikke behøver at opføre grundmuret gavl eller sidemur.

Kommissionen var dog uden at fatte mistanke til postmesterens andragende af den formening, at enten havde amtmanden misforstået postmesteren, eller postmesteren amtmanden, eftersom man kan antage, at amtmanden har forment, at længen skulle oprejses, som den stod under hugningen, hvilket nu ved længens oprejsning ikke er tilfældet, da denne længe i første fald havde kommet til at vende den søndre gavl imod klostrets have og nordre gavl imod postgårdens forhus, hvorimod den nu vender i øster og vester med gavlene og med den vestre ende imod kirken.

År 1807, den 12. maj, var bygningskommissionen atter forsamlet, og her fremkom postmester *Henrichsen* med en be-

*Parti fra den yderste del af Sct. Hansgade som den så ud efter opbygningen.
(Billede fra omkring 1860-erne).*

skrivelse over de to af ham opførende sidelænger, der hver var på 15 fag, $37\frac{1}{2}$ alen lang og 13 alen dyb. Den vestre længe, som stødte mod kirken, var indrettet til kælder- eller skænkestue og til tjenerkamre samt til bryggers, foderkamre, samt 1 fag til stald. Og da disse to længer efter tegningerne blev opført af ege-bindingsværk, murtavl og tegltag, med grundmurede gavle, så fandt kommissionen intet herimod at erindre.

År 1812, den 22. juli, anmeldte postmester *Henrichsen*, at han agtede at opføre en tilbygning på 7 fag og at indrette til

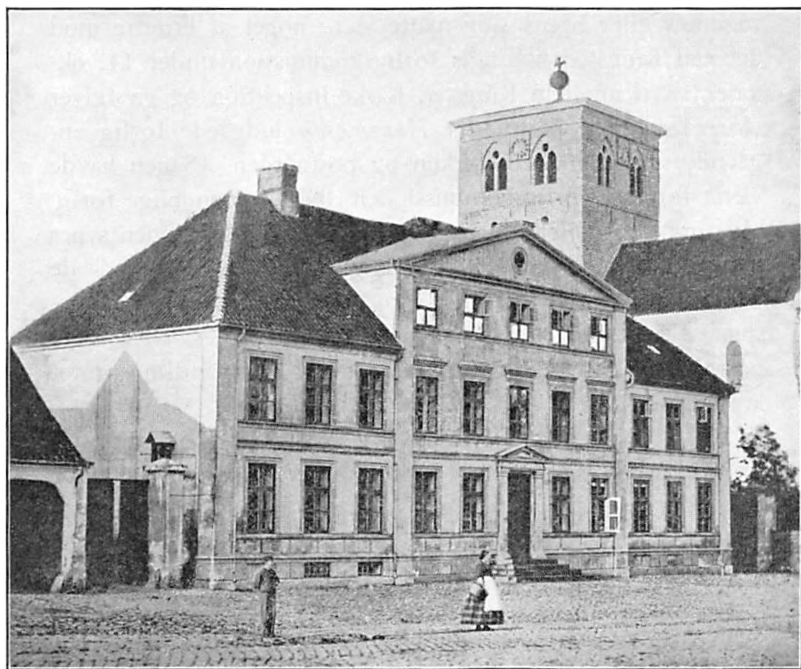
en stue og til vognskur og staldrum. Da denne bygning var fritstående og langt fra andre bygninger, fandt kommissionen intet derved at erindre og derfor indstillede til amtets approbation.

— — —

Den 19. septbr. 1816 var bygningskommissionen for Ringsted købstad forsamlet for ifølge rekvisition af hr. amtsprovst og ridder *Mønster* at afgive bestemmelse om, hvad del af den forrige klokkerboligs grund, der burde tillægges Sct. Bendts kirke. Amtsprovsten var nærværende og begav sig sammen med kommissionen til kirkegården, og efter at have taget situationen vedbørlig i betragtning fandt man med hensyn til kirken, når den østlige og sydlige del af denne skulle repareres, at den umuligt kunne have mindre plads, samt i betragtning af, at på den anden side postgårdens ejer må have så meget rum, at han kan have bekvem adgang til den på klokkerboligens forrige plads værende brønd.

Amtsprovst *Mønster* erklærede, at han på kirkens vegne intet fandt at erindre imod de afsatte linier, som kommissionen havde skitseret, dog således at når der skulle opføres hegn omkring kirkegården og den nu postgården tillagde plads, at dette sattes halvt på den postgården tillagde grund og halv på kirkens grund. Til dette bemærkede kommissionen, at den var indforstået med samme og havde taget tilbørlig hensyn dertil.

Postgårdens daværende ejer, hr. gæstgiver *Abrentzen*, erklærede, at han for sit vedkommende i kraftigste måde protesterede imod den skete afsætning af skellinierne, og reserverede sig sin lovlige ret i enhver henseende, således at den skete afsætning aldeles ikke kom ham til fornærmelse i nogen måde.

Kgl. privilegerede post- og gæstgivergård i Ringsted, som den så ud i forrige århundrede, efter at den var overdraget byen og omdannet til rådhus.

Postgårdens tidligere ejer, postmester Henrichsen, der også var mødt, tilsluttede sig hr. Ahrentzens udtalelser.

Denne sag angående skellinien mellem postgården og kirken voldte adskillige vanskeligheder for kommissionen, hvilket fremgår af den gamle forhandlingsprotokol, der beretter, at kommissionen et år senere, nemlig den 12. august 1817, endnu havde denne sag på dagsordenen, for ifølge en skrivelse fra amtet, nærmere at overveje, om der fra bygnings-

væsenets eller byens side måtte være noget at erindre mod det ved Ringsted købstads forligskommission under 11. oktober 1816 imellem Ringsted Kirke-Inspektion og gæstgiver *Abrensen*, samt postmester *Henrichsen* indgåede forlig angående skellet mellem kirken og postgården. (Sagen havde været forelagt forligskommissionen, hvor det endelige forlig blev indgået mellem parterne). Bygningskommissionen synes dog ikke at have haft noget at indvende mod forliget, da de pågældende parter frivillig vare forenede, når blot de bestemmelser, under hvilke klokkergrunden blev overdraget postgården, påses efterlevet, hedder det i forhandlingsprotokollen.

Protokollen ses at have været underskrevet af følgende mænd:

*Harhoff, C. Christoffersen, C. Ravn, P. Thuurmann,
Jensen og Chr. F. Meier.*

Minder og træk fra skole og klokkerbolig.

Klokkerboligen lå tæt op til kirkegårds-muren, indeklemmt mellem denne og den gamle post- og gæstgivergård. Den bestod af et bindingsværkshus på 13 fag med tegtag, indrettet til såvel bolig for kordegnen som til skole. Den beskrives således: — en forstue, en skolestue på 3 fag, foruden et par kamre, samt køkken og spisekammer. Der var bræddegulv i stuerne, ikke i skolestuen. I gården var der ladebygning, stald- og fårehus med stråtag og klinede vægge, ligeledes et baghus på 5 fag.

*Hjørneparti af torvet og Sogade med det gamle lave hus,
der engang var byens rådhus.*

Til klokkerembedet hørte en mindre jordlod beliggende ved Køgevej samt et vænge beliggende ved Roskildevej, kaldet „Klokkervænget“. Dette blev omkring midten af forrige århundrede overtaget af Ringsted by, som derefter på grunden lod opføre byens sygehus (den nuværende gamle funktionærbygning).

Foruden klokkerskolen nævnes også at have været en skole i Nørregade, der var den egentlige byskole. De var begge små og uanselige. Senere, i slutningen af 1700-årene, blev *Danske Skole-Hus* (den senere borgerskole) opført. Denne lå ved

hjørnet af Nørregade og Sct. Bendtsgade. Den blev nedrevet i begyndelsen af 1870-erne, efter at byen havde ladet opføre en ny skolebygning i Sct. Knudsgade (denne bygning ligger der endnu, men er forlængst ophørt med at være skole).

— — —

Den såkaldte byskole i Nørregade havde til huse i et bindingsværkshus, der var skænket af magister *Christen Blichfeldt*, som var sognepræst i Ringsted fra 1687 til 1717, og som i særlig grad havde Sct. Bendts Kirkes bevågenhed. (Sct. Bendts Kirke ejer adskillige synlige minder om denne præst. Han har således skænket kirken den nuværende altertavle og to store metallysestager, samt den ene af kirkens lysekroner. Dernæst er kirkens orgel ligeledes skænket af Blichfeldt. Dette orgel er dog gentagne gange væsentlig fornyet. I kirken findes et anseligt epitafium over magister Blichfeldt og hustru).

Det hedder fra dengang, at børnenes fra Sct. Hans sogn i almindelighed søgte byskolen, hvorimod børnene fra Sct. Bendts sogn søgte klokkerskolen.

Den sidste beboer af den gamle klokkerbolig var kordegn *Peter Motzfeldt*. Han døde 1805, omtrent 77 år gammel, og ligger begravet på den daværende *Sct. Hans Kirkegård*. Gravstenen over kordegn Motzfeldt og hustru er endnu at se og er fredet. Den henligger som eneste grav og sidste minde om den gamle Sct. Hans kirkegård (pladsen hvor nu biblioteket og teknisk skole ligger).

Man undres over, hvorfor den gamle kordegn blev begravet på Sct. Hans kirkegård og ikke på Sct. Bendts, da han jo dog hele sit liv havde været knyttet til Sct. Bendts Kirke, hvor mindet om hans lange livsgerning endnu lever.

Minder og træk fra den gamle postgård.

(Hvad der berettes om denne).

Den gamle post- og kgl. privilligerede gæstgivergård var på omtalte tidspunkt et meget søgt sted af de vejfarende over Sjælland. Ringsted var som øens midtpunkt stærkt besøgt af rejsende, idet Sjællands hovedpostrute gik over Ringsted. Dette medvirkede til, at der på alle tider af døgnet, såvel vinter som sommer, rørte sig et stærkt pulserende liv såvel inde som ude omkring postgården, og der knytter sig mange historiske minder til dette sted.

Efter en mundtlig overlevering skulle det være i denne post- og gæstgivergårds skænkestue, at den svenske konge *Carl Gustav* i året 1658, den 10. august, om morgenen modtog den danske regerings udsendinge for at forhandle med kongen, og hvor han betroede dem, at det jo kunne være lige meget om deres konge hed Carl eller Frederik.

På det tidspunkt da den store brand i 1806 hærgede Ringsted, ejedes postgården som før nævnt af postmester Henrichsen, der var en af byens velagtede og højt betroede mænd. Det var således ham, der opførte den nye post- og gæstgivergård, der som nævnt senere blev erhvervet af byen og indrettet til rådhus, og som stod indtil byen fik sit nuværende rådhus.

Vi vil nu høre lidt om, hvorledes denne bygning var indrettet, før den blev omdannet til rådhus. Om dette bringer en af de gamle taksationsprotokoller for 1806, i landsarkivet i København, følgende oplysninger: — 22 fag stuehus, 2 etager, grundmur, 45 alen og 9 tommer langt. I stueetagen var der 10 værelser foruden køkken og gennemgang. Fra denne førte en trappe til øverste etage, hvor der var 15 værelser og en gang gennem hele bygningen.

I en sidelænge ind mod kirken var der kælderstue og bryggers. Gården dannede en regelmæssig firkant. Dernæst var der 3 brønde. I det hele dannede det nyopførte bygningskompleks ned langs torvets vestside et virvar af bygninger.

Efter genopførelsen af postmester Henrichsens nye gård blev den vurderet til ialt 16.510 rdl. De første taksationer fandt sted i oktober og november 1806 og atter i august 1807, og allerede ved vinterens indtræden 1806—07 har post- og befordringsvæsenet været i orden.

— — —

Om den senere ejer af postgården, *Ahrentzen*, hører vi følgende: — Gæstgiver *Ahrentzen* afholder auktion på postgården, efter at have solgt denne og fraflyttet byen. Stats-tidende kundgjorde auktionen, der omfattede følgende effekter, og som fandt sted 1818.

Linnede og uldne puder til gæstesenge til 1 og 2 personer, med omhæng af møbelsirts og sirtskattun, 6 nye feltsenge, nogle moderne bejtsede udtræksenge til 1 person. En del større og mindre spejle med mahognirammer, stole med faste og løse sæder. En del slebne vinglas og ølglas, moderne kaffekander og temaskiner, køkkentøj og ildtænger med skuffer, vinduesgardiner, lysesakse o. s. v.

Ringsted postgaard, 4. marts 1818.

ARENTZEN.

I årene derefter, og indtil den nyopførte post- og gæstgivergård blev ophøjet til rådhus, foregik der en lang række forhandlinger desangående, hvoraf hidsættes nogle udpluk:

År 1815, den 7. maj, indsendte amtmand *Stemann* en indstilling til ministeriet fra borgmester *Harhoff*, om at den

gamle rådstue i Ringsted må nedbrydes, og at der i stedet må opføres en ny — til arrest, rådstue og tingstue.

Denne indstilling blev ikke taget til følge, men Harhoff gav ikke op og forsøgte påny at gøre dette krav gældende, men atter forgæves.

Endelig langt om længe lykkedes det for den unge energiske borgmester og byfoged at nå sit mål, at skaffe byen et værdigt rådhus.

Den 15. februar 1826 blev der indenfor Ringsted byret tinglæst købekontrakt mellem gæstgiver *P. Rugaard* (den daværende ejer af postgården) og kancelliråd, byfoged Harhoff, hvori det hedder, at Rugaard sælger den ham tilhørende såkaldte postgård, beliggende i Sct. Bendtgade, under gl. nr. 8 og 10, samt det stykke havejord, som forhen har tilhørt stedet nr. 108, beliggende mellem Søgade og Ringsted kloster og fattighusets have, dertil den forrige klokkerboligs grund, efter forlig af 11. oktober 1816. Gården tiltrådtes af byen den 1. maj 1826. — Købesummen var 12.000 rdl. sedler.

— — —

Det lille og uanselige hus ved hjørnet af Søgade (dengang en smal gyde) og torvet, der indtil 1826 var byens rådhus, blev 1828 solgt ved offentlig auktion til arbejdsmand *Johan Jocumsen* for en sum af 216 rigsbanksdalersedler. Køberen måtte forpligte sig til inden april måneds udgang 1829 at nedbryde 2 fag af husets vestre ende for at give plads for Søgades udvidelse.

Ifølge *Resens* kort, „Danske Atlas“, over Ringsted, angives at byens rådhus så langt tilbage som i 1600-årene har ligget på dette sted.

Byfoged *Harhoff* havde lige fra sine første år som borgmester, by- og herredsfoged i Ringsted arbejdet for oprettelse

af et nyt rådhus. Allerede fra 1806 havde der foreligget et udkast til et arresthus og rådstue, tegnet af en mand ved navn *Deblsen*, (hans opholdssted ukendt). Originaltegningen findes i Sorø amts arkiv i landsarkivet i København.

Fortegnelse over de grundejere i Ringsted, der ejede de gårde og huse i den bydel, som ved branden 1806 gik op i luer.

(Efter folketællingen for 1801 i Rigsarkivet).

Efter fortegnelsen begyndte man med klokkerboligen ved kirken og den gamle postgård, videre langs torvets vestside til det sydlige hjørne af torvet, hvor nu *Børsen* ligger, og hvor der dengang lå to huse. Derefter fortsatte man langs *Sct. Hansgades* sydlige side, begyndende med byens rådstue, hvor nu den røde 2-etages hjørneejendom ligger, ved hjørnet af torvet og *Søgade* og derefter videre ned til det nuværende *Taarnborg* og den tidligere *Sct. Hans kirkegård*. Her sluttede husrækken ved denne side af *Sct. Hansgade*. Vel lå der ved den sydlige ende af kirkegården *Søndre Konsumstionsbod* (toldsted), men denne lå uden for „*Søndre Bom*“ altså uden for bygrænsen.

Ejerne af ejendommene på nævnte strækning var følgende, regnet fra klokkerboligen:

1. Degnen *Motzfeldt* (Klokkerboligen), (matr. nr. 10).
2. Postmester *Henrichsens* gård, (matr. nr. 8 og 9).
3. — — —
4. Værtshusmand *Carl Petersens* gård, (matr. nr. 7 og 6).
5. — — — hus,
6. Brændevinsbrænder *Ole Andersens* gård, (nu snedker *Jens Frid-*
hus. richsen).
7. — — — hus. *richsen*).
(matr. nr. 5 og 4).

8. Byfoged *Siersteds* lejebolig (nu provst *Schroder*),
9. — — — (matr. nr. 2 og 3).
10. Ryens *Raadstue*, (matr. nr. 1).
11. Vognmand *Jacob Hansens* gård, (matr. nr. 112).
12. Rokkedrejer *Jørgen Nielsens* hus, (matr. nr. 111).
13. Skomager *Søren Jørgens* hus, (matr. nr. 110).
14. Værtshusmand *Jacob Jensens* gård, (matr. nr. 109).
15. Værtshusmand *Daniel Schwartz'* gård, (matr. nr. 108).
16. Værtshusmand *Ole Ibsens* enkes hus, (matr. nr. 107),
nu *Peder Roed*.
17. Værtshusmand *Niels Jørgensen Walloe's* hus, (matr. nr. 106).
18. Værtshusmand *Niels Friderichsens* gård, (matr. nr. 105).
19. Værtshusmand *Jørgen Roeds* gård, (matr. nr. 104).
20. Snedker *Svend Rasmussens* hus, (matr. nr. 103).
21. Kleinsmed *Henrich Schroders* hus, (matr. nr. 102).
22. Værtshusmand *Hans Jensens* gård,
23. — — — hus, (matr. nr. 101, 100 og 99).
24. — — — hus,
25. *Søndre Konsumtionsbod*, (matr. nr. 98), udenfor bygrænsen.

Hermed som nævnt husrækken på denne side af Sct. Hansgade. Langs gadens modsatte side og indefter, til det såkaldte *Pileborg* (nuværende *Lille Torv*), nævnes følgende grundejere:

26. Værtshusmand *Jens Hansens* hus, (matr. nr. 97).
27. Værtshusmand *Daniel Schwartz'* hus, (matr. nr. 96).
28. Bødker *Peter Schwartz'* hus, (matr. nr. 95).
29. Skomager *Christian Soroes* hus, (matr. nr. 94).
30. Skomager *Prammanns* gård, (matr. nr. 93).
31. Værtshusmand *Bertel Jensens* hus, (matr. nr. 92 og 91).
32. — — — gård,
33. Værtshusmand *Ole Madsens* datter, *Anne Mariens* hus,
(matr. nr. 90), (beboedes af *Søren Corneliussen*).
34. Værtshusmand *Søren Nielsens* enkes hus, (matr. nr. 89).
35. Skomager *Christian Handrups* hus, (matr. nr. 88).
36. Værtshusmand *Hans Jensens* lejehus, (matr. nr. 87).
37. Skomagersvend *Jacob Hansens* hus, (matr. nr. 86).

Langt over halvdelen af ovennævnte ejendomme nedbrændte totalt, de øvrige blev mere eller mindre angrebne af ilden, i hvert fald blev 27 familier foruden mangfoldige tjenestefolk husvilde, skriver daværende kapellan *Adolph Petersen* i sin beretning om branden.

Opbygningen af de nedbrændte ejendomme forårsagede, som det fremgår af bygningskommissionens forhandlingsprotokol, en del forskydninger og ændringer af de afbrændte grundarealer, især arealet bag *Sct. Hansgade*, langs *Køgevej* og langs den vestlige side af nuværende *Dagmarsgade* til *Schandorphsvej*. (Denne vej udgjorde tidligere en del af den lange bagvej, der forhen løb bag om byen fra enden af *Nørregade*, bag en del af *Sct. Hansgade*, langs haverne, ud mod *Køgevej*). Arealet, der nu udgør *Pileborggades* nordlige side, hvis bebyggelse begyndte i 1860-erne, lå forhen som markjord. Mod øst langs *Køgevej* henlå et areal på 4 tdr. land, der tilhørte kirken og som før nævnt var tillagt klokkerembedet, men blev senere overdraget en af byens jordbrugere, *Herman Petersen*, i fæste.

Den største del af dette store grundareal blev senere købt af daværende købmand *B. J. Bang* og anlagt til bryggerivirksomhed og brændevinsbrænderi. Dernæst opførte han en stor 2'etages herskabelig bygning i gården, endvidere lod han anlægge en stor og herskabelig have. Det øvrige grundareal, der hørte til dette byens største handelshus, henlå som vænge, kaldet „*Bangs vænge*“.

Alle disse pladser, der forlængst er bebygget overalt, er omgivet af *Sct. Hansgade*, *Køgevej*, *Dagmarsgade* og *Pileborggade* og munder ud mod pladsen, som vi nu kalder „*Lille Torv*“. Den indre del af dette grundareal med dets mange krinkelkroge og uensartede bygninger, der efterhånden er

blevet opført, danner således et noget ejendommeligt bykompleks. Man kan af dette danne sig et lille billede af, hvorledes man indrettede sig ved genopbyggelsen af denne del af den afbrændte by.

En anden del af det afbrændte grundareal bør også nævnes, nemlig den store, idylliske have, der hører til den tidligere så velkendte købmandsgård, *H. A. Jensens* gård. Denne vidunderlige og skønne have med de mange sjældne planter og træer, og som nu ejes af *H. A. Jensens* søn, købmand *Olaf Jensen*, er den sidste uberørte plet af denne del af den afbrændte by.

Det gik heller ikke altid lige godt for ejerne af disse grunde med at affinde sig med hinanden, idet det nære naboskab på grund af arealets uregelmæssighed ofte voldte stridigheder naboerne imellem, hvilket den gamle bygningskommissionsprotokol giver flere beviser for. Således beretter protokollen år 1860 vedrørende skomager *Greisens* ejendom, matr. nr. 87 a: — Greisen beklagede sig overfor kommissionen, at han følte sig generet af de lemme, som var anbragte på en af købmand *Bangs* bygninger, der var opført lige i skellet, hvorefter han ønskede, at kommissionen skulle tilkendegive *Bang*, at disse lemme ikke måtte lukkes op.

Dette kunne kommissionen ikke indlade sig på, men rådede *Greisen* til selv at henvende sig til sin nabo og få ham til enten at borttage lemmene eller at udstede et dokument, hvorved han fraskrev sig ret til at vinde hævd.

Samtidig behandlede kommissionen en klage fra købmand *Bang*, hvis ejendom havde matr. nr. 86, mod den førnævnte fæster af kirkejorden, *Herman Petersen*. Købmanden beskyldte *Herman Petersen* for tid efter anden at have borttaget jordvolden, som dannede skellet mellem kirkejorden og *Bangs*

vænge, hvorved Herman Petersen havde tilvendt sig nogle alen jord helt igennem efter loddens bredde.

Da kommissionen ikke kunne se andet, end at jordvolden enten aldeles eller tildels var borttaget, uden at det med bestemthed kunne skønnes, hvem der benyttede den samlede indvundne jord, så tilkendegav kommissionen, at parterne efter kortlægning ved en landmåler skulle lade skellet affatte.

— — —

Går man en tur ind gennem den gamle købmandsgård, „Bangs Gård“, og ind gennem bryggeriet Alliances gård, eller ud mod Dagmarsgade, vil man kunne skønne, at det må have voldt vanskeligheder dels at kortlægge dette uregelmæssige areal og dels at få det bebygget således, at den store alsidige virksomhed, der forhen havde til huse på denne plads, kunne udnyttes på bedste måde.

Den sidste del af dette engang så store grundareal, der var tilkøbt af købmand Bang, og hvor der endnu drives virksomhed i større stil, ejes nu af bryggeriet „Alliance“, hvis grundlægger var købmand B. J. Bang. Det øvrige grundareal er som før nævnt udstykket og bortsolgt til forskellige formål, dels til privat bebyggelse og dels til andre formål.

— — —

Nærværende uddrag af den nu over 150 år gamle forhandlingsprotokol danner et særligt afsnit, et prøvelsens og alvorligt livsafsnit for byen og dens indbyggere, såvel under branden som i de trængselsår, der fulgte efter.

Den fattige og forarmede by havde endnu i frisk minde den anden store og endnu frygteligere brand i 1747, der lagde fire femtedele af byen i aske, og hvor fem gamle mennesker indebrændte. Branden i 1806 kostede også et menneskeliv, idet en gammel kone indebrændte, nemlig køgeposten *S. Cor-*

neliusens moder. Man havde bragt hende ud af huset, men forvirret og gående i barndom vendte hun tilbage for at redde lidt af hendes ejendele, men blev på stedet. I høj grad forbrændt fandtes siden hendes legeme. (Disse to brande har jeg tidligere bragt til omtale i *Årbog for historisk samfund for Sorø amt for 1962*).

Ubeskrivelige var de trængsler og sorger, de ulykkelige borgere måtte gennemgå. 34 familier var blevet husvilde og mistede alt, hvad de ejede. Hele den vestlige bydel gik op i lucr. Den øvrige del af byen blev heldigvis denne gang skånet, idet vinden kom fra nordvest. Man har dog måttet konstatere, at hele Ringsted by har været offer for luerne, hver sin bydel indenfor et tidsrum af 59 år. Alt, med undtagelse af et par enkelte huse, der lå uden for bygrænsen, blev luernes rov. Intet under at byen var fattig og forarmet.

„Ellepiger”

MELLEM SORØ OG FUGLEBJERG FOR 100 ÅR SIDEN

Af J. Heltoft

Den fynske bonde Mads Hansen fra Hundstrup i Sydfyn blev med sine „Digte” (1866) kendt i vide kredse. „Jeg er en simpel bondemand” og „Opvåvni” bruges stadig ved fællessang og korsang og er vidnesbyrd om digterens poetiske sindelag og lette sprogbrug.

Mads Hansen havde et stort fuldkæg og blev med sit karakteristiske udseende let genkendt, når han var på rejse. I året 1867 var han, 33 år gammel, sammen med to andre unge sydfynske bønder en tur i København. Den ene af disse var Peder R. Møller, som senere skrev nogle skuespil, der ikke alene blev udført af dilettanter, men også blev opført på københavnske teatre.

Peder R. Møller fortæller i sin bog „Mads Hansen” (1881) følgende træk fra den nævnte tur til København:

Vi ville besøge en bekendt i Fuglebjerg på Sjælland, stod derfor ud af toget ved Sorø og begav os kl. 9 om aftenen til fods sydefter. Det var en dejlig majmånedsaften med fuglesang, med frørs kvækken i hvert kær og mosekonens brygning over alle dale og enge. Vi var alle tre i lystigt humør, ikke mindst Mads Hansen, der mente, at der absolut måtte møde os et eventyr på vor natlige fodtur.

„Enten falder vi blandt røvere, når vi kommer ind i de store skove“, sagde han, „eller også danser ellepigerne os ud over engene. Pas bare på!“ — Efter et par timers vandring mødte vi tre gamle kvinder, som så ud til at være i en alder mellem 60—70 år.

„Der har vi ellepigerne!“ sagde Mads Hansen.

På hovedet bar de store „kyser“ og på fødderne træsko af den sjællandske facon med høje snabler og kobberkramme. Vi standsede dem med: „Kan I sige os, om dette er den rigtige vej til Fuglebjerg?“

„Ja, det er,“ lød svaret, „I kan ikke tage fejl, når I følger denne landevej til Frederikskilde kro.“ — „Har vi langt?“ spurgte vi. — „Å nej, ikke så langt endda. — Men tør vi spørge, hvor kommer I fra så sildig?“ — Vi svarede: „Fra Fyn!“ — „Fra Fyn, såh! Hvad kant af Fyn?“ — „Fra Svendborgkanten,“ svarede vi.

„Så ved I dog vist, hvor Hundstrup ligger?“

„Jo,“ svarede vi, „der har vi ofte været.“

„I skulle vel ikke kende Mads Hansen, som har skrevet de kønne sange?“ spurgte de i munden på hverandre og trådte os ganske nær.

„Å jo, ham kender vi også.“

„Hvordan ser han ud, hvordan er han?“

„Han ser godt ud, og han er en flink fyr. Har I læst hans sange?“ spurgte jeg.

„Om vi har læst dem! Ja, det har vi rigtignok, til julen gav vi præsten et eksemplar af dem i julegave. Kunne vi bare få ham selv at se,“ svarede de.

„Det kan I sagtens, for her står han,“ sagde Mads Hansen. Deres glæde var stor, og de rakte ham hånden.

„Men nu har vi stået skrifte for jer," sagde han, „nu vil vi vide, hvem I er."

„Vi! Vi er tre søstre, som lever ugifte sammen. Kommer I forbi igen på tilbagevejen?" — Ja, det gjorde vi da. De bad os besøge dem, men vor tid var knap, vi kunne ikke tage mod indbydelsen. Vi skiltes fra de tre venlige kvinder.

NOTER

Mads Hansen (1834—80) havde en gård, som han overtog efter sin fader. Skuffelsen over Danmarks nederlag 1864 gav stødet til det åndelige gennembrud, som er skildret i »Opvåvni« (Fo ajle di små blomster). Han havde et ukueligt håb til Danmarks fremtid og blev derfor virksom for et folkeligt arbejde. For at modvirke skadelige og indholdsløse fornøjelser hos egnens unge oprettede han en sangforening, hvor man ikke alene dyrkede sangen, men også samledes om foredrag og opførelse af dilettantstykker, af hvilke han selv skrev nogle. Han var især virksom for skyttesagen og skrev flere sange, bl. a. »Til våben, brødre, tag bøssen fat« og »I vor barndom vi hørte kartovernes brag«, der medvirkede til at skabe interesse for sagen. Sammen med Peder R. Møller arbejdede han desuden for oprettelse af en højskole i Sydbyn. Deres formål med turen til København 1867 var at finde en forstander til denne skole. Skolebestyrer Chr. Bredsdorff, København, ønskede ikke at bryde op fra den stilling, han havde. De besøgte nu forfatteren, lærer Anton Nielsen i Munkebjergby ved Sorø, som Mads Hansen havde sendt sin digtsamling til. Samtalen medførte, at Anton Nielsen tog afsked som lærer og 1868 blev forstander for Vesterskerninge højskole, der senere blev flyttet til Ollerup.

Peder R. Møller (1848—1926) blev som ung påvirket af Mads Hansen og begyndte tidligt at skrive digte og småfortællinger. Det var dog først med skuespillet »Under hammeren«, der 1883 blev opført på Dagmarteatret, at han vakte opmærksomhed i en større kreds. Senere fulgte »En vilje«, »En skærsild« og »Isen brydes«, der alle er spillet på Folketatret. Foruden levnedstegningen af Mads Hansen har han udgivet erindringer.

Frederikskilde kro: De tre ret unge fynboer har således mødt de tre noget aldrende sjællandske kvinder nord for denne kro, altså i Lyngesogn. Kroen, der nu er nedlagt, lå over for Frederikskilde på den anden side landevejen.

J. Heltoft.

Holsteinborg sparekasse i Sydvestsjælland II

Af Aage Lambert-Jensen

Sparekassen for Grevskabet Holsteinborg — som er den gamle sparekasses oprindelige navn, siden ændret til navnet: Sparekassen for Grevskabet Holsteinborg og Omegn — gennemgik i sine barndomsår, indtil 1828 to kriser, der begge truede dens eksistens, men som den overlevede. Den ene i tiden omkring 1813, da statsbankerotten satte ind. Den er skildret i forrige årbog. Den anden under den store landbrugs-krise 1818 til 1828, hvis forløb har en vis interesse, fordi Holsteinborg sparekasse sammen med nogle af de sønderjyske sparekasser og Sparekassen for Odense er de eneste, som blev oprettet før landbrugskrisen og gennemløb hele krisen.

Man ser, at mens der i de forrige år hvert år indgik nogle penge med undtagelse af et, nemlig 1814, ophørte den i forvejen tynde pengestrøm aldeles, så snart det store fald begyndte i landbrugsprodukter, især i kornhandelen. I årene 1818 til 1821 indgik ikke så meget som 1 skilling! Og i det følgende år indsatte en eneste sparer, en møllersvend, et beløb på 39 rigsdaler og 72 skilling.

Men nu sker der en ændring, ikke i økonomi — for krisen bliver stadig alvorligere — men i folks sindelag: man vænner sig til den nye tingenes tilstand, den første forskrækkelse er overstået. Og så begynder pengene igen så småt at blive sparet

op. I 1822 er der fem sparere, det følgende år 11 sparere, det sidste kriseår 1828 var der 6. Ialt i hele perioden knap 40 sparere. Priserne på rug og havre var ved krisens indtræden henholdsvis 14 kr. 93 øre og 7 kr. 93 øre. Da den var dybest henholdsvis 3 kr. 94 øre og 2 kr. 52 øre. Smør var faldet fra 43 øre til næsten halvdelen og flæsk endogså fra 34 øre til 16 øre, altså til under halvdelen i løbet af seks år. Man forstår sparernes pessimisme. Og dog steg sparekassens indskudskapital ved krisens midte til 2000 rigsdaler. Ved begyndelsen var den på ca. 100 rd. Næsten alle sparere var småfolk: husmænd, indsiddere, håndværkere, enker og umyndige børn, hvis lille kapital skal stå, til de har rådighed over den.

Med de synkende priser må lånebehovet stige. Selv i krisens første år 1818 til 1821 formåede sparekassen at udlåne penge, væsentlig fordi gamle lån afvikledes præcis. Vi har næppe et eneste eksempel på, at en låner ikke kan betale.

I hele perioden 1818—28 er der omkring 90 lånere. Et påfaldende stort antal iblandt dem er husmænd, formodentlig folk, der har hus med et par tønder land jord til. Deres lån er gennemgående på 1 til 4 år. De tegner sig for noget over 35 % af samtlige lånere. Men også kirkesangere, d. v. s. enelærere, der også har kirketjeneste, gårdmænd, håndværkere og en enkelt „fabrikeur“ er låntagere.

Det er helt tydeligt, at sparekassen i disse år øver en betydelig hjælpende gerning. Der er nok hjem, der er blevet reddet, som ellers ville være gået ned i disse trange år, hvor hver rigsdaler betød meget. I krisens første år var folk forsigtige, — måske var trangen ikke så stor, fordi man havde en lille reserve. Der melder sig kun tre. Og lånene er ret høje, det ene på 100 rigsdaler, det svarer til henved en snes tønder rug i værdi. Men de følgende år melder sig adskillige

— med undtagelse af 1821, hvor enten kun to melder sig eller også har sparekassen ingen penge til udlån det år. Så stiger tallet til tolv, og samtidig formindskes lånenes størrelse, de er gennemgående fra 8 til 35 rd. Ved udløb af den periode, som her skildres, altså tiden indtil 1828, står sparekassen i en stilfærdig, men god udvikling med lidt fremgang. I 1827 var lånernes antal 13. Og det følgende år steg de til 22. Og dens direktion var i stand til at imødekomme alle disse lånebegæringer.

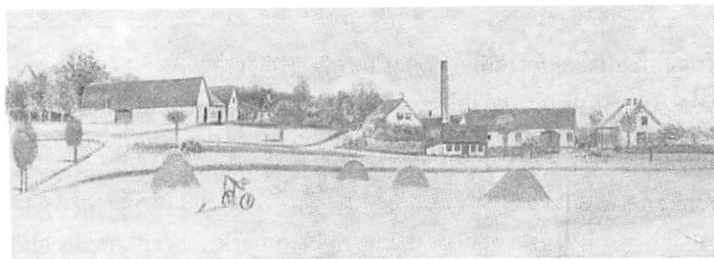
I 1829 begynder nye tider i økonomisk henseende i landet. Priserne på rug, byg og havre, der i 1828 var henholdsvis 8 kr. 10 øre, 5 kr. 29 øre og 3 kr. 70 øre, steg, så den allerede 2 år senere var på henholdsvis 10 kr. 87 øre, 6 kr. 04 øre — dog for havre kun 3 kr. 65 øre. Lignende udvikling gjaldt for smør og flæsk.

Den centrale faktor i denne nye udvikling var industrialiseringen i England. Industrien her tog et stort opsving i første halvdel af 1800-tallet. Allerede i 1811 sporede man betydelig afgang af arbejdskraft fra landbruget der. Og resultatet blev en stærkt stigende efterspørgsel efter udenlandsk korn. Men det fik for Danmarks vedkommende først betydning efter 1828. Men på dette tidspunkt havde sparekassen vist, at den trods sin lidenhed — den var en af de mindste blandt den snes sparekasser, der efterhånden var blevet stiftet — havde en indre styrke. Så den kunne overleve. Og denne indre styrke har i alle dens leveår siden været karakteristisk for den. Og har altid, når den siden havde modgang, været en af dens bedste aktiver.

Ved afslutningen af Holsteinborg sparekasses første 18 leveår, tiden 1810 til 1828, ses det, at den har haft afgørende betydning for dansk sparekassebevægelse. Det er den, der

først realiserede tanken at få folk til at afgive deres penge til en institution og ikke gemme hjemme eller udlåne privat; det var det almindelige. Den har vist, at det kunne lade sig gøre, og derigennem virkede den befrugtende, så andre tog tanken op. I tiden fra dens stiftelse og til 1828 blev der stiftet adskillige sparekasser i Danmark, heri medregnet Sønderjylland. Og om dem alle gælder, at de voksede sig større end Holsteinborg. De fleste af dem fulgte ikke Holsteinborg sparekasses grundlæggende idé: at penge, der indsattes, skulle udlånes til erhvervene og ikke lånes til staten. Påvirket fra England havde de staten som låntager. Holsteinborg sparekasse blev sin grundidé tro. Og i den henseende var den forud for sin tid. Det ses af, at alle senere sparekasser i Danmark senere tog det princip op at udlåne til erhvervene og private.

Fra dens første leveår var det dens grundlæggeres ønske først og fremmest at virke igangsættende, at hjælpe folk, der var i midlertidig økonomisk vanskelighed, og at yde kapital til forbedring af et erhverv: landbrug eller håndværk. Listen over dem, der lånte, viser at den fik realiseret det, omsat det i handling. Den åbnede den stedlige befolknings øjne for betydningen af både at låne og at spare. Den nåede vel ikke ret stor vækst i dens første år. Men dens inspirerende indflydelse og dens forbilledlige eksempel på, hvorledes en sparekasse bør ledes i hvert fald i sine første vanskelige år, har været af afgørende betydning i forrige århundredes første halvdel.

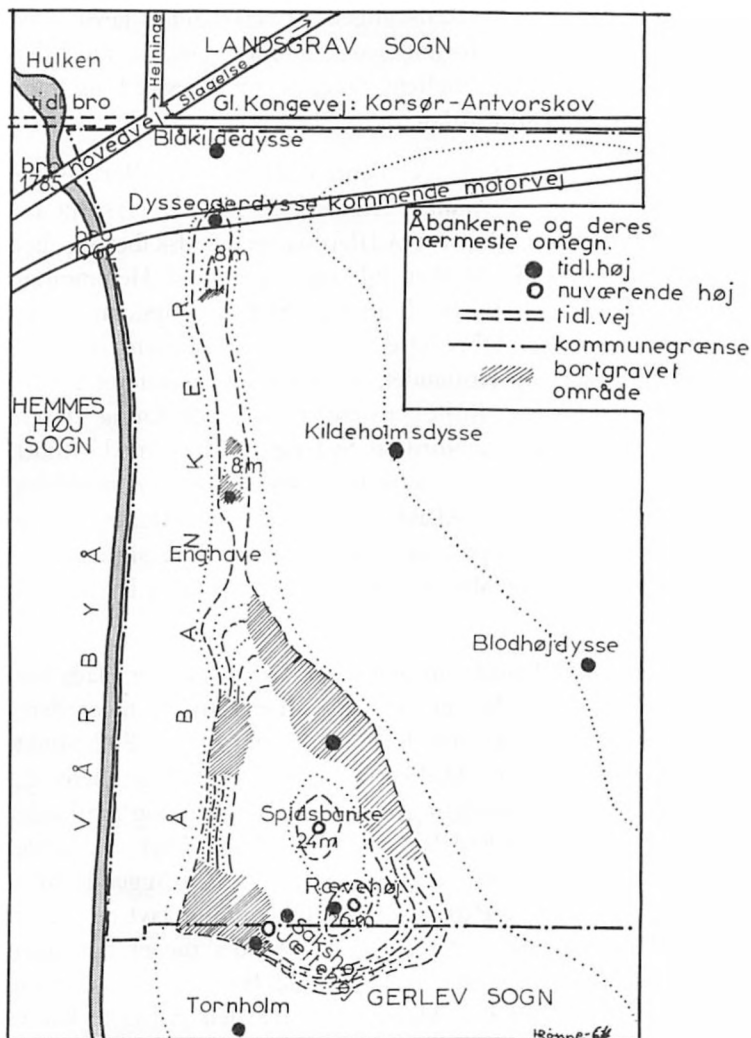
Udsigt over Slottsbjergby fra skolen.
Tegnet 1905 af Sev. Petersen.
(Tilhører gdr. Anna Andersen, Slottsbjergby).

Vårby Åbanker og deres omgivelser

v. Karl Rønne

Med denne titel indsendte daværende lærer Severin Petersen fra Slottsbjergby 1874 en artikel til „Botanisk Tidsskrift“. Den fandt dog ikke optagelse og henligger nu som manuskript i Botanisk Centralbibliotek, hvorfra den venligst har været udlånt. Han indleder sin artikel med følgende smukke og dækkende landskabsbeskrivelse af Slottsbjergbys omgivelser:

„Hads-Høj og Galgebakken, umiddelbart Vest for Landevejen fra Slagelse til Skjelskør omtrent et Bøsseskud Nord for Slottsbjergby By ere henved 300' over Havfladen. (De) danner Toppunktet af en langagtig Jordbølge, ... som strækker sig i en Mils Længde fra Slagelse i Nord til Lundforlund mod Syd. Tæt Nord for Lundforlund er dette Højland ved en Dal med Retning fra Øst til Vest skilt fra dets sydlige Fortsættelse over Boeslunde.

Fra Hads-Høj er Sænkningen af Højlandet jævn mod Nord og Syd, men forholdsvis brat mod Øst — mod den store Skovstrækning mellem Slagelse og Næstved og mod Vest — mod Vårby Ådalen.

Vestranden af Højlandet dannes af en mere eller mindre stejl Terrasse mod Ådalen, hvorved denne bliver skarpt begrænset mod Øst. Vest for Ådalen hæver Landskabet sig med frugtbare, dyrkede Marker lidt og jævnt mod Hemmeshøj. På denne Ådals højre Bred, altså på Slotsbjergbysiden, er der en ret mærkelig Afbrydelse, idet der ... omtrent midtvejs mellem Åløbet og Højlandet, strækker sig en isoleret Bakkekjæde af udpræget Rullestenssand i en Udstrækning af omtrent 2000 Alen fra Nord til Syd og parallelt med Åløbet. Set fra Højlandet tager dette Bakkestrøg, som i Almindelighed benævnes Vårby Åbakker, med sine langstrakte Åse og indtil 51' høje kuppel- og kegledannede Høje sig særdeles malerisk ud som et Miniaturebillede af en isoleret Bjergkjæde i en Floddal.

På denne Dalbund, omtrent i lige Linie Vest for Hads-Høj eller Slotsbjergby By, er det, at Vårby Åbakker tager deres Begyndelse, idet de der have deres nordligste Endepunkt. Strækningen mellem Åbakkerne og Åen er helt igennem våd Eng, derimod er Strækningen mellem Bakkerne og Højlandet opdyrket med Undtagelse af et par Engstykker ... kaldet Enghaven. Åbakkerne deles ved nogle mellemliggende Marker i to forskellige Partier, et nordligt, som er lavt og har en smal Ås (betegnes i det følgende ved det nuværende navn Åbanker), og et sydligt, som på bred Basis jævnt hæver sig mod Syd, og som i to Høje, af hvilke den sydligste kaldes „Sakshøj“ når 51' over Havfladen. Disse, de sydligste Bakker,

der huse en Del Ræve og Grævlinger, kaldes i Almindelighed „Rævebakkerne“.

De nordligere liggende Åse, der ligesom Rævebakkerne har størst Højde mod Syd, er ved en Indsnævring delt i to omtrent lige store ... Dele. Enghaven, der kun er lidt over en Tønde Land er ... den eneste Del af Strækningen mellem Åbakkerne og Højlandet, som i Mands Minde ikke har været dyrket. Den ligger kun få Fod højere end Engstrækningerne Vest for Bakkerne og støder umiddelbart op til den sydlige Ås. (Nogle af Enghavens planter) giver den Karakter af Strandeng uagtet den er fjernet $\frac{3}{4}$ Mil fra den nærmeste ... Kyst ... Enghavens plantevækst ... gjenfindes på Kyststrækningerne ved Skjelskør og Karrebæksminde.“ 1)

Severin Petersen virkede som lærer i Slotsbjergby 1872—1907 i den gamle rytterskole, der endnu ligger ret uforandret i det ydre lige øst for kirken. Ved siden af lærergerningen udgav han gennem „Folkeoplysningen“ to bøger, en svampebog og en fuglebog. Især bogen: Vore Sangfugle fra 1878, et på den tid ret uopdyrket felt, opnåede stor popularitet og var endnu for en menneskealder siden den eneste alment tilgængelige bog om emnet. Det var dog især botanikken, der fængslede ham. Bladsvampene blev hans speciale, og herom skrev han en systematisk håndbog: Danske Agaricaceer, systematisk Fremstilling af de hidtil i Danmark iagttagne Bladsvampe I—III, 1907—11.2) Den var enestående for sin tid, men har vel også nu fået en afløser.

Endnu lever der folk i Slotsbjergby, der mindes Sev. Petersen strejfende om i mark og krat efter skoletid med den grønne botanisérkasse på ryggen, og det hedder sig, at han var en større botaniker end lærer.20) Ved hans afgang fra

embedet i 1907 hedder det i embedsbogens provstlige antegning, at han nu „kan sysle med sine botaniske interesser“. Denne syslen fandt altså udtryk i hans trebinds svampeværk.

Der findes dog tydelige udtryk for, at han var en både elsket og elskelig lærer. Han levede længe efter sin afsked i Sorø. Hans grav findes på Slotsbjergby kirkegård, og i tårnrummet i kirken findes ophængt en krans af egeløv i sølv, en tak fra sognets beboere.

Åbankernes undergrund og dannelse.

Han havde ikke boet længe i Slotsbjergby, før det ejendommelige område vest for byen tiltrak sig hans opmærksomhed, og artiklen påviser flere ellers på Vestsjælland ukendte eller sjældne planter. Endnu i 1932 lod en lignende natureng, som den Sev. Petersen omtalte, sig påvise ved Åbankerne, men nu kun på deres vestlige side. Botanikeren Sv. Andersen har i „Flora og Fauna 1933, s. 78—86, redegjort for en undersøgelse af floraen på en eng ved Åbankerne og — siges det — den beskrevne flora leder tanken hen på, at man står over for en „saltlokalitet“, fremkaldt af isens tryk, „en Horstdannelse af Salt og Gibs fra Bunden af Oldhavet“.3) Det er nærliggende at sætte denne bemærkning i forbindelse med olieboringer ved Harrested foråret 1959, idet der her blev påvist salt og gibs i undergrunden, ganske vist i en dybde af 2250 m.4) Trods den antagelige dybde af saltlaget ved Harrested må saltforekomsterne ved Åbankerne alligevel tilskrives en forbindelse med saltunderlaget, således at saltholdigt grundvand her er trængt frem til overfladen.

Fra dette svage spor af undergrundens beskaffenhed vender vi os til spørgsmålet om selve Åbankernes opståen. Sev. Peter-

Sev. Petersen med familie og skoleelever uden for rytterskolen i Slotsbjergby 1892.
(Tilhører V. Folker, Svendborg).

sen udtrykker sig kun lidet herom. „Man kunde ved et flygtigt Skjøn antage det for at være en opskyllet Sandrevle, hvad dog næppe er sandsynligt, da Havet næppe nogensinde har nået så langt ind“.1)

Åbankernes opståen sættes af nutidens geologer i forbindelse med istidens gletsjersystem, som sydfra er trængt frem over Vestsjælland, den såkaldte Storebæltsgletsjer. I tunneldalen under isen har det strømmende vand aflejret disse banker, og ved isens vigen mod syd har smeltevandet fra isranden dannet den vældige ådal, hvori Vårby å nu strømmer. Åbankerne opfattes som et lille led af Vordingborg ås, „et meget langt åsstrøg, ... der løber vest for Slagelse, forbi Valbygård, Trelleborg, videre langs Vårby å, snart som tyde-

lige åsrygge snart som terrasser. Ved Holsteinborg løber den ud i havet og kommer igen ved Vordingborg, ved Fanefjord på Møn slutter det".5)

Niels Skov, en meddeler om Åbankerne.

Disse sandede banker midt i de fugtige engstrækninger omkring åløbet har givet gode bopladsmuligheder for oldtidens befolkning, og Åbankerne er rige på fortidsminder. Sev. Petersen nævner i sin beskrivelse også de vigtigste af dem. Det er dog en anden, en af Sev. Petersens elever fra skolen, husmand Niels Skov fra Slotsbjergby mark, som især har bevaret mindet om flere af de nu forsvundne gravhøje.

Han var hjemmefødt i sognet, men hans far var fra Lange-land og hans mor fra Bornholm. Han var en kender og elsker af alt gammelt på sin hjemegn, som han også søgte at præge med sin viden om gamle ting. Meget i hans fødesogn og i omegnen ville i dag være ukendt, hvis ikke Niels Skov havde været. Hvad han vidste eller opsporede, indsendte han i en bred korrespondance til Dansk Folkemindesamling i et vel-talende sprog og med en letlæselig fast håndskrift, heri gør han også lidt rede for sine egne forhold.

Han havde gået i skole hos Sev. Petersen, „han var et prægtigt menneske“, siger han om ham. N. S. ville gerne have læst videre, men dengang var der slet ikke tale om den slags, så han blev landmand, hvad han dog vist aldrig rigtig fandt interesse i. Derimod — fortælles det — skal han have været en fremragende skytte og en lidenskabelig jæger.

Omkring 1922 sendte han bidrag til „Tang Kristensens Fødselsdagsbog“ om overtro i forbindelse med uheld ved husdyr og smørkærning, og omtrent samtidig samlede han nogle

træk „omhandlende gamle, særegne levveje og småhåndværk og om folk, som på grund af deres originalitet har henledt opmærksomheden på sig“. Til disse sidste har vistnok Niels Skov selv hørt, så mange endnu vil kunne mindes ham. Disse optegnelser sendte han til Årbogen for historisk samfund for Sorø amt, men den daværende redaktion har altså ikke fundet dem anvendelige. — De findes nu i Dansk Folkemindesamling.⁶⁾ Til Nationalmuseet gav han mange oplysninger, ikke mindst om oldtidsminder fra Åbankerne.

Han skal have været i besiddelse af mange gamle ting, bl. a. byhornet fra Landsgrav og et bykort fra udskiftningen i Slotsbjergby.²⁰⁾ Han lovede Nationalmuseet et sjældent signet,⁷⁾ som skulle have været hans bedstefars, men alle disse ting var forsvundet ved hans død i 1960. På Sorø amts museum findes flere ting skænket af ham.

Oldtidsbøje og -fund.

På grundlag af de forskellige efterretninger fra sognet gives her en oversigt over oldtidsminder og -fund med tilknytning til Åbankerne.

Blåkildedysse lå nordligst i området på den nuværende Bjergbygårds marker ikke langt fra Vårby bro, den antages at have været en runddysse. Den blev fjernet omkring treårskrigen tid. Ved senere grusgravning på stedet er der fundet skeletdele, som tyder på gravlæggelse. Der er tilknyttet højbrudssagn til borttagningen. På kortet 17698) er der ikke afsat nogen tydelig dysse på Blåkildeager, men flere høje. Denne dysse nævnes i pastor Eilers indberetning til Nationalmuseet 1809.⁷⁾

Dysseagerdyssen lå nordligt på de lave Åbanker. Det var en langdysse i nord-syd, den ses tydeligt på kortet 1769 og nævnes 1809. Den blev sløjfet 1855 ved baneanlægget til Korsør, med højbrudssagn. Niels Skov fortæller, at der er fundet „smukke stendolke, kiler og et bronzesværd og -dolk“. Den nuværende lodsejer, Leo Espenhain, har fundet flintesager fra jættestuetid og dolktid, de er i hans besiddelse. På dette sted måtte en gammel landejendom kaldet „Dyssehuset“ vige for det nye motorvejanlæg.

Kildeholmsdysse: en langdysse i nord-syd findes på kortet 1769, den skal ligeledes være sløjfet 1855.

Blodhøjsdysse: kendes kun fra Niels Skov, der omtaler den som en stor dysse borttaget omk. 1850 med højbrudssagn. På kortet 1769 findes flere høje afsat på Blodhøjs-agre, men ingen afmærket som dysse. Der skal være fundet stensager, økser o. l. og sorte pletter i jorden på disse marker.

Jætteboj: en langdysse på sydskrænten af Rævebakkerne i Gerlev sogn er tydeligt afmærket på kortet fra 1769. Sev. Petersen beskriver den i 1878 således: „Langdysse er dannet af 60 Stene, der på få Undtagelser nær stå, som de vel have stået i et Årtusinde. I Dyssens østre Halvdel er et åbent Gravkammer. Langdyssens Overflade er hvælvet og overklædt af et meget tæt Plantedække, væsentligt dannet af Lyng“.1) Gravkammeret har altså dengang været uden overligger, men ellers synes anlægget ikke som meddelt af Niels Skov at være ødelagt ved baneanlægget 1855. Niels Skov meddeler 1909 i D. F. S., at „enkelte gamle mennesker ville fortælle, at en stor skat, et kongeløsen, skulle være nedgravet i højen“. Et enkelt eksempel på hans mange højbrudssagn skal anføres: „Ved dysse voksede en stor tjørn, da en ejer borthuggede den, rantes han i flere år af uheld i sin kvægbesætning.

Tjørnen er atter vokset ud, og nye ejere har ikke mærket noget til uheld." Endnu fra 1945 haves en bemærkning om Jættehøj i D. F. S. fra daværende gdr. Anders Pedersen, Gerlev: „Den har været et kæmpeværk i sin helhed . . . da et lille stykke af den nåede ind på naboparcellen, hvor der er åbnet en grusgrav, så skred selvfølgelig gavlens randsten heri. Der skrider ofte skeletdele tilligemed brudstykker af ornamenterede lerkar ud i grusgraven".⁶⁾ Anders Pedersen fortæller, at højens skat skal bestå i et bord af guld.

I sommeren 1963 foretog magister E. Lomborg udgravninger i og omkring Jættehøj for Nationalmuseet. Selve kammeret viste sig ret ødelagt, men der fandtes uden for dyssen et rigt skårmateriale, rester af et bopladslag, der delvis var bortgravet ved anlægget af dyssen. Der blev endvidere iagttaget interessante detaljer ved dyssens bygning.⁹⁾

Sakshøj: I sammenhæng med Jættehøj viser Gerlev sognekort fra 1769 en umiddelbart n-ø herfor liggende runddysse, som sandsynligvis må være den af Sev. Petersen omtalte, Rævebakkernes sydligste høj. Højen er nu helt forsvundet, og navnet kendes kun fra Sev. Petersen. Han fortæller, at „den bærer Spor af at have været en gammel Kjæmpehøj, men den har ikke været åbnet, og de fleste Stene ere forsvundne".¹⁾

Rævehøjen: er en jættestue, der slutter sig til denne række af store stengrave i Åbankerne. Den blev udgravet i 1914 og er udførligt omtalt i Årbog for historisk samfund i Sorø amt.¹⁰⁾ Fundene viser, at den har været benyttet i mange generationer, senest ved overgangen mellem sten- og broncealder. Ved gravningerne i området 1963 blev der foretaget undersøgelser også omkring Rævehøj, og en nærmere undersøgelse er foretaget i 1964.²¹⁾

Foruden disse stenalderminder findes der flere høje eller efterretninger herom. De må nok for størstedelen henføres til bronzealderen. Det gælder i al fald

Spidsbanken: Rævebakkernes højeste punkt 24 m o. h. Den er beskadiget ved gravning i toppen og ved pløjning i siderne, men nogen egentlig undersøgelse af den er ikke foretaget. I østsiden er fundet en broncenål og bunden af en lerurne, de findes nu på Nationalmuseet. Niels Skov meddeler, at der ikke langt fra højen omk. 1870 ved pløjning blev fundet en mod banken førende stensætning, et skelet og et bronzespyd. Sikkert er det, at der her ude er fundet en ragekniv af bronze, den er nu hos parc. Ax. Henriksen i Sludstrup. Området ved Spidsbanke og Rævehøj er nu undergivet en arealfredning.

Andre høje: Lidt nord for Spidsbanke har ligget endnu en høj. På den sydligste del af de lave Åbanker lå en høj ophobet af nævestore sten, den blev sløjfet 1940. Lige vest for Rævehøj har ligeledes ligget en høj, der endnu lader sig ane i terrænet. Desuden ses på Gerlev sognekort 1769 en høj lige sydvest for Jættehøj, herfra kendes efterretning om fund af en broncetang. Endelig viser dette kort en høj lige syd for Rævebakkernes sydskrænt, den benævnes Tornholm. Den kan måske endnu anes.

Ialt kendes altså 7 stengrave og 6 andre høje i området.

Sten med skåltegn: I bunden af grusgraven lidt nord for Jættehøj har ligget en 8—10 tons stor sten, hvis ene flade er tæt besat med de såkaldte skålformede fordybninger indhuggede i stenfladen og derefter poleret i bunden. Der lader sig påvise 50 sådanne skåltegn på stenen. I forståelse med Nationalmuseet og ved Gerlev-Lundforlund kommunes bekostning blev denne sten i 1963 flyttet ude fra grusgraven og smukt anbragt ved landevejen Slagelse—Skælskør ud for

Gerlev centralskole. Den menes at have hørt til højanlægget nordligt i Gerlev sogn, hvoraf nu kun Jættehøj delvis er bevaret, muligvis kan den have været overliggende til langdyssens gravkammer. Med denne nye anbringelse af stenen har Slagelseegnen fået endnu et let tilgængeligt oldtidsminde anbragt ved et naturskønt udsigtspunkt.

Boplads lader sig påvise mange steder i Rævebakkerne. På sydskråningen mod Gerlev udgravede Nationalmuseet 1953 to affaldsgruber med lerkarskår og flinteflækker fra yngre stenalder (fund A 44976—87).⁷⁾

I årene 1960 og 61 foretog magister E. Lomborg undersøgelsen af en boplads fra mellemneolitisk tid ca. 80 m nord for Jættehøj. Der afdækkedes dele af et hustomt samt en større bopladsgrube med en stor mængde ornamenterede lerkarskår, der udgør levn fra tre hinanden følgende bebyggelser på stedet — alle fra mellemneolitisk tid. Fundene fra de ældste bopladser er samtidig med højbyggerne, der satte Jættehøj, muligvis samme folk. Lidt syd for denne boplads blev af meddeleren 1963 fundet en yngre stenalderboplads, som undersøgtes sammen med udgravningen af Jættehøj. Der fandtes her bl. a. et rigt keramisk materiale, som viser, at denne boplads hører til samme tid som fundene i Rævehøj.⁹⁾

Under den stærke grusgravning i sommeren 1963 på den nordlige del af Rævebakkerne er der påvist bopladslag fra stenalderen også her. Udstrakte kulturlag træder frem næsten overalt i skrænterne, men grusgravningen skred så hurtigt frem, at kun mere spredte fund kunne gøres. Lidt nord for Spidsbanke fandtes dog en del samlede skår, der tyder på bronzealderbebyggelse her.

Åbankernes bebyggelse i oldtiden.

Alle disse minder og fund viser tilsammen, at Rævebakkerne har været beboet i en sammenhængende periode fra midt i yngre stenalder til noget ind i yngre bronzealder eller i henimod 2000 år (vel fra ca. 2500 — ca. 500 f. Kr.). Derimod er der ikke fundet rester af bebyggelse på de lave nordlige Åbanker, der vel heller ikke har frembudt de gunstige vilkår for beboelse som de højere liggende Rævebakker. Fra den ældre stenalder kendes kun ét fund, en hjorttakøkse, fra ådalens vestlige side i Hemmeshøj, men helt nede ved åen. Fra senere end bronzealderen kendes slet ikke fund herude.

Denne lille byggd har ligget ved stenalderens vestsjællandske hovedvej, der i nord-sydgående retning har fulgt ådalen heromkring ad det vestlige bakkehæld over Slotsbjergby mark. En tværvej fra Storebæltskysten til indlandsbygderne om Glumsø og Gyrstinge er ligeledes gået over Bjergby. Vadestedet over Vårby å har formentlig været omkring det nuværende brosted. Således har bygden på Åbankerne ligget ved et vigtigt skæringspunkt af vejforløbet over Vestsjælland.¹¹⁾

I løbet af bronzealderen synes bebyggelsen at have bredt sig til Slotsbjergby sogn, og efterhånden er Åbankerne blevet forladt.

Mark- og stednavne ved Åbankerne.

Til belysning af områdets historie skal her meddeles de gamle sted- og marknavne, der har været knyttet hertil, således som de anføres i markbøgerne fra 1682,¹²⁾ på sognekortene fra 1769,⁸⁾ og som de også delvis er meddelt i Niels Skovs optegnelser.⁶⁾ Disse navnes vidnesbyrd om for-

tiden er ofte dunkle og deres oprindelse uvis, og jeg takker mag. art. Lis Weise, Stednavneudvalget, både for hjælp ved tolkningen og for værdifulde litteraturhenvisninger.

En hel del af navnene har deres oprindelse af markens beliggenhed, jordkvalitet eller andre naturejendommeligheder,¹³⁾ de kræver ingen nærmere tolkning:

Aae-, Broe-, Dysse-, Leergrav- og Skademose Agre har navn efter deres beliggenhed, Syv-, Seks- og Fiirskaars Engene samt Maugle-Holm efter størrelsen, Sand- og Skiide (pløret, mudret) agre efter jordbundsforhold, Tornholm vel efter den tornede bevoksning og Hiort-Engene efter hyppige besøg af hjorte. I nærheden af Kildeholm-Enge findes endnu en kilde, og Bierby-Skifte på Gerlev mark ligger lige op til Bierby mark. Vrang-Agre kan enten have sit forled af adjektivet vrang = krum, men anvendes tit i betydningen „udmark“, hvad der ville passe meget godt til markens beliggenhed. Vimmelen, en mark der strækker sig både i Slotsbjergby og i Gerlev sogn, skulle snarest hænge sammen med vimmelbøjet borsving (ligesom Vimmelskafte i København). Der er dog intet i markens overflade eller form, som kan berettige til denne forklaring, så man må søge oprindelsen i et tidligere forhold, f. eks. bevoksningen. Lange Møerne er af uvis oprindelse, som en mulighed foreslås oldnordisk myrr nu svensk myr for „mose“. Gundemads-Agre kan for forleddets vedkommende måske have forbindelse med mandsnavnet Gunni, mens made = sid eng skulle ligge bag sidste led i navnet. Blaakilde-Agres forled blå er adjektivet blå, der ofte anvendtes i betydningen sort, vel her for jordbunden.

Et enkelt navn, Gudmoers-Agre, synes at have i sit forled af substantivet Gudmor, en fadder ved barnedåb, altså et navn med kirkelig tilknytning.¹⁴⁾

I nærheden af hinanden træffes to navne, som skønt de ligger langt fra byen har byklang: Gadekiers-Agre og Lade-Tofter, også Enghaven ligger oftest nær ved byen, men herude i Åbankerne møder man også dette navn.

Marknavne med kultisk oprindelse:

Tilbage bliver endnu nogle få navne, der kan tolkes som levn af hedensk kult.¹⁵⁾ Det allerede nævnte Blodhøye-Agre leder tanken hen på de blodige hedenske offerfester. Stolpe-Agre kan være vidnesbyrd om, at man herude har haft hellige stolper, som det var almindeligt i den hedenske kult. Harke-Agre kan sættes i forbindelse med oldnord. hørg = offersted, det er en alm. tolkning af dette led, og endelig Helde-Agre kunne afledes af hellig. Disse fire navne lader sig dog også forklare ikke-kultisk. Blodhøye kunne således skyldes en bevoksning med røde blomster eller blade. Stolper brugtes også til ikke kultiske formål som grænsemærker og hegn, forleddet „harke“ kan være et jysk ord for hårdbundet tør eng, ligesom „helde“ meget vel kan føres tilbage til gl. dansk hælla = skrænt.

Disse navne er vel ikke tilstrækkelige indicier for kultiske spor, men sammenholdt med en undersøgelse af Vilh. la Cour i Danske Studier 1924,¹⁶⁾ hvor det søges godtgjort, at der omkring Slotsbjergby har ligget et gammelt offersted, kan det sandsynliggøre, at dette har sin rod ude ved Åbankerne, hvor oldtidsvejene har krydset hinanden, og hvor den rindende å måske har været genstand for den oprindelige dyrkelse.

Et helligsted.

Vilh. la Cour tager sit udgangspunkt i stednavnene, især i marknavnet Leyreholm.*) Det træffes mange steder i landet i tilknytning til andre navne, som tyder på hellighed, for Slotsbjergby og Gerlevs vedkommende kan endnu nævnes Frøbjergene og Frøs-Agre, hvis forled sættes i forbindelse med guden Frøy og skulle røbe frugtbarhedsdyrkelse. Men også tilknytning til rigdom på oldtidsminder tages med i betragtning. Her må mindes om fundet af guldringene i Slotsbjergby,¹⁷⁾ de må betragtes som et offerfund fra bronzealder og om tolkningen af Galkebakken i Slotsbjergby som plads for religiøse eller politiske ceremonier.¹⁸⁾

Helligstedet kan have haft tilknytning til den oprindelige bebyggelse på Åbankerne. Med bebyggelsens udbredelse til bakkelandet er kultstedet flyttet med.

Den folkelige overlevering.

Med bebyggelsens flytning op i bakkelandet blev Åbankerne snart et afsides og glemt område, ufrugtbare og sandede, de er vel kun blevet dyrkede fra tid til anden, og endnu i 1878 fandtes der altså steder, hvor ploven ikke havde gået.

Historiske efterretninger findes derfor først efter udskiftningen af „fællesskabet mellem mand og mand“, som fandt sted i Slotsbjergby 1794. Udflytningen fra byen og ud i området begyndte, mennesket vendte tilbage. Flere af gårdene, der nu byggedes herude, tog navn efter de gamle marknavne, hvorved de blev bevaret i folkemunde: Skademosegård, Blåkilde, Lergravsgården.

*) En mark, der ifølge markbøgerne 1682 strækker sig både i Bjergby og Gerlev sogne.

Men endnu lever der folkelige overleveringer fra den tid, da dette område var fjernt og farligt. I gamle dage — fortælles det — gik der efter mørkets frembrud en hvid hest på Bjergbygårds marker, så var der ingen „og“ turde gå forbi.²⁰⁾ Bings enge (Bingen) i Gerlev sogn skal have deres navn efter en forbryder, der blev henrettet her. Nogle fortæller, at det foregik ved, at han i en pigtønde blev rullet ned ad Åbankerne mod åen.⁶⁾

Sådanne områder har den folkelige fantasi også gerne befolket med røvere. Der fortælles, at en røverbande herfra lurede på de vejfarende og overfaldt dem ved vadestedet ved Vårby å. De dræbte og udplyndrede dem og begravde dem i engene. Derfra skal de mange menneskeknogler stamme, der gennem årene er fremdraget langs Vårby å. Ingen kunne få bugt med røverne, før kong Erik selv med sine gode mænd kom og gjorde det af med dem. Beretteren gjorde her en undskyldning for kongenavnet, det var jo så længe siden, men han tilføjede, at han jo måtte fortælle, som han selv havde hørt det. Unægteligt kan man stille sig noget tvivlende over for denne overlevering. Imidlertid kan der foreligge en sammenblanding med en episode fra en af Ingemanns romaner. Her fortælles om en røverbande, der skjuler sig ved Vårby bro for at spærre vejen for Drost Peder Hessel, der dog takket være den tro Skirmens list undslipper, senere straffer kongen disse røvere med døden.¹⁹⁾ Det er vel ikke umuligt, at træk fra romaner og historiske beretninger går over i den folkelige overlevering og farver den.

Brosteder:

Også stedet, hvor overfaldet fandt sted, udpeges. Det er overførselsstedet for den ældste Vårby bro, som endnu kan

anes ca. 200 m nord for hovedvej 1 i en række sten på vestre åbred lige før en udvidelse af åløbet, der kaldes Hulken.

I 1785 blev hovedvejsbroen bygget, og i næsten 200 år har den båret den stadig voksende trafik. Et glimt fra en svunden tid får man ved følgende mundtlige beretning om broarbejdet. Amtmanden var ude for at besigtige arbejdet, og han pålagde — med en ed — stenhuggerne især at være omhyggelige med de underste sten til broen. Derefter talte man om, hvor vejen skulle gå på den anden side åen. Amtmanden stod lidt og så frem for sig, derefter hævede han hånden, pegede ud over landskabet og sagde: Der skal vejen gå. Så steg han atter til vogns og kørte tilbage. Vejen kom til at gå, hvor amtmanden havde sagt.²⁰)

Nu får denne bro en afløser med motorvejsbroen nogle hundrede meter sydligere. Motorvejen går over de nordlige Åbanker ved Dysseagre.

Endnu et broanlæg, nemlig jernbanebroen fra 1855, har tilknytning til Åbankerne, fordi så mange af dyssernes sten fandt anvendelse her, det samme fortæller Niels Skov også om mange dysser fra andre sogne i omegnen. Han har i denne forbindelse bevaret et kongeord, idet Frederik d. 7. om broen skal have sagt, at den var så dyr, at man skulle tro, den var bygget af specier og ikke af sten.

Også almindelige mennesker hentede sig sten i dysserne, hvis de havde brug for en stor sten f. eks. til trappesten, og fra gammel tid er der også gravet meget grus i bankerne, men i de sidste år er der gået anderledes grundigt til værks, og over halvdelen af bakkerne er nu forsvundet.

Det før så uberørte og ubemærkede område er i løbet af få år næsten helt forvandlet til tomme huller, som man efter sædvanlig skik søger at opfylde med alskens skrammel og

affald. Det ejendommeliggste fyld er boreslammet fra Harre-
sted boringen 1959. Det er blevet kørt herud i Åbankerne og
tømt af i et af de tomme huller, hvor det nu danner en lava-
agtig nøgen overflade, som plantevæksten åbenbart ikke kan
finde næring i.

Et minderigt sted, et malerisk stykke natur i det ellers så
veldyrkede Vestsjælland er forsvundet.

Blandt de benyttede kildesteder kan især henvises til:

1. Sev. Petersen: Vårby Åbanker og deres Omgivelser. (Manuskript
1874, i Botanisk Centralbibliotek, Gothersgade, København K.).
2. Buchvald: Mindeord ved Severin Petersens død. I Naturens
Verden 1929.
3. Sv. Andersen: Vårby Åbanker. Flora og Fauna 1933, s. 78—86.
4. G. Larsen og A. Buch: Dybdeboringen Slagelse nr. 1. Medd. fra
Danmarks geologiske For., bd. 14. (1960), s. 280—82.
5. S. A. Andersen: Det danske landskabs historie, s. 203—04.
6. Dansk Folkemindesamling nr. 431 Slotsbjergby sogn, 432 Gerlev
sogn.
7. Nationalmuseets arkiv.
8. Matrikeldirektoratets arkiv, Havnegade 23, København K.
9. Nyt og noter fra kulturmuseerne nov. 1960, jan. 1962, jan. 1964.
10. Årbog for hist. samf. for Sorø amt 1923, s. 3—20.
11. Vilh. la Cour: Sjællands ældste Bygder. 1917.
12. Markbøger for Slotsbjergby og Gerlev, Rigsarkivet.
13. Christensen: Midtsjællandske marknavne (Årbog for hist. samf.
1922).
14. G. Knudsen: Gamle navne på kirkejord (Namn og Bygd 1934).
15. Sv. Åkjær: Danske stednavne fra hedenold (Dansk Udsyn 1927).
16. Vilh. la Cour: Leyreholmstudier (Danske Studier 1924).
17. Hans Kjær: Slotsbjergby høje og guldfundet (Årbog for hist.
samf. 1925).

18. Harald Andersen: Tomme høje. (Årbog for jysk arkæologisk selskab 1951).
19. B. S. Ingemann: Erik Menveds barndom, 1. del, kap. 12.
20. Mundtlige efterretninger.
21. Skalk, 1964, nr. 3.

Kortskitsen side 115 tegnet af lærer Henning Rønne, Sludstrup.

Om tidligere stærkt besøgte udflugtssteder i Midt- og Vestsjælland

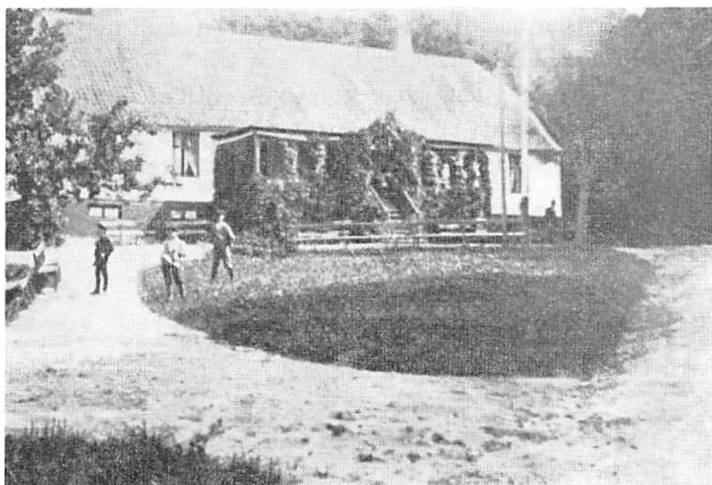
Af Poul Ruus

Da jeg vågnede Pinsedag 1923, var det det, man kalder „dejligt pinsevejr“, men solen „dansede dog ikke, trods en stor annonce i morgenavisen, der lød som følger:

*Solen skal danse, dertil er den pligtig,
jeg foretrækker Richs, fordi den er rigtig.*

Jeg kom hurtigt i „Pinsesnippet“ for at begive mig til Slagelse lystskov, hvor restauranten *Arnehavehus* „bød“ på koncert til morgenkaffen.

Her vil det være passende at indskyde et par ord om *Pinsen*, der i hvert fald indtil 1. verdenskrig indtog en meget central plads i befolkningens omdømme: Til pinse skulle man have ny stråhat, måske et nyt sæt tøj, nye sko, og senere på dagen skulle man gerne på den årlige store pinsetur, der oftest foregik i lejet charabanc, og det var for husmoderen og piger en stor dag, når vognmandskusken dagen før udflugten bragte vognens magasiner, hvori så blev pakket den særlige pinsemad, det kunne være kyllingesteg, kogt skinke med grøntsager, og så måtte man endelig ikke glemme et vist flaskefoder.

Det gamle „Arnehavehus“ i Slagelse Lystskov.

Pinsen var jo et varsel om, at lysere og varmere dage var nær. Træer og buske grønnedes, og det var da herligt at tilbringe dagen i den lysegrønne skov, hvor den medbragte mad blev varmet i et skovløberhus og nydt med særlig appetit.

Foruden at skoven helst skulle være grøn til pinse, skulle vintersæden til pinse kunne skjule en krage. — —

Men for at se solen „danske“ skal man være mere end heldig, trods de mange pinsemorgener, jeg har oplevet, er dette fænomen ikke lykkedes for den, men når den blot holdt sin naturlige bane, kunne man jo da også glæde sig.

Der var valfart af morgenduelige borgere på vejen til lystskoven, men da *Anlægspavillonen* en skønne dag stod i byens anlæg, så var det jo „lettere“ at smutte derhen, og også denne havde morgenkoncert, så konkurrenten, det gl. *Arnehavehus*, ophørte med musik pinsemorgen, det var for „besværligt“ at

trave til lystskoven, og det var dog ellers en skøn tur derud, men „dovenskaben“ vandt altså her igen sejr.

Men vi vil lade den årlige store pinseudflugt gå til *Soro*, der jo altid har været et yndet udflugtssted, dels for dens beliggenhed ved sø og skov, men ikke mindst for de historiske

Stine-Foreningen.

Medlemskort

for

Mojanus Lauridsen
J. Eriksdøsen

1. Maj 1912—1. Maj 1913.

Medlemskort for Stine-Foreningen. (Ankerhus årsskrift 1958).

minder, såsom Klosterporten, Kirken og akademibygningen og den smukke akademihave. Mange har i ånden „set“ de gl. Cistercienserbrødre fylke sig i den store klinkebelagte gård mellem kirken og skolens hovedbygning, den såkaldte *Fratergård* (frater = broder), i hvis midte ligger den gl. Fraterbrønd, som for et halvt hundrede år siden fik opsat et brøndhus i klosterstilen, og hvis træværk bærer en talende inskription:

Mindet vel lader som ingenting, er dog et lønligt kildespring.

Og udfor hovedbygningens to gavle ligger de smukke pavilloner „Molbechs hus“ og „Ingemanns hus“, som nu bebos af lærere ved skolen.

Fra Akademihaven er regelmæssig sejlads til skovrestauranten *Parnas* og skovløberstedet *Ægir*, ja, man kan omtrent sejle

Hele sit liv sad Stine på en gammel stol ved sit komfur. Hvad bar hun ikke lavet af kaffe. (Ankerbus årsskrift 1958).

*(Svegård).
Skovrestauranten PARNAS, hvortil der var forbindelse pr. motorbåd
på søens modsatte side.*

til jernbanestationen gennem den såkaldte *Andebuigt* og nu også helt til *Kongebroen* ved Korsør landevej.

Det vil være passende her at meddele nogle oplysninger om bådfarten på søen.

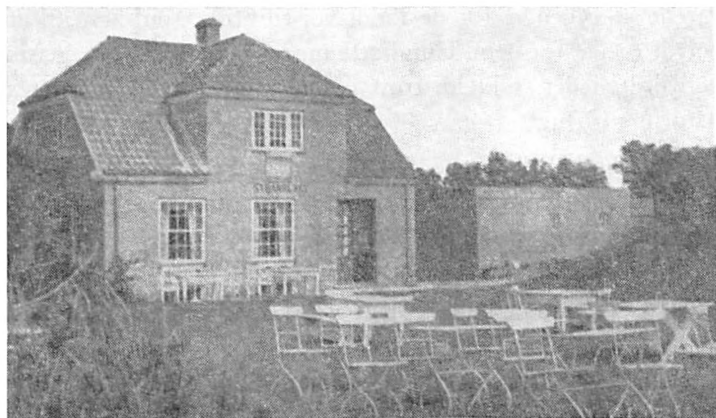
Den blev oprettet ved initiativ af smedemester Friis i Vestergade i 1891, da Friis købte en dampbåd for 2400 kr. I 1902 solgte Friis imidlertid dampbåden til *A/S Parnas* for 2400 kr. + en årlig afgift på 500 kr.

Nu er dampen forlængst afløst af motorer, og bådfarten drives nu af et aktieselskab.

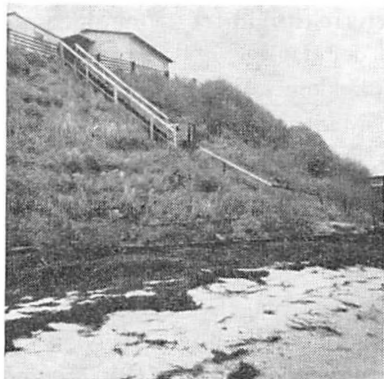
Men lad os nu beskæftige os lidt med skovløberstedet *Ægir*, hvor „Stine“ i en menneskealder var kone i huset og nød den største agtelse og anseelse: „Stine på *Ægir*“ var landskendt. Hver søndag i sommertiden var der fuldt besat af gæster ved de faste borde, og hvor Stine så af de medbragte „Bønner“ for et ringe beløb lavede kaffen. Særlig skolens elever fandt i Stine en trofast og moderlig veninde. Stines mand, skovløber Chr. Christensen, og hans brave kone Stine kom til *Ægir* i 1884.

Men hvorledes har denne lokalitet nu fået navnet *Ægir*? Legenden herom fortæller, at to drenge fra Akademiet sad på en bænk på en pynt ved Sorø sø, hvor der er meget smukt, så da de kunne lide stedet, døbte de det til at hedde *Ægir*, de skar i bænken ryg *Ægir*, og det navn blev stående, og det hedder *Ægir* den dag i dag og fik sin særlige historie netop på grund af Stine. Iøvrigt skal disse to drenge senere være blevet lærere ved akademiet, men hvem disse to ungersvende har været, ligger skjult i „mulmet“.

Efter nordisk mytologi var *Ægir* havets gud, og meget betegnende „bor“ hans datter *Ran* på en lille ø tæt syd for *Ægir*. Skolens elever flokkedes om det nydøbte sted, og det

„Strandlyst“ ved tiden omkring 1. verdenskrig. (Sorø Amtstid. bogtr.).

Nedgang fra Strandlyst til strandbredden.

varede ikke længe, før de fandt vej til Stine, som kom til at betyde meget for dem. Hun hørte med forståelse på drengenes genvordigheder, uddelte trøst og gode råd, hun blev deres naturlige tilflugt.

Adjunkt J. Erlandsen, som fra sin skoletid var en god ven af Stine og var ungkarl, kom daglig til Stine, og han holdt altid jul og nytår sammen med Stine.

Imidlertid døde Stines mand i 1912, og da han jo var tjenestemand under akademiets 1. skovdistrikt, skulle Stine jo fraflytte tjenesteboligen, og hendes mange venner søgte da at finde frem til en passende bolig for Stine, og til dette formål blev bl. a. dannet den såkaldte *Stine-Forening*, der fik ikke mindre end 900 medlemmer, og underligt nok valgtes fru Magdalene Lauridsen, *Ankerhus Husholdningsskole*, til formand.

Det lykkedes også at finde et lille hus ved Vindelbro, så hun stadig kunne have skovens sus for ørene og se ned til Tuel sø, men når det lykkedes at erhverve denne ejendom, skyldtes det et større tilskud fra „Soransk Samfund“. Adjunkt Erlandsen kom der dagligt, dels for at hjælpe Stine med at bære vand ind i køkkenet, dels med at hugge og stable hendes brændedeputat. Med undtagelse af studieårene i København besøgte han fra sin ansættelse som adjunkt ved skolen i 1901 daglig Stine, større trofasthed skal man vist søge vidt om.

En del af ovenstående oplysninger er „lånt“ fra årsskrift for Ankerhus 1958.

Dersom borgerne i Slagelse trængte til at lugte saltvand, var der flere muligheder. Tage til *Næsby Strand* (Hotel *Strandlyst* og traktørstedet „*Villadsens minde*“, men det var ret besværligt at komme derud. Var man heldig, kunne man

Om tidligere stærkt besøgte udflugtssteder

„Strandlyst“ efter ombygning. Udlejes om sommeren til et centralkontor i København. - Trods nogen udstykning er der dog stadig 10.000 m² grund tilbage. Fra glaspavillonen er der en herlig udsigt over landskabet mod nord.

SOMMERLYST, der ejes af Forskonnelsesforeningen i Korsør. Her afholdte Fugleskydningselskabet i Korsør den årlige fugleskydning. (Mog. Zachariassen).

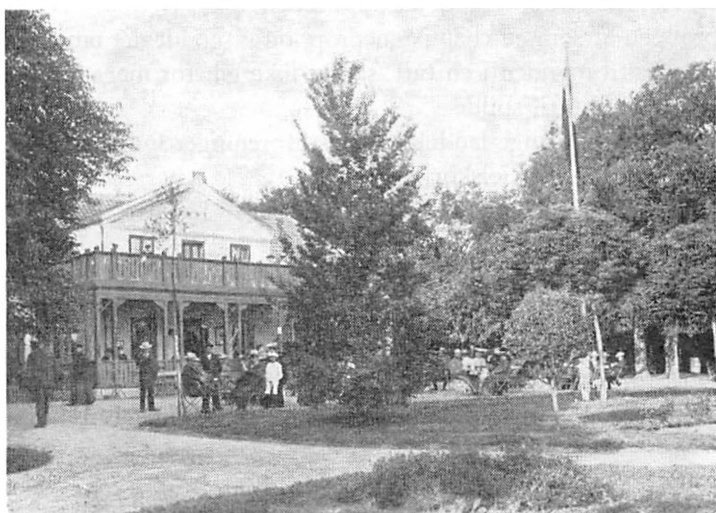
en søndag eftermiddag på Nytorv få en kapervogn, ellers var der kun tilbage: „Apostlenes heste“, cykler var jo da ikke så almindelige, eller man kunne tage med toget til Forlev st. og derfra af sandede veje vandre mod målet.

Jeg husker dog en person, som hver søndag startede for at gå til Næsby Strand. Det var en mindre skomagermester Mogensen på Bredegade, hvis kone Amanda iøvrigt var en dygtig og søgt kogekone, der hver sommer forestod køkkenet på Hotel Strandlyst, men fru Amanda var vist ikke altid lige glad for jobbet ved at forlade mand og hjem, da Mogensen holdt vel meget af „Lærkesang“, d. v. s. en lille én; Mogensen, som var en lille svær mand med sort knebelsbart, gik den lange vej på bare fødder. Han gik altid i skaftestøvler, og disse havde han da hængende i stropperne på stokkens håndtag lænet på skulderen.

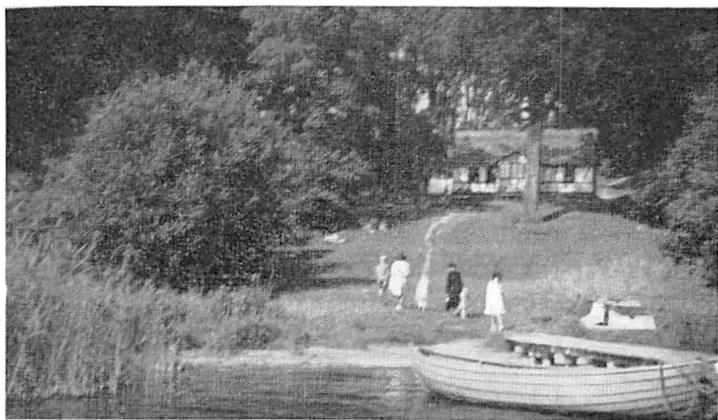
Men man kunne også tage toget til Korsør, hvor man, så snart toget holdt, løb i strakt karriere forbi det såkaldte Korsør Søbatteri, hvis højtkommanderende i mange år var en afsk. ritmester Halvorsen (født 1845, ansat i Korsør i 1907 til han i meget høj alder døde), mod Slagelse Landevej, hvor der ved den såkaldte „Lovsø“ holdt en lang række kapervogne, som for en beskeden betaling kørte til lystskoven, d. v. s. til „Vinterlyst“, der lå lige i skovkanten ved landevejen. Når eftermiddagskaffen her var nydt, gik turen videre til fods gennem skoven forbi et andet traktørsted, „Sommerlyst“, og herfra gik det ad en sti med troldagtige, krympede træer til de høje klinter ved Store Bælt, hvorfra man kunne se øerne udfør Skjelskør. Så var der endelig Skjelskør lystskov tilbage, men at komme til Skjelskør har altid været besværligt, men der var altid mange besøgende i lystskoven. Specielt kom der mange skoler på den årlige skovtur. Jeg husker selv en sådan

Omkr. 1930 lod Korsør kommune på Vinterlyst plads opføre Hotel Skovhuset. Kommunen har nu solgt hotellet til den hidtidige forpagter, direktør Bähring. (Mog. Zachariassen).

Den gamle skovrestauratation „Vinterlyst“ ejedes af Korsør kommune. (Mog. Zachariassen).

(trk. Gelett).

Skovfogedhuset i Suserup skov. - I forgrunden båden, der sejler til Næsbyholm.

fra Slagelse Realskole, hvor vi forlystede os med bl. a. sækkevæddeløb og så drak mange „svenske sodavand“, der jo da var mere festlige end nu. Flaskerne havde høje ståltrådsombundne propper, og når ståltråden blev fjernet, sprang proppen af som en champagneprop, og så gjaldt det om at få flasken til munden i en fart, så der ikke gik for meget af det røde fluidum til spilde.

Men også mange landøkonomiske foreninger lod den årlige „lysttur“ gå til Skjelskør lystskov.

Så har vi tilbage at aflægge et besøg i *Suserup skov* ved Tjustrup-Bavelse sø.

Hertil måtte lejes vogn, og man kunne komme til Suserup ad forskellige veje. Enten over Rosted-Sørbymagle-Fuglebjerg og forbi „Skaderedegården“, og var man så vidt, kunne man se til turens endemål.

Eller man kunne køre gennem Slagelse lystskov forbi Åle-

søen, Løjemose og „Ingers hytte“. På vejen kom man gennem de private godsers skovparter, og jeg husker, vejen et sted var spærret af en bom, hvor man så måtte erlægge bompenge for at få lov til at passere, formentlig en afgift, skovejerne lod opkræve til vejenes vedligeholdelse. Nævnte bom var ikke langt fra Sorø-Næstvedvejen. Og når denne var nået, lå Suserup skov lige på den anden side af vejen.

Søndage og pinsedag var det vanskeligt at få heste og vogn anbragt.

Mellem skovfogedhuset og skovkanten ned mod søen var der en stor græsbevokset plads, og i skovkanten var indrettet dejlige lysthuse, hvor den i skovfogedhusets køkken opvarmede mad kunne fortæres.

Fra en bro i søkanten gik en motorbåd til Næsbyholm slotshave, og der var altid stor søgning.

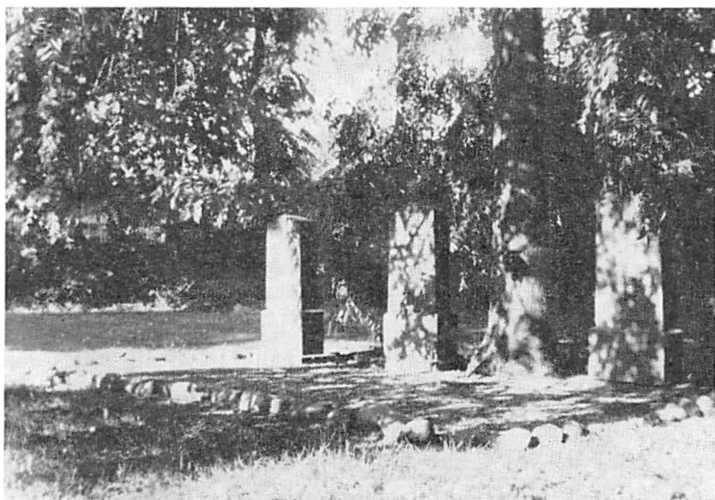
Det er muligt, ja, måske endog sandsynligt, at flere lokaliteter ovenfor burde være omtalt, men ville, som H. C. Andersen siger, blive en helt anden historie.

Den jødiske kirkegård i Slagelse

Af Poul Ruus

Efterhånden som kirkegårdene umiddelbart ved byens kirker nedlagdes, opstod der et behov for nye begravelsespladser, og således blev i 1831 „Sankt Mikkels Assistens kirkegård“, som den officielt hedder, anlagt på byens mark ved Sorøvej. Den 4. september 1836 fandt den højtidelige indvielse sted. To gange er den blevet udvidet, mod øst og syd. Den østlige udvidelse danner *den jødiske kirkegård*.

Jeg erindrer fra min barndom for ca. 60 år siden, at den lille kirkegård henlå som et vildnis. Den havde mod Skovvejen en muret indkørselsport med svære jerngitterlåger. Denne kirkegård blev indviet 1863, de jøder, der døde før dette år, måtte føres til København for begravelse på den gamle jødiske kirkegård i Møllegade, der er anlagt i 1693. Menighedens forstander, Aron Salomon, ansøgte i 1811 om at købe et stykke jord på omtrent 4 skæpper land på byens mark for at indrette samme til en jødisk kirkegård. Imidlertid blev der ikke noget ud af planen, nok fordi menigheden ikke havde råd til at købe og indrette grunden. I mange år henlå den lille kirkegård på ganske usømmelig måde, indtil afdøde fabrikant Josef Litischevsky tog initiativet til at få bragt forholdene i sømmelig stand. Efter L.s forslag lod Slagelse byråd i 1930 opsætte et smedjernsgitter omkring kirkegården. Nu varetages vedligeholdelsen af Det mosaiske Trossamfund i

Gamle gravstene på den jødiske kirkegård.

København. Her kan passende indskydes, at der i Jylland findes 5 jødiske kirkegårde, nemlig i Ålborg, Randers, Århus, Horsens og Fredericia, på Fyn er der jødiske kirkegårde i Odense, Fåborg og Assens og på Lolland i Nakskov.

Nu om stunder bor der så godt som ingen jøder udenfor hovedstadskommunerne. Går vi blot ca. 125 år tilbage i tiden, levede langt over halvdelen i provinsen. Folketællingslisterne fra 1840 viser, at Randers dengang var den største menighed med 193 sjæle, derefter kom Ålborg og Fredericia, og den fjerde største var Slagelse med sine 106 mosaiske trosbenedere, hvilket svarede til ca. 3 % af hele byens befolkning. Men ligesom i de andre danske provinsbyer er jødernes antal gradvis gået tilbage efter midten af forrige århundrede. Det år kirkegården blev anlagt, var der kun 48.

Den sidste begravelse i Slagelse fandt sted i 1906, nemlig den 13. april blev Mosine Cohn begravet af jødepræst Lipmand, København, og allerede længe før da fandtes der ingen menighed i Slagelse.

Mange af dem, der tidligere havde boet rundt om i provinsen, flyttede senere til København, og de tog navn efter de byer, de var kommet fra. Således opstod de jødiske familienavne Fredericia, Nyborg, Maribo og flere. I de dansk-jødiske annaler træffer man også på familienavnet Slagelse. I København døde i året 1784 en mand, der indenfor menigheden var kendt som *Mendel Slagelse*, og han var så vidt vides den første jøde, der fik borgerskab i Slagelse, han blev her kun i 3 år og rejste så til København. Når der var så mange borgere af den mosaiske trosbekendelse i Slagelse, var dette en naturlig følge af, at Slagelse var en god handelsby. Hvor boede nu de jødiske borgere? Lad os kaste et blik på de gamle folketællingslister for Slagelse Kjøbstad. Listerne for 1801 viser os følgende gader: *Skovsøgade* 11 — 6 personer, *Bredegade* 12 — 3 pers., nr. 242 — 3 pers., nr. 53 — 8 pers., nr. 4 — 1 pers., *Slottensgade* 39 — 6 pers. 1834: *Gl. Torv* 2 — 4 pers., *Smedegade* 4 — 5 pers., nr. 19 — 6 pers., nr. 20 — 4 pers., nr. 44 — 11 pers., *Skovsøgade* nr. 62 — 10 pers., nr. 71 — 4 pers., nr. 75 — 1 pers., nr. 82 — 2 pers., *Slottensgade* nr. 86 — 6 pers., nr. 90 — 3 pers., nr. 93 — 1 pers., nr. 99 — 5 pers., nr. 103 — 1 pers., *Bredegade* nr. 125 — 15 pers., nr. 187 4 pers., *Rosengade* nr. 188 — 10 pers., *Stenstuegade* 254 — 6 pers.

Listerne for 1855 har en rubrik for „trosbekendelse“, *Smedegade* 39-46 — 2 pers., *Slottensgade* 73-74 — 4 pers., nr. 91 — 2 pers., nr. 110-11 — 2 pers., *Bredegade* 15 — 1 pers., *Løvegade* 203 — 9 pers., 190 — 8 pers., 194 — 12

*Mindestenen med portrætmedaillon for bankdirektor Louis Købner,
en af de første direktører i Banken for Slagelse og Omegn.*

pers., 200 — 3 pers., 224 — 1 pers. På Bredegade boede 1801 en skolemester til at undervise de 11 børn, der fandtes i det lille jødiske samfund. Det skal her bemærkes, at P. Arnskøvs angivelse, at rektoren ved latinskolen S. S. Meisling som jøde ikke er rigtig, det var han ikke (begr. på Assistens kirkegård på Nørrebro i sydvestl. afd.). I Bredegade logerede også i 1801 en ung kattuntrykker ved navn Herman Jacob Bing, den senere grundlægger af „Bing & Grøndahls Porcelænsfabrik“ i København. Af jødiske navne i Slagelse skal nævnes: David, Magnus, Moses, Rotschild, Israel, Wulff, Kalkar, Hartvigson, Heiman, Nathan, Cohn, Samson, Wedel, Dessau,

Lehmann, Davidsen, Abraham, Salomonsen. Mange erindrer sikkert endnu byens altnuligmand, krigsinvalid Nathan, der egentlig hed Samson Nathan og var søn af opticus Nathan Zacharias Nathan.

Da vi nu har beskæftiget os lidt med den jødiske kirkegård i Slagelse og hørt lidt om borgerne af den mosaiske trosbekendelse skal som kuriosum anføres følgende fra en jødisk begravelse: Der er sikkert mange, der har lagt mærke til, at en bekendtgørelse om en jødisk begravelse gerne slutter med: Blomster og kranse frabedes venligst. Dette skyldes dog ikke, som vist almindelig antaget, rituelle grunde, men er dikteret af sociale hensyn; da de jødiske menigheder ofte havde mange fattige medlemmer, er denne bestemmelse indført for at forhindre, at disse skulle føle sig alt for „små“. Det er altså en foranstaltning i lighed med kongernes ofte givne ordrer om at „bremse“ overdådighed ved begravelser.

Jøderne synes at være kommet godt ud af det med Slagelses borgere, selv om også der i Slagelse forekom „efterdønninger“ af den såkaldte „jødefejde“ i efteråret 1819.

Hvis ikke De kender den jødiske kirkegård i Slagelse, skulle De snarest indhente det forsømte, interessant er dette minde om en fremmed kulturkreds, der tog virksomt del i byens liv.

Specielt må jeg takke bibliotekar hr. Jul. Margolinsky ved „Det mosaiske Trossamfund“ for hans beredvillige bistand i dette specielle emne.

Malermester H. Christensen

Fredag den 26. september kom meddelelsen om, at malermester H. Christensen, Slagelse, var afgået ved døden 75 år gammel. Det var en smertelig overraskelse for hans mange venner, så sent som den 6. september havde han deltaget i Historisk Samfunds årsmøde på Førslevgaard.

Han var født i Ringsted, men voksede op i Tybjerg. Efter udstået læretid i Haslev videreuddannede han sig, bl. a. på en malerskole i München, inden han nedsatte sig som malermester i Viby ved Roskilde. Siden flyttede han til Slagelse, hvor han fik sin livsgerning og oparbejdede en blomstrende forretning. Christensen havde ry for at være en meget dygtig fagmand.

I sine ledige stunder dyrkede han sine historiske interesser. Hans kærlighed til fortiden gik helt tilbage til barndommen i Tybjerg. Hans lærer, der var far til nationalbankdirektør Svend Nielsen, var en fremragende pædagog, der fik stor betydning for sine elever.

Malermester Christensen var uhyre vidende og meget belæst. Hans interesser strakte sig fra arkæologien til den nyere tids historie. Han var et ualmindeligt levende menneske, der forstod at delagtiggøre andre i sin store viden om ældre tider.

Han kendte sin by og sin egn som få, og det var altid en oplevelse at høre ham fortælle om sine opdagelser og fund.

Da Lokalhistorisk Arkiv for Slagelse og Omegn skulle oprettes, var han en af igangsætterne og derpå et meget aktivt medlem af arkivudvalget.

Et synligt bevis på hans store historiske viden var hans medlemskab af Oldskriftselskabet.

Han var desuden igennem årene meget aktiv i Historisk Samfund for Sorø Amt, de sidste 3 år som medlem af bestyrelsen, hvor han var værdsat på grund af sin kyndighed og sin venlige og hjælpsomme færd.

I Historisk Samfund mindes vi hans indsats med stor taknemmelighed.

R. Henneke.

Historisk Samfund for Sorø Amt 1964

I samarbejde med Dansk Aften- og Ungdomsskoleforening arrangerede Historisk Samfund et møde i Slagelse gymnasiums festsal den 18. marts 1964. Museumsforstander Fred. Gudnitz, Tanumshede, Bohuslen, talte om helleristninger; forud for foredraget vistes der i salen en mængde kalker af helleristninger, som hr. Gudnitz havde medbragt.

Bestyrelsen har forsøgt at arrangere et vintermøde med egentlig lokallhistorisk emne og en forårstur til Sprogø, men begge planer måtte opgives; den sidste, fordi finansministeriet ikke mente at kunne give tilladelsen.

Søndag den 6. september 1964 holdtes årsmøde med udflugt til Førslev og Sandved. Kl. 14,00 samledes ca. 200 mennesker i Førslev kirke, som lærer Stig Andersen, Arløse, fortalte om med megen kyndighed og hjertelighed. Derefter besøgte Førslevgaard, hvor ejeren, kammerherre Neergaard, gjorde rede for gårdens historie; der blev fortalt både om ejerne, om bygningerne og til sidst om godsets drift i dag, så alle tilstedeværende kunne få deres videlyst tilfredsstillet. Efter en rundgang gennem de smukke stuer samledes man i haven, hvor kammerherreinde Neergaard bød på en forfriskning, så der, som det hed i et avisreferat, til sidst næsten var stemning som ved et vellykket garden party. Formanden takkede for den ligefremme og hjertelige gæstfrihed, hvormed Historisk Samfund var blevet modtaget.

Generalforsamlingen med advokat Jonsén som dirigent holdtes på Sandved Hotel, efter at den medbragte mad var spist. Formanden aflagde en kort beretning, og kassereren, overlærer Henneke, gennemgik regnskabet; medlemmerne har taget kontingentforhøjelsen pænt, men der er også god brug for pengene. Bl. a. vil den store årbog 1964 med bilag (5 årsregistre, litteraturliste) stille ret betydelige krav til kassen.

Alle valg var genvalg.

Det viste sig, at der var 3 medlemmer til stede, som havde stået i foreningen i 50 år. Det var sparekassedirektør Jørgensen, Suserup, bødkermester Hansen, Slagelse, og tømremester Larsen, Næsbykov. De blev kaldt frem og hyldet af forsamlingen.

Ved et bestyrelsesmøde den 6. oktober 1964 valgtes skoleleder Johs. Lyshjelm, Magleby pr. Skælskør, til formand i stedet for lektor Balslev, der ønskede at fratræde efter at have siddet i fem år.

Litteratur om Sorø amt 1963-64

Af *A. Strange Nielsen*

NORDVESTSJÆLLAND GENNEM 10.000 ÅR. — Da andelsselskabet Nordvestsjællands Elektricitetsværk den 20. december 1963 fejrede sit 50-års jubilæum, havde selskabet besluttet, at jubilæet også skulle markeres gennem udsendelsen af en bog om de egne, det forsyner med elektricitet. Man formåede museumsinspektør *Therkel Mathiasen* til at skrive bogen. Da de nordvestlige dele af Sorø amt falder indenfor værkets område, omfatter beskrivelsen også dele af dette amt. Bogen rummer følgende kapitler af egnens historie: Rensdyrjægere — Birkeskovens jægere — Fyrreskovens jægere og fiskere — Kystens fangstfolk — Agerbruget rykker frem — Dyssebyggerne — Fremmede folk — Dolketid — Bronzealderen begynder — Bronzealderens storhedstid — Den yngre bronzealder — Den ældste jernalder — Romersk jernalder — Germansk jernalder — Vikingetid — Stednavnene og bebyggelsen. — Det er en meget fin bog om vore egne oldtids-historie, og den er forsynet med fortrinlige illustrationer, dels fotografier og dels tegninger af *Helge Ørsnæs*. Den er vel-egnet til historisk læsebog, fordi den er skrevet på en fængslende måde. Elektricitetsværket har generøst skænket skolerne i sit område et classesæt af jubilæumsbogen og har herved ydet et væsentligt bidrag til at vække den historiske sans hos skoleungdommen.

ANTVORSKOV FAJANCE: Under englænderkrigene i begyndelsen af forrige århundrede, da importen af stentøj og fajance gik i stå, blev der flere steder i landet oprettet fabrikker, som kunne producere disse varer. Da krigen sluttede, måtte de fleste af de nye fabrikker atter lukke. I årene 1811 - 15 arbejdede der en sådan fabrik i tilknytning til Antvorskov teglværk. Der fabrikeredes fortrinsvis lerkakkelovne, tallerkener, fade og skriveskrin. I bogen „Gammel dansk fajance“ (Thaning & Appels forlag) giver museumsinspektør *Kaj Uldall* en kortfattet beskrivelse af Antvorskov fajancefabrik. Selv om fabrikkens levetid blev kort, og dens varer ikke kendes i stort omfang, kan man kende dem ved de i bogen gengivne fabriksmærker.

SLAGELSES KULTURLIV — Nutidsskildringer vil engang få værdi som historie. Arbejdernes Oplysningsforbund har udsendt bogen „Kulturoffensiv — en rigere hverdag“. Heri bringes (s. 118 - 37) en skildring af det rige kulturliv, der i disse år udfolder sig i Slagelse. Man hører om kulturdebatten i byen, om teaterkredsen og dens virke, om planen for et kulturcenter, om det nye moderne centralbibliotek, om aftenskolen, om forskønnelsesselskabet og om musikforeningen og dens mange betydelige koncerter. Når bogen nævner den betydning, det i almindelighed har, at et lokalhistorisk arkiv virker i samarbejde med biblioteket, er det ejendommeligt, at forfatteren i afsnittet om Slagelse ganske har overset, at „Lokalhistorisk Arkiv for Slagelse og Omegn“ også gør sig gældende i det nye kulturbillede i Slagelse.

HASLEV GYMNASIUM 1914 - 64. — Da man indenfor Indre Mission i 1913 besluttede at oprette en højere almen-

skole med kristeligt præg, faldt valget på Haslev som stedet, hvor den nye skole skulle placeres. Man overtog Haslev private realskole og indrettede den til formålet. I anledning af, at skolen nu har bestået i 50 år, holdtes der i 1964 en stor jubilæumsfest, til hvilken der blev udgivet et fyldigt jubilæumsskrift. Heri har gamle elever, rektorer og andre skildret det alsidige arbejde, der er udført på skolen i det halve sekel. I 15 kapitler fortælles både om selve skolearbejdet og dets vilkår og om vanskeligheder, der blev overvundet; men skildringerne omfatter også elevernes — navnlig kostskoleelevernes — deltagelse i sport, spejderliv, elevforening, elevblad o. s. v. Det bør heller ikke glemmes, at 50-års bogen bekræfter, at de åndelige værdier, som skolens elever er blevet beriget med — udover hvad man i almindelighed får i gymnasiet — har haft den største betydning.

DANSKE SLOTTE OG HERREGÅRDE: Den nye udgave af det store værk om vore slotte og herregårde er nu nået frem til Sorø amt. Det udgives af Hassings forlag, og overinspektør ved Nationalmuseet, dr. phil. *Aage Roussell* er værkets redaktør. Fjerde bind, som hedder „Midtsjælland“, omtaler et bredt bælte tværs over Sjælland fra Korsør-egnen til Nordstevns. I dette bind er omtalt 25 herregårde i Sorø amt, nemlig: Allindemaglegård, Bregentved, Eskildstrup, Espe, Falkenstein, Fuglebjerggård, Giesegård, Gisselfeld, Gunderslevholm, Gyldenholm, Kjærup, Lille Svenstrup, Lyngbygård, Mørup, Ottestrup, Rosengård, Skjoldenæsholm, Sofien-dal, Sorø Store Ladegård, Store Frederikslund, Sørup, Tårn-borg, Tårnholm, Valbygård og Ødemark.

Femte bind „Sydsjælland“ omfatter den sydlige del af Vester- og Øster Flakkebjerg herred og desuden den del af

Præstø amt, der ikke er med i fjerde bind. For Sorø amts vedkommende gives der beskrivelse af de 10 herregårde Basnæs, Borreby, Fodbygård, Fuirendal, Førsløvgård, Gerdrup, Harrested, Herlufsholm, Holsteinborg og Saltø. Det må regnes for en mangel, at den gamle herregård *Snedinge* (under grevskabet Holsteinborg) ikke er med; hovedbygningens hvælvede kældre, voldgraven og herregårdsladen fra renæssancetiden kunne nok være værd at beskrive.

Talrige er de ekskursioner, som Historisk Samfund har haft til slotte og herregårde, hver gang med en tilslutning, der vidner om overordentlig stor interesse. Med værkets nye udgave er der atter mulighed for Historisk Samfunds medlemmer til selv at dyrke den historiske interesse for herregårdene. For de fleste af disse gårdes vedkommende findes der faktisk intet andet sted at gå hen, hvis man vil skaffe sig fyldestgørende viden. Da enhver herregård er intimt forbundet med sin egn, giver værkets beskrivelser samtidigt en række kapitler med egnshistorie fra alle dele af amtet.

Afsnittene om de enkelte gårde er skrevet af kyndige historikere, og artiklerne er ledsaget af gode billeder, heraf en del i farver. Dette værk er et uundværligt bidrag til Sorø amts historie.

FRESKERNE I SLAGELSE HELLIGÅNDSHUS. Kun de færreste er klar over, hvilket klenodie indenfor vor tids religøse kunst, der findes i Slagelse. Godt derfor, at provst *Otto Holmgaard* har taget sig for at fortælle det. I et fint lille hæfte skildrer han de fresker, som *Niels Larsen Stevns* i 1938 malede i det i 1935 restaurerede helligåndshus. Først placerer forfatteren i en historisk ramme denne barmhjertigheds-stiftelse fra middelalderen blandt samtlige danske helligåndshuse. Dernæst fortæller han om kunstnerens livs-

holdning som forudsætning for tilblivelsen af de to kunstværker: „Den barmhjertige samaritan“ og „Kristus og de spedalske“.

HAGBARDS OG SIGNES HØJE. Overlærer *Evald Larsen*, Ringsted, har i „Natur og Ungdom“ (nr. 3 - 4, 1964) offentliggjort en undersøgelse af floraen på de to høje og konstateret ikke mindre end 127 forskellige arter, som beskrives nærmere. Undersøgelsen er tillige udsendt som særtryk. Det ville have været interessant, om forfatteren havde sammenlignet sit materiale med den registrering af floraen i Bringstrup-Sigersted sogne, som pastor Seyer Mahling Beyer foretog, da han i 1791 udgav sin „En geographisk-historisk, oeconomisk, fysisk-antiquarisk beskrivelse af Bringstrup og Sigersted sogne“.

Næstved

by- og egnshistoriske arkiv

Efter et par års forberedende arbejde stiftedes d. 19. marts 1964 ved et møde i Næstved Centralbibliotek „Næstved by- og egnshistoriske arkiv“ som en selvejende institution med en styrelse på 11 medlemmer, der har konstitueret sig således: Formand: Snedker *J. O. Hass*, Næstved. Kasserer: Postmester *N. K. Hvidberg*, Næstved. Sekretær: Amtsskolekonsulent *J. Ingemann Petersen*, Glumsø. Arkivar, leder af arkivet: Skoleinspektør *A. Strange Nielsen*, Toksværd.

Det nye arkivs virkeområde er fastlagt til at være: Næstved Købstad; de nordlige halvdele af Hammer og Bårse herreder indtil en linie fra Dybsø fjord til Præstø; Tybjerg herred med undtagelse af V. Egede, Sandby, Vrangstrup, Næsby og Tyvelse sogne; samt af Sorø amt *Øster Flakkebjerg herred*. Dette sidste herred er således repræsenteret i arkivets styrelse, at Fuglebjergkredsens sognerådsforening udpeger et styrelsesmedlem. For indeværende valgperiode er denne plads besat med sognepræst *Aa. Lambert-Jensen*, Kvislemark.

Til at udføre det løbende registrerings- og arkiveringsarbejde virker et arbejdsudvalg på 11 medlemmer, hvoraf 2 fra Ø. Flakkebjerg herred, nemlig sognepræst *Aa. Lambert-Jensen* og stud. art. *Ole Tuxen*, Saltø mark. Disse to repræsentanter modtager meget gerne gamle protokoller, dagbøger,

dokumenter, billeder, kort m. m. fra Ø. Flakkebjerg herred til opbevaring i arkivet. Arbejdsudvalgets medlemmer udfører arkivarbejdet vederlagsfrit som fritidsinteresse. Arkivet har fået overladt lokaler i Næstved Centralbibliotek, hvor man også ved skranken er klar til at tage imod arkivsager.

A. Strange Nielsen.

Midtsjællands lokalhistoriske Arkiv, Ringsted

Årligt bestyrelsesmøde afholdtes den 28. april på Ringsted Rådhus. Formanden, skoleinspektør A. Strange Nielsen, Toksværd, aflagde beretning, hvori han betegnede året som det rigeste af de 5 forløbne. Kassereren fremlagde regnskabet, der balancerede med 5.963 kr. med en kassebeholdning på 2.865,— kr.

Arkivets stifter og leder gennem de 5 år, skoleinspektør A. Strange Nielsen, meddelte, at han nu måtte gøre alvor af sin beslutning om at træde tilbage, dels fordi han nu var flyttet til Toksværd, og dels fordi han var kommet med i arbejdet med at starte et lokalhistorisk arkiv i Næstved. Til formand for arkivets styrelse valgtes herefter landsretssagfører Carl Jonsén, Ringsted. Til styrelsen nyvalgtes overlæge Hj. Thorsteinsson, Ringsted, med lærer Niels-Jørgen Hansen, Ringsted, som suppleant.

Lærer Niels-Jørgen Hansen har midlertidigt påtaget sig den daglige ledelse af arkivet, idet overlæge Thorsteinsson forestår indsamlingen af arkivalierne.

Af de mange arkivalier, der i årets løb er modtaget, kan fremhæves den fornylig i Ringsted i en alder af 99 år afdøde urmager Jepsens efterladte optegnelser, ligesom man atter i år har modtaget arkiver fra nogle nedlagte mejerier. Desuden har man modtaget en dagbog ført fra 1858 til 1866 af

gårdejer Christen Nielsen, Vrangstrup, samt afskrift af dagbog ført af gårdejer Søren Andersen, Nordrup, fra samme periode. Begge giver værdifulde skildringer af svundne tiders sæder og dagligliv. Søren Andersens originale dagbog er overladt til Nationalmuseets etnologiske undersøgelser. Yderligere er modtaget 750 værdifulde topografiske billeder fra Bock's fotografiske atelier i Ringsted.

Der har været afholdt møde mellem arkiverne i Haslev, Næstved og Ringsted, hvor man har fastlagt grænserne for disse arkivers indbyrdes arbejdsområder.

Medlemmer af arkivet har besøgt det byhistoriske arkiv i Køge, hvorfra man hjemførte en pakke med arkivalier, der hørte under Ringsteds område, ligesom medlemmer af arbejdsudvalget har deltaget i det kursus, som i januar 1964 var arrangeret af Rigsarkivet for medarbejdere ved de lokalhistoriske arkiver.

Carl Jonsén.

Lokalhistorisk Arkiv for Slagelse og Omegn

I årets løb er arkivet blevet endeligt etableret i de nye, fortræffelige lokaler på centralbiblioteket i Stenstuegade i Slagelse.

Arbejdet med indsamling af materialer er fortsat, og efter årsskiftet begynder den systematiske bearbejdelse og arkivering.

Arkivet har påbegyndt indsamling af Slagelse-stemmer på bånd.

I bestyrelsen er indtrådt snedkermester R. Dal, der efterfølger afdøde malermester H. Christensen, og skoleinspektør følger afdøde malermester H. Christensen.

Vagn Fredens.

Resumé af regnskabet 1963

INDTÆGT:	Kr. Ø.
Overført fra 1962	3993 40
Medlemskontingent	4786 00
Salg af ældre årbøger	440 62
Forskellige tilskud	3325 00
Refunderet porto	370 00
Indvundne renter	41 02
Diverse indtægter	218 65
	<hr/>
	13174 69
	<hr/>
UDGIFT:	Kr. Ø.
Årbogen	5794 48
Gavebog til medlemmerne (Sorø Kirke)	2100 00
Møder	572 70
Administration	2787 09
Diverse udgifter	451 20
At overføre til 1964	1469 22
	<hr/>
	13174 69

Foranstående regnskab er gennemgået efter de foreviste bilag, og bankbeholdning, giro og kontant beholdning konstateret.

Slagelse, den 23. august 1964.

sign. *Fr. Andersen*, viceinspektør. sign. *Kai Jensen*, bankfuldmægtig.

Medlemstallet pr. 1. januar 1964: 689.

Historisk Samfund for Sorø Amt har i 1963 modtaget tilskud fra Ministeriet for kulturelle anliggender og amtsfonden. Desuden fra følgende pengeinstitutter:

Banken for Ringsted og Omegn, Banken for Slagelse og Omegn, Banken for Sorø og Omegn, Handels- og Landbrugsbanken, Slagelse, Næstved Diskontobank, Den sjællandske Bondestands Sparekasse, Skælskør Låne- og Diskontobank, Sorø Spare- og Lånekasse, Sparekassen for Grevskabet Bregentved og Omegn, Sparekassen for Grevskabet Holsteinborg og Omegn, Sparekassen for Høve-Flakkebjerg og Gimlinge Sogne, Sparekassen for Ringsted og Omegn samt Sparekassen for Slagelse og Omegn.

Endvidere har følgende kommuner givet tilskud:

Eggeslevmagle, Fuglebjerg, Gimlinge, Gyrstinge, Haraldsted-Allindemagle, Jystrup-Valsølille, Kindertofte, Skørpinge-Faarstrup, Slagelse, Slaglille-Bjernede, Sorterup-Ottestrup, Sorø, Vemmelev-Hemmeshøj og Veterslev-Høm.

Vi takker alle, der på denne måde har støttet vort arbejde.

R. Henneke.

Repræsentanter i sognene

<i>Allindemagle:</i>	Tømrmester Peter Nielsen.
<i>Alsted:</i>	Sognepræst L. Andersen.
<i>Benlose:</i>	Tømrer Henry Larsen, Holbækvej 44.
<i>Boeslunde:</i>	Bagermester P. Kolding.
<i>Bromme:</i>	Skovfoged P. Hoch.
<i>Eggeslevmagle:</i>	Tømrmester Emil Andersen.
<i>Fjenneslev:</i>	Lærerinde, frk. Signe Jacobsen.
<i>Flakkebjerg:</i>	Fhv. førstelærer L. P. Larsen.
<i>Frerslev:</i>	Bibliotekar Jens A. Nielsen, Haslev.
<i>Fodby:</i>	Førstelærer Johs. G. Høgsvig.
<i>Faarstrup:</i>	Gårdejer, sognerådsfmd. Vald. Sejr Møller.
<i>Gerlev:</i>	Fhv. indenrigsminister Arnth-Jensen.
<i>Gudum:</i>	Gårdejer Sigfred Frandsen.
<i>Haarslev:</i>	Førstelærer Erling Petersen.
<i>Haraldsted:</i>	Sognerådsfmd., murermester Anton Christensen.
<i>Haslev:</i>	Bibliotekar Jens A. Nielsen.
<i>Hemmesbøj:</i>	Boelsmand Chr. Rasmussen, Stude.
<i>Holsteinborg:</i>	Redaktør Chr. H. Pedersen, Rude.
<i>Hyllinge:</i>	Gårdejer P. Stensgaard Hansen.
<i>Hom:</i>	Sognepræst Edv. Nielsen.
<i>Hove:</i>	Fhv. førstelærer L. P. Larsen, Flakkebjerg.
<i>Jystrup:</i>	Postekspeditør Olfert Hansen.
<i>Kindertofte:</i>	Sognefoged Anthon Rasmussen.
<i>Korsør:</i>	Stadsskoleinspektør Holger Christensen.
<i>Lundforlund:</i>	Gårdejer Alfred Madsen.
<i>Lyng:</i>	Gårdejer Rickard Pedersen, »Bæklundsgaard«.
<i>Magleby:</i>	Skoleleder Johs. Lyshjelm.
<i>Munkebjergby:</i>	Gårdejer Johannes Nielsen, Rude Eskildstrup.
<i>Nordruster:</i>	Husejer Niels Fr. Rasmussen, »Lille Ryeshus«.

<i>Omo:</i>	Sognepræst C. Mygind.
<i>Ottestrup:</i>	Tømremester L. P. Larsen, Næsbykov.
<i>Pedersborg:</i>	Lærer Olav Nielsen.
<i>Ringsted:</i>	Musikdirektør Laur. Hansen, Teglovnvej 6.
<i>do.:</i>	Slagteriær. Harry Petersen, Valdemarsgade 17.
<i>Skælskør:</i>	Inspektør P. Kragh, Gigtsanatoriet.
<i>Slotsbjergby:</i>	Overlærer H. P. Hansen, Skælskørvej 109.
<i>Sludstrup:</i>	Boelsmand Aksel Henriksen.
<i>Sneslev:</i>	Gårdejer Carl Jensen, »Hanehøjgaard«.
<i>Sorterup:</i>	Tømremester L. P. Larsen, Næsbykov.
<i>Stillinge:</i>	Gårdejer Christen Christensen.
<i>Sdr. Bjerge:</i>	Viceinspektør Carl Nellemann.
<i>Sonderup:</i>	Gårdejer, amtsrådsmedlem Valdemar Christensen.
<i>Teestrup:</i>	Gårdejer P. N. Pedersen, Skuderløse.
<i>Tystrup:</i>	Førstelærer Svend Poulsen.
<i>Taarnborg:</i>	Fru Johanne Olsen, Svenstrup.
<i>Valsolille:</i>	Postekspeditør Olfert Hansen, Jystrup.
<i>Vemmelev:</i>	Gårdejer, sognerådsfmd. Peter Christensen, Forlev.
<i>Vetterslev:</i>	Sognepræst Edv. Nielsen.
<i>Vigersted:</i>	Købmand Ole Fenshøj, Snekkerup.
<i>Øde Forslev:</i>	Gårdejer J. P. Jensen, »Lillemarksgård«.

Nye medlemmer optages i Historisk Samfund ved henvendelse til repræsentanterne eller bestyrelsen.

Kontingent 10 kr. årligt.

Virk for tilgang af nye medlemmer.

Nye medlemmer

pr. 1. januar 1965

1. Andersen, Thorkild, gdr., Stude.
2. Balle, Eiler, landmand, »Godthåb«, Borød.
3. Barsøe, H. H., sparekassefuldmægtig, Rude.
4. Beck, Carl, typograf, Sigersted.
5. Bendix, Gerda, lærerinde, Gerlev.
6. Berg, Leif, direktør, Overgaden oven Vandet, København K.
7. Christensen, Arvid, malermester, Frederiksgade 2, Slagelse.
8. Esbensen, Harald, førstelærer, Gerlev.
9. Hagensten, Knud, overlærer, Fuglebjerg.
10. Hansen, Anna, fru, Tordenskjoldsgade 21, Slagelse.
11. Hansen, Eskild, lærer, Sygeplejeskolen, Holbækvej, Slagelse.
12. Hansen, Helga, overlærer, Margrethevej 9, Haslev.
13. Hastrup, Inge, børnehaveleder, Grønningen 47, Korsør.
14. Høgsbro, Solveig, fru, Frederiksvej 25, Sorø.
15. Jensen, Anton, fhv. gdr., Serdrup.
16. Jensen, Ellen Vibeke, læge, Søgade 12, Sorø.
17. Jensen, Gerda Hakon, fru, Holbækvej 21, Sorø.
18. Jensen, Henrik, mekaniker, Rude.
19. Jensen, Jens Fr., sognepræst, Lundforlund.
20. Jensen, Aage, malermester, Lysholms Allé 34, Haslev.
21. Jørgensen, A. Kragh, skoleinspektør, Lindevej 21, Slagelse.
22. Jannerup, Erik, tømrermester, Fuglebjerg.
23. Kjærulff, Poul Victor, Sorøvej 12, Slagelse.
24. Krausmann, Finn, kommunelærer, Søholmskolen, Jystrup.
25. Larsen, Johanne, fru, Lundforlund.
26. Lassesen, Ellen Marie, bibliotekar, Storegade 7, Sorø.
27. Lyngby boghandel v/ C. G. Petersen, Hovedgaden 46, Lyngby.
28. Madsen, Jørgen, overlærer, Ingemannsvej 19, Slagelse.

29. Majvand, Arne, sognepræst, Dalby.
30. Magleby sognebibliotek.
31. Nielsen H., uddeler, Kirkerup.
32. Nielsen, Karl, boelsmand, »Ellekilde«, Gerlev.
33. Nordsjællands Centralbibliotek, Helsingør.
34. Naae, Viggo, teknisk bogkonsulent, Lyngbyvej 68, København Ø.
35. Pedersen, fru maskinchef, Valsølille.
36. Pedersen, J. Chr., stadsskoleinspektør, Skolegade, Ringsted.
37. Pedersen, Leo A. H., forretningsfører, Stevedorkontoret, Jernbanevej, Korsør.
38. Pedersen, Poul, sognepræst, Jystrup.
39. Rasmussen, Kann, direktør, »Møllehøjgaard« pr. Krogstrup.
40. Ravnemark, Anker, amtsskolepsykolog, Hovmarksbakken, Jystrup.
41. Rischel, Gunnar, adjunkt, Sorø.
42. Roskilde Bibliotek.
43. Sørensen, Uffe Rubjerg, Vemmeløse.
44. Truelsen, Kirsten, sygeplejerske, Dansk Sygeplejeråds Kollegium, Århus.
45. Weber, Ole, læge, Søndergade 21, Haslev.
46. Vestergaard, Astrid, lærerinde, Vemmelev.

Ældre årbøger

Følgende årbøger kan købes hos kassereren, overlærer R. Henneke, Kongelyset 104, Slagelse:

Bd. 2 — 3 — 71 — 72 — 81 — 82 — 9 — 10 — 11 —
12 — 13 — 14 — 16 — 17 — 18 — 19 — 20 — 21 — 22
— 23 — 24 — 25 — 26 — 32 — 33 — 34 — 35 — 36 —
37 — 38 — 39 — 40 — 41 — 42 — 43 — 45 — 46 — 47
— 48 — 49 — 50 — 51.

Desuden er følgende bøger på lager: Johs. C. Jessen: Alsted og Ringsted herreders skolehistorie. Samme forfatter: Slagelse herreds skolehistorie. Endvidere: P. Severinsen: Slagelse Sankt Mikkels Kirke og Sogn i 600 Aar.

Pris pr. bind: Medlemmer 5 kr., ikke medlemmer 8 kr.

